

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Arheoloogia osakond

Katrin Iisma

TARTUST LEITUD VALGED SAVIPIIBUD

Magistritöö

Juhendajad:

Prof. Aivar Kriiska

MA Arvi Haak

Tartu 2019

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Ülevaade savipiipudest.....	6
1.1 Ajaline ja ruumiline levik	6
1.2 Savipiipude peamised uurimisvaldkonnad välismaal ja Eestis.....	8
1.3 Allikmaterjali valik ja metoodika	11
2. Tartust leitud valgete savipiipude varte katked.....	13
2.1 Piibuvarte suurus, kuju ja dekoor	13
2.2 Valmistajate nimed piibuvartel.....	15
3. Tartust leitud valgete savipiipude kahad	18
3.1 Kahade kuju ja dekoor	18
3.2 Märgid Tartust leitud piibukahadel.....	21
3.2.1 Numbrid.....	23
3.2.2 Tähed ja täheühendid	24
3.2.3 Sümbolid.....	26
4. Arutelu.....	32
4.1 Savipiipude arvukus Tartu eri piirkondades	32
4.2 Tartust leitud savipiipude arvukuse ajalised muutused Eesti kontekstis	36
4.3 Tartust leitud savipiipude päritolu	39
Kokkuvõte.....	42
Kasutatud kirjandus	45
Summary: “White clay pipes from Tartu”	50
Lisa 1. Kataloogid	
Lisa 2. Fotod	

Sissejuhatus

Suitsetamine on mingi aine, näiteks tubaka või selle toodete, põletamisel tekkinud suitsu suu kaudu sissehingamine naudingu eesmärgil. Meditsiiniliselt käsitletakse regulaarset suitsetamist kui kroonilist sõltuvushaigust. Selle kõrval on suitsetamisel oluline koht ka kultuuris. Suitsetamine on harjumus, mis saavutas kiiresti populaarsuse erinevates ühiskondades ja mille levikule on korduvalt üritatud piiri panna.

Tubakataimi on üle saja erineva liigi. Suitsetamiseks kasutatakse peamiselt mahorkatubakat (*Nicotiana rustica*) või vääristubakat¹ (*Nicotiana tabacum*). Mõlemad taimed levisid kuni Euroopa kolonialistide tulekuni ainult Põhja- ja Lõuna-Ameerikas, kus põliselanikud peenestatud tubakat suitsetamiseks kasutasid (Wacke 2014, 5).

Eurooplased võtsid 16. sajandil Põhja-Ameerika pärismaalastelt üle piibu suitsetamise kombe ning see juurdus kiiresti esiti Inglismaal ja edasi juba kogu Mandri-Euroopas (Pallo & Russow 2008, 20). Suitsetamise kasvava populaarsusega kaasnes ka vajadus hakata savipiipe valmistama ning kujunes välja piibumeistri amet. Piipude tootmisest sai oluline elatusallikas (Pallo & Russow 2008, 20).

Suitsetamise levik lõi hea sissetulekuallika nii mõnelegi riigile. Juba 1620. aastal kuulutas Inglismaa kuningas tubakaga seotu kuninglikuks monopoliks. Pärast 1624. aastat tuli Prantsusmaal maksta riigimaksu iga sisseveetud tubakanaela pealt. Prantsusmaa eeskuju järgisid ka Itaalia, Austria ning Saksamaa (Krišjanis *et al.* 2002, 16–20).

Läbi suitsetamise ajaloo on suhtunud sellesse harjumusse erinevalt. Meditsiinis on suitsetamist vahelduvalt peetud nii haigusi ennetavaks ja ravivaks kui ka haigusi põhjustavaks. Näiteks 1665. aasta Londoni katku ajal soovitasid arstid ravi eesmärgil tubakat suitsetada, nuusata ja närida. Samal ajal käisid ägedad arutelud selle üle, kas suitsetaja aju mitte ei pigitu nagu korsten ja suitsetamine selle tõttu ehk kahjulik ole (Krišjanis *et al.* 2002, 21).

Ühiskondlikult on suitsetamist peetud nii heaks tooniks härrasmeeste seas kui ka selliseks paheks, mille harrastajad tuleb hukata. Alates 1635. aastast lasi Türgi sultan

---

¹ Tuntud ka kui virgiinia tubakas või türgi tubakas.

Murat IV hukata 25 000 suitsetajat. Euroopas üritati suitsetamist piirata keeldude ja käskudega, vahel rõhudes hoopis tuleohutusele (Krišjanis *et al.* 2002, 16–20).

Käsud, keelud ning ühiskondlik arutelu siiski ei mõjutanud suitsetamise levikut Euroopas. Suitsetamine sai aina populaarsemaks (Krišjanis *et al.* 2002, 16–20).

16./17.–18. sajandil seostub suitsetamine kogu Euroopa kultuuriruumis (sh Euroopa päritolu kolonistide seas teistes maailmajagudes) peaaegu ainult valgete savipiipudega. Käesolev magistritöö käsitleb aga ainult väikest osa suitsetamise ajaloos. Nimelt Tartust leitud valgeid savipiipe. Magistritöö teema on ajendatud savipiipude senisest tagasihoidlikust uurimisest Eestis ja isiklikust huvist.

Ka Eesti arheoloogilises materjalis kajastavad suitsetamist peamiselt valgete savipiipude katked. Enamik neist on kogutud linnadest. Maa-asulaist on leitud üksikud savipiipude katked juhuleidudena (Pallo & Russow 2008, 9). Esmakordselt mainis piibuleide, nimetades neid oopiumipiipudeks, kaevamisülevaate leiuanalüüsis Vilma Trummal. Järgnevatel kümnenditel kajastati valgeid savipiipe peamiselt leiumaterjali analüüsis (vt nt Metsallik 1982b).

Seni on eraldi käsitletud vaid Narvast ja Tallinnast leitud savipiipe (vt. ptk 1.2). Selle tõttu valisin magistritöö materjaliks Tartust leitud savipiibud ja nende katked, mida ei ole seni üksikasjalikult uuritud.

Magistritöö eesmärk on kataloogida kõik Tartust leitud valged savipiibud ja nende katked, mille leiukontekst on teada. Seejärel püüdsin tuvastada Tartu savipiipude päritolu kuni valmistuskoha või piirkonnani ja võimalusel piibu valmistanud meistrini ning analüüsisin piipude ajalist ja ruumilist levikut. Võimalusel vaatlen saadud tulemusi laiemalt Eesti kontekstis ning võrdlen eelkõige Narvast leitud savipiipudega, mille kohta on avaldatud eriuurimus (Kriiska 2008).

Tartust leitud valgete savipiipude suure hulga ja sellega kaasneva töömahu tõttu jäävad käesolevast magistritööst välja nn. Türgi piibud. Viimaseid on samuti Tartust leitud ja needki väärksid eraldi käsitlemist.

Magistritöö ajaline piir lähtub uurimismaterjalist, alustades savipiipude Eestisse jõudmisest ehk 17. sajandi algusest. Ülemine ajaline piir on 19. sajandi teine pool, kui

valgeid savipiipe praktiliselt enam ei kasutatud ja Eestisse jõudis sigarettide suitsetamise komme (Krišjanis *et al.* 2002, 24).

Magistritöö põhilisteks allikaks on esemeline materjal, mille määramiseks ja tõlgendamiseks kasutasin erinevad publikatsioone, erialaseid monograafiaid ja artikleid. Nende nimekiri on toodud magistritöö lõpus.

Käesolevas magistritöös järgneb sissejuhatusle neli peatükki. Esimeses peatükis annan ülevaate savipiipude ajalisest ja ruumilisest levikust, peamistest uurimisvaldkondadest ning magistritöökasutatud materjalist ja meetodikast. Teises peatükis käsitlen Tartust leitud valgete savipiipude varte katkete välimust ja valmistajaid. Kolmandas peatükis keskendun Tartust leitud valgete savipiipude kahade välimusele ja meistritele. Neljandas peatükis uurin savipiipude arvukust Tartu eri piirkondades ning ajalisi muutusi ning tõmban paralleele Narvast ja Tallinnast leitud savipiipudega. Lisaks teen kokkuvõtteid Tartust leitud savipiipude päritolu kohta. Töö sisuline osa lõppeb kokkuvõttega. Kasutatud allikate ja kirjanduse nimekirjale järgnevad materjali tervikhulka esitavad lisad: 1) kataloogid: arheoloogilistest uuringutest Tartus, kust on leitud savipiipe, samuti piibuvarte, -kahade ja meistrimärkide kataloogid ja 2) fotod erinevatest kahakujudest ja märkimisväärsematest leidudest.

Täna magistritöö juhendajaid professor Aivar Kriiskat ja Tartu Linnamuuseumi arheoloog Arvi Haaki, kes toetasid igati ja andsid väärt nõu. Lisaks täna Tartu Linnamuuseumi teadur-koguhoidja Elis Tiidut, kes aitas orienteeruda muuseumi kogudes. Täna Sirli Lumpi fotograafiaalaste nõuannete eest. Täna töökaaslasi mõistva suhtumise eest ning eriti Marta-Miina Loeli ja Mari-Liis Rummi, kes võtsid üle kõik mu päevased kohustused ja andsid mulle sellega võimaluse viia käesolev magistritöö võiduka lõpuni. Samuti täna ajalootudeng Joonas Peeglit piibusuitsetajate murede ja rõõmude jagamise eest.

1. Ülevaade savipiipudest

1.1 Ajaline ja ruumiline levik

Piip kui selline võeti koos suitsetamise harjumusega üle Põhja-Ameerika pärismaalastelt. Viimaste piibud olid kaheosalised, savist kaha ja puidust varrega. Euroopas hakati piipe valmistama aga kohe ühes tükis (Pallo & Russow 2008, 20).

Savipiipe valmistati peamiselt savidest, mis põletamisel omandasid valge või kreemika tooni. Sellistest savidest valmistatud tooted on küll haprad, mis väljendus savipiipude kerges purunemises, kuid need on ka deformatsioonile vastupidavad. Neid saab kasutada kõrgetel temperatuuridel ja sobivad seega suitsetamiseks (Gojak & Stuart 1999, 38).

Tihti nimetatakse toormaterjalina kasutatud savi, millest piipe valmistati, kaoliinsaviks. Viimane on valge savi, mis koosneb peamiselt kaoliniidist. Selline nimetus on aga eksitav, sest kaoliniidisisaldus toormaterjaliks kasutatud savis võib olla isegi alla kolmandiku (Kügler 1995, 251–254). Arvestades veel ka tõika, et mitte kõik savipiibud pole valmistatud Madalmaades, oleks kohasem nimetada neid valgeteks savipiipudeks (Pallo & Russow 2008, 28).

Piibu valmistamiseks vooliti savist, millest oli eelnevalt eemaldatud jämedamad purdosakesed ja õhumullid, õige kuju ja paksusega rull. Tulevase varre osasse torgati sobiva läbimõõduga traat moodustamaks suitsukanalit. Seejärel pandi savi spetsiaalsesse kaheosalisse puidust vormi ja asetati vints-pressi². Viimase leiutasid inglased spetsiaalselt savipiipude valmistamiseks. Järgmisena tehti kaha õõnsus kas käsitsi või vints-pressi abil ning torgati traati varres edasi ühendamiseks kaha ja suitsukanalit. Pärast vormist eemaldamist puhastati piip ja eemaldati kõik üleliigne savi. Spetsiaalse noaga trimmiti ebatasasused ja lõpuks lihviti valitud savipiibud. Alles siis põletati savipiipe kuni kolm päeva. Temperatuuri tõsteti kuni 900 °C ja siis alandati temperatuuri aeglaselt (Wacke 2014, 10–12).

Hiljem hakati puidust vormide asemel kasutama kahe- või kolmeosalisi rauast vorme, kuhu olid juba ornamendid ja märgid sisse kantud, mis said nõnda kohe piibule. See aga

---

² Siinkohal on tegemist üsna robustse tõlkega. Inglise keeles on aparadi nimetus *gin-press*.

tähendab, et erineva välimusega savipiipude jaoks pidi meistril olema palju erinevaid vorme. Teine kaunistusviis oli pressida kujundeid savipiibule templitega – pärast vormis olemist, kuid enne põletamist. Kolmandaks kasutati tihti hammastega rullikut või spetsiaalset nuga tegemaks paljulevinud rullornamenti. Erinevate kaunistuste esiletoomiseks ei ole välistatud ka värvi või värvitud templite kasutamine (Gojak & Stuart 1999, 39).

Kuna Inglismaal juurdus suitsetamise harjumus kiiresti, on igati loogiline, et just seal tekkis vajadus savipiipude valmistamiseks koha peal. Tõenäoliselt valmistati esimesed savipiibud 16. sajandil just Inglismaal, kust oskus levis ülejäänud Euroopasse (Duco 1981, 372). Valmistamise alguse täpsemaks ajaks on pakutud 1580. aastaid (Atkinson & Oswald 1969, 7) kui ka 1558. aastat (Ayto 1979, 4). Kõige hiljem 1600. aasta paiku pidi inglasterl aga vastav käsitööharu olemas olema, sest umbes sellel ajal viisid inglise emigrandid oskuse ka Madalmaadesse (Duco 1981, 372).

Inglismaal olid suurimateks valmistuspiirkondadeks London ja Bristol (Atkinson & Oswald 1969, 1). Lisaks veel väiksemad töökojad, mis olid hajutatud üle riigi. Inglismaal valmistatud savipiibud levisid peaaesjalikult valmistuspiirkonnas, Austraalias ning Põhja-Ameerikas inglise kolooniate aladel (Wacke 2014, 10).

Esimesed savipiibud Madalmaades valmistati umbkaudu 1600. aasta paiku (van der Meulen 2003, 11–12). Nelikümmend aastat hiljem oli savipiipude valmistamine saavutanud juba tööstuse mõõtmed ja suutis konkureerida Inglismaal toodetud savipiipudega. Põhiline valmistuspiirkond oli Gouda, lisaks Amsterdam ja Leiden (Duco 1981, 372). Madalmaade piibutööstuses oli piisavalt suur, et kaubelda nendega Euroopast Austraaliani välja (Pallo & Russow 2008, 23).

Savipiibud ja nende valmistusmisoskus levisid vähemal määral ka mujal Euroopas: Šveitsis, Sileesias, Poolas, Saksamaal, Taanis ja Rootsis. Neis paigus toodeti piipe küll peamiselt ainult kohalikuks tarvitamiseks (Pallo & Russow 2008, 23).

Eestile lähimad valmistuspiirkonnad olid Skandinaavias. Vanimad andmed kohalikust piibutoodandust Skandinaavias pärinevad 17. sajandi algusest. Süstemaatiline tootmine algas alles sama sajandi teisel poolel (Pallo & Russow 2008, 20–22). Taanis algas

suurem tootmine 18. sajandi esimesel poolel Kopenhaagenis, Norresundbys ning Falstheri saarel (Ahlefeldt-Laurvig 1980, 249–250).

1.2 Savipiipude peamised uurimisvaldkonnad välismaal ja Eestis

Savipiipe on uuritud põhiliselt tüpoloogiate koostamise kaudu. Lisaks on tehtud savi koostise uuringuid ja kontekstipõhiseid analüüse. Proovitud on piipe uurida ka matemaatiliste valemite abil.

Põhikujult on kõik savipiibud poolkera- või munakujulise kahaga ning huuliku poole kitseneva varrega (Gojak & Stuart 1999, 38). Piirkondlikud erinevused savipiipude valmistamisel kujunesid välja hiljemalt 18. sajandi esimesel pooleks, kui vastavaid töökodasid oli juba sadades (Pallo & Russow 2008, 22).

Savipiipudel väljenduvad tugevalt piirkondlikud ja stiililised erisused, mis muutusid ajas. Selle tõttu on neid seni uuritud peamiselt erinevate tüpoloogiate koostamise ja võrdlemise kaudu. Erinevate kahakujude ja meistrimärkide kohta on olemas mitmeid katalooge. Tänapäeval on Hollandis Goudas valmistatud piibude uurimiseks enimkasutatud tüpoloogiad J. van der Meuleni „Goudse pijpenmakers en hun merken“ (2003) ning D. H. Duco „De Nederlandse kleipijp. Handboek voor dateren en determineren“ (1987). Inglise piipude uurimiseks kasutatakse D. Atkinsoni ja A. Oswaldi „London Clay Tobacco Pipes“ (1969).

Savipiipude tüpoloogiaid on lihtsam koostada kui leitud piibukatkel on peal meistri märk, kelle tegevusaeg on uurijatel juba teada. Hoopis keerulisem on tüpoloogiatesse paigutada savipiipe, mis on ilma igasuguse dekoori või märkideta. Kuna savipiibud olid haprad ja purunesid kergesti, siis leitakse neid tihti erinevatest prügi-, täite-, rusu- või segatud kihtidest ja seetõttu on keeruline siduda leitud katkeid kindlate ladestustega viisil, mis lubaks koostada kronoloogilisi tüpoloogiad (Higgins 1997, 130).

Savipiipude kontekstipõhiseks dateerimiseks on hea võimalus laevavrakid. Viimaste puhul saab teada üsna kitsa ajalise raami, mis lubab koostada või täpsustada juba olemasolevaid savipiipude kronoloogiaid (Higgins 1997, 130).

1950–1970. aastatel prooviti savipiipe dateerida erinevate matemaatiliste valemite abil, mis kõik eeldasid, et savipiibu suitsukanali laius muutus ajas. 1954. aastal defineeris arheoloog Jean Carl Harrington viis ajavahemikku, mille jooksul toimub suitsukanali diameetri vähenemine kindla protsendi jagu ning lõi sellega eelduse valemite loomiseks (Harrington 1954, 10–14).

1962. aastal täiendas Lewis Binford Harringtoni loodud süsteemi oluliselt suurendades ajavahemike hulka. Lisaks tuli Binford välja lineaarse regressiooni valemiga: $Y=1931.85-38.26X$, kus X on suitsukanali diameeter ning Y on savipiibu valmistamise aeg (Binford 1962, 66–67).

1968. aastal ühendas arheoloog Lee Hanson Jr. Harringtoni ja Binfordi meetodid ja lõi kümne valemiga süsteemi, kus igale ajavahemikule on oma valem. Sellega taotles ta täpsemat savipiipude dateerimist valemite kaudu, sest Hansoni ajavahemikud olid lühemad kui Binfordi omad (Hanson 1968, 1–5).

1971. aastal koostasid arheoloogid Kathleen Deagan ja Robert Heighton kaks valemit, mis jäid suitsukanali laiusel põhinevad valemitest viimaseks. Et saada teada piibu valmistamise aega, tuleb alustuseks lahendada logaritmiline valem: $X= (-\log Y + 1.04435)/ 0.05324$, kus Y on suitsukanali diameeter. Järgmiseks tuleb lahendada valem: $\text{aeg}= 1600 + 22X$ kasutades esimese valemi abil sadaud X -i väärtust (Deagan & Heighton 1971, 220–229).

Savipiipude uurimine suitsukanali laiusel põhinevate valemite abil on saanud palju kriitikat ja praeguseks on selgunud, et suurem osa neist ei tööta. Ainsana kasutatakse veel Lewis Binfordi valemit, mis aga eeldab, et uuritav materjal on inglise päritolu piibud ja need on valmistatud enne 1780. aastat (McMillan 2010, 17–21).

2005. aastal avaldas arheoloog Seth Mallios täiesti uue, seekord hoopis kahatüüpide keskmistel dateeringutel põhineva, valemi. Protsess koosneb neljast osast. Alustuseks tuleb kõik kahad määrata kasutades Atkinsoni ja Oswaldi koostatud inglise piipude tüpoloogiat. Järgmiseks tuleb kõik olemasolevad kahad eraldi tüüpide kaupa loendada. Kolmandaks tuleb loendatud kahad tüüpide kaupa eraldi korrutada aastaarvuga, mis on vastava tüübi levikuaja keskpunkt. Viimaks tuleb kõik saadud tulemused kokku liita

ning siis jagada kõigi mõõdetavate kahade arvuga. Lõpptulemus on keskmine ühelt objektilt leitud piibukahade kasutusaeg (Mallios 2005, 89–104).

Veel on uuritud savi keemilist koostist induktiivsidestusega plasmat kasutava aatomemissioonspektromeetria (ICP-AES) analüüsi abil, mis võimaldab leida savi geograafilise päritolu. Vähem on uuritud savipiipude kvaliteeti, kasutusjälgi ja taaskasutust (Wacke 2014, 33–72). Ka savipiibu kaha sisekülgedel säilinud söe keemilist koostist on uuritud saamaks teada, kas suitsetati ainult tubakat või ka psühhotroopseid aineid. Peale ilmselge nikotiini, mida tubakataime erinevates sortides leidub 2–14%, on leitud ka jälgi kanepist ja kokaiinist või vanillist (Thackeray et al. 2001, 19–20).

Savipiipe ei uurita sageli tänapäeval enam kui ainult esemeid vaid neid üritatakse rohkem siduda inimesega savipiibu taga. Näiteks on füüsilises antropoloogias täheldatud suitsetamise tagajärjel hammastele jäävaid jälgi (Ansorge 2012, 104–108) või üritatud piibukatkeid ja suitsetamise harjumust siduda sotsiaalsete gruppidega (Gojak & Stuart 1999, 40).

Eestis on savipiipe leitud peamiselt linnades toimunud arheoloogilistel väljakaevamistel. Vahel on savipiipe leitud ka matuste juurest.

Eestis on savipiipe uuritud tagasihoidlikult. Aivar Kriiska sulest on kaks artiklit Narvast leitud savipiipudest ning tubakaubandusest (Kriiska 2008, 64–109; Kriiska & Küng 2008, 110–134). Lisaks on üks tema artikkel avaldatud ajakirjas Horisont (Kriiska 2010, 30–35). Tallinnast leitud savipiipudest on kirjutanud Erki Russow (Russow 2005b, 67–72). 2008. ilmunud Piiburamat (Pallo & Russow 2008), käsitleb oma põhiosas etnograafilisi piipe. Raamatu sissejuhatuses ja esimeses peatükis on aga antud väga hea ülevaade suitsetamise algusest Eestis ning esimestest savipiipudest.

Eestist leitud savipiibud ja nende katked on import. Seni puuduvad igasugused andmed, et Eestis oleks savipiipe kohapeal valmistatud. Suurem osa seni uuritud Eestis leitud valgetest savipiipudest on Madalmaade toodang. Lisaks on teada üksikud savipiibud, mis on valmistatud Inglismaal või Rootsis (Russow 2005b, 70; Kriiska 2008, 106).

Valdav osa Eestist leitud ja Madalmaades valmistatud piipe on üsna klassikaliselt ovaalse või kaksikkoonilise kahaga ning varrega, mille ainsaks ornamendiks on hambuliste jäljendite rida. Vanimad neist on dateeritud 17. sajandi esimesse veerandisse (Pallo & Russow 2008, 24).

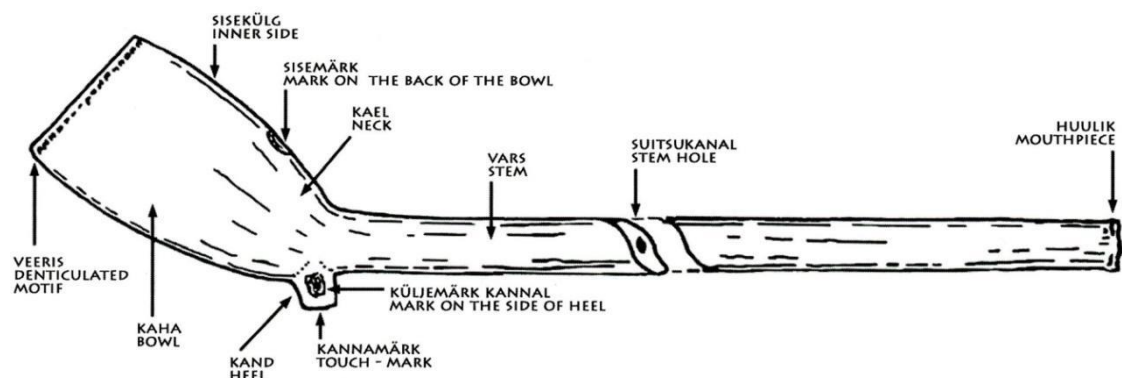
1.3 Allikmaterjali valik ja meetodika

Käesolevasse magistrитöösse on kaasatud 4823 savipiibu katket. Viimastest 402 on kahad ja/või nende katked ning 4421 on savipiibu varte katked. Kogu uuritav materjal on leitud Tartust ja kuulub Tartu Linnamuuseumi kogudesse. Erandiks on kolm savipiibu kaha Eesti Rahva Muuseumi kogudest.

Savipiibud on pärit 116-lt erinevalt Tartus aset leidnud arheoloogilistelt välitöödelt aastatel 1957–2016, mille täielik nimekiri on toodud käesoleva magistritöö lisades (Lisa 1.1). Savipiibu katkete arv ühes kaevandis varieerub ühest kuni 658 fragmendini.

Savipiipude kirjeldamisel järgnevates peatükkides on oluline roll erinevatel piibu osadel. Seega pean oluliseks anda siinkohal ülevaade, milliseid termineid magistritöös kasutan.

Savipiibu suitsetajapoolset otsa nimetatakse huulikuks. Kaha poole liikudes järgneb vars, mille sees on suitsukanal, mida mööda tubakasuits liigub kahast huulikuni.

Joonis 1. Savipiibu osad (Pallo & Russow 2008, 18, joonis).

Kaha ja varre ühenduskohta nimetatakse kaelaks. Viimane võib olla väiksema või suurema nurga all, olenevalt sellest, millise välimusega savipiipu sooviti valmistada.

Kaela alla jääb kand, mis on sileda põhjaga. Savipiibu kand on vajalik, et piibu oleks võimalik toetada kanna peale (Higgins 2017, 38). Kannal võib olla kanna- ja/või küljemärk. Mõlemal juhul võib tegemist olla näiteks meistrimärgiga. Kanda ei tohiks segamini ajada savipiibu kannusega, mis meenutab rohkem teravikku. Vastupidiselt kannale on kannus pigem pikem kui laiem ja terava otsaga (Higgins 2017, 46).

Viimaks on kaha, mille sisse topitakse tubakas. Kahal on sise- ja väliskülg. Siseküljel võib olla sisemärk, mis võib samuti olla ka meistrimärk.

Uurimistöö jaoks eraldasin alustuseks savipiipude kahad varte katketest. Edasi püüdsin eristada võimalikult palju erinevaid savipiibu osasid, näiteks püüdsin eristada huulikuid varre keskosa katketest.

Järgmiseks mõõtsin kõigil kahadel, millel võimalik, olulisemad parameetrid: kaha kõrguse, maksimaalse läbimõõdu, suuava läbimõõdu, kanna kõrguse ja säilinud varreosa pikkuse.

Edasi keskendusin dateeringu väljaselgitamisele võrdlusanalüüsi teel, lähtuvalt savipiipude kahade kujust ja kaunistusviisist nii kahadel kui ka vartel. Selleks kõrvutasin materjali varasemate uurijate koostatud tüpoloogiates olevate kirjelduste ja joonistega.

Võrdlusanalüüsi teel määrasin esmalt savipiibu kaha kuju. Edasi määrasin sisemärke ja/või kaunistusi kahadel. Järgmiseks määrasin eristatavaid kannamärke. Lisaks eristasin veel piibu varte katkete kaunistused.

Ootuspäraselt selgus peagi, et suurem osa materjalist on Hollandis, Gouda piirkonnas valmistatud savipiibud. Nende dateerimisel võtsin peamiselt aluseks J. van der Meuleni monograafia „Goudse pijpenmakers en hun merken“. Lisaks kasutasin erinevaid katalooge teistelt autoritelt.

Savipiibud ja nende katked, mis esinevad üksikute näidetena, on dateeritud erinevate allikate ja publitseeritud kirjanduse abil, mille täielik nimekiri on toodud magistritöö lõpus.

2. Tartust leitud valgete savipiipude varte katked

2.1 Piibuvarte suurus, kuju ja dekoor

Tartust on seni teada 4421 piibuvarte katket (Lisa 1.2). Kuna ühes tükis säilinud varsi ei ole, saab järeldusi teha suuruse, kuju ja ornamendi põhjal.

Savipiipude varte liigitamiseks on erinevaid võimalusi. Mandri-Euroopas käsitletakse savipiipude varsi koos kahadega. Erineval ajal moes olnud ornamente vartel tuuakse välja eraldi (vt nt van der Meulen 2003, Duco 1987). Angloameerika uurimistraditsioonis rühmitatakse aga savipiipude varred suitsukanali läbimõõdu muutumise põhjal, tulemused esitatakse 1/64-tollides (Higgins 2017, 9).

Savipiipudele spetsialiseerunud arheoloog David Higgins (Liverpooli Ülikool) on savipiipude varte arengu ajas jaganud kolmeks. Ajaliselt kõige vanemad savipiipude varred on kuni 17. sajandi lõpu/18. sajandi alguseni. Need on jämedad ja alati sirged (võivad huuliku poole aheneda), valdavalt lihvimata pinnaga ning neil ei esine peaaegu kunagi valmistajamärke või kirju valmistaja ega valmistuskoha kohta. Tihti puuduvad ka ornamendid või korduvad lihtsad ornamenttiiriga peale kantud hambuliste jäljendite read (Higgins 2017, 8).

17. sajandi lõpust kuni 18. sajandi lõpuni levisid sirged ja väiksema läbimõõduga varred. Rohkem esineb ka lihvitud pinda. Moodi tuli valmistaja initsiaalide või nime ja valmistuskoha kirjutamine varrele (Higgins 2017, 9).

Kõige hilisemad varred on kõige väiksema läbimõõduga ja lihvitud pinnaga. Sirgete varte kõrval hakati valmistama ka kaardus piibuvarsi. Templijäljendite asemel hakati rohkem kasutama juba sisse valatud ornamente ja valmistajamärke (Higgins 2017, 9).

Tartust leitud piibuvarte katked jagasin läbimõõdu alusel kolme rühma: peenikesed (läbimõõduga kuni 5–6 mm), keskmised (läbimõõduga kuni 8 mm) ja jämedad (läbimõõduga kuni 10 mm). Enim on Tartus esindatud keskmise läbimõõduga piibuvarted.

Leiumaterjali läbivaatamisel ilmnes selgelt, et kui piibukaha suurus kasvab, siis piibuvarte suurus kahaneb ajas. Siinkirjutaja leiab, et piibuvarte jämedus on seotud

savipiibu valmistamise ajal levinud moevooludega, piibuvalmistaja ilumeelega või konkreetse valmistustöökoja võimalustega.

Tartu piibuvarte katked on suuremalt jaolt lihvitud pinnaga (Lisa 1.2). Lihvimata pealispind esineb rohkem jämedatel vartel. Viimased on oma üldmulje poolest üldse robustsemad, sest tihti on sellised varred mitte ümarad vaid veidi kandilised ja teravate servadega.

Enamasti on piibuvarte katked sirged. Üheksa piibuvare katke (Lisa 1.2: Aj 51, Aj 60, A-116, A-178) pealispind on kas juba vormitud või pinnatöötusega spiraalseks tehtud (Lisa 2: foto 1: 7). Tegemist on selgelt kõigest dekoorielemendiga.

Ainult üks piibuvars (Lisa 1.2 : A-174) on selgelt kaardus. Kaardus piibu varred tulid moodi 18. sajandi lõpus ning esinesid tihti koos piibukaha kannusega (Higgins 2017, 9–10).

Ornamendid piibuvartel võivad olla negatiivsed ehk sissepressitud või positiivsed ehk reljeefsed. Viimased tulid moodi hiljem, 17. sajandil (Duco 1987, 81). Suurem osa Tartust leitud savipiipude vartest on ilma igasuguste ornamentide või kirjadeta. 4362-st piibuvare katkest on kaunistatud ainult 566 (Lisa 1.2).

Nendel piibuvarte katketel, millel ornament on, on kõige levinum lihtne rullornamentiiriga peale kantud hambuliste jäljendite või sõõride rida (Lisa 2: 1). Tihti esinevad hambulised ja sõõrikujulised jäljendid koos. Vahel on hambulised jäljendid koos siksakiliste või kolmnurksete kujunditega (Lisa 2: foto 1: 2).

Hoopis vähem esineb teistsugust dekoori. Üheksal piibuvarell (Lisa 1.2: A-36, A-40, A-53, A-77, A-92, A-116, A-173, A-206, A-221) on Antoniuse ristide rida (Lisa 2: foto 1: 3), mida tehti savipiipudele umbes 1700. aasta paiku (Heege 2003, 48 ja seal viidatud kirjandus).

23-l piibukatkel (Lisa 1.2: A-21, A-35, A-36, A-49, A-53, A-92, A-96, A-116, A-133, A-206, A-218, A-221) on peal rombi sisse paigutatud liiliaõis ehk *fleur de lis* (Lisa 2: foto 1: 4). Sellist motiivi kasutati savipiipude kaunistamisel aastatel 1630–1650 (Heege 2003, 16, 47 ja seal viidatud kirjandus).

Üheteistkümmel piibuarre katkel (Lisa 1.2: Aj 24, Aj 48, A-15, A-18, A-36, A-40, A-49, A-53, A-77, A-116, A-221) on reljeefne taimornament (Lisa 2: foto 1: 5), mis on omane 1650–1680 aastatel valmistatud savipiipudele (Heege 2003, 16 ja seal viidatud kirjandus).

Ühe piibu varre katke (Lisa 1.2: A-49) peal on dekoor mis meenutab kala ja jätab mulje nagu vars oleks otsapidi kala suus (Lisa 2: foto 1: 6). Sellist kaunistusviisi seostatakse kahakujuga *barok*, milliseid valmistati alates 1625. aastatest või kahakujuga *jonas*, milliseid valmistati alates 1650. aastatest (van der Meulen 2003, 21).

Kahele piibu varre katkele on sisse puuritud üks auk risti keset vart (Lisa 1.2: A-36, A-206). See tundub küll olevat mitte dekoorielement, vaid pigem märk taaskasutusest. Teada on, et savipiipe taaskasutati ja tehti neist vilepille või vurre (Pallo & Russow 2008, 31). Kahjuks pole antud katked piisavas pikkuses säilinud, et võiksime neid seostada kindla esemeliigiga.

Tartust leitud savipiipude varte katketel esinevatest kirjades leidub kõige sagedamini sõnu „In Gouda“ või selle osi, mida võib kahtlusteta seostada just antud sõnapaariga. Viimane peaks märkima, et savipiip on valmistatud Gouda meistrite poolt. Samas tehti kuulsaid Gouda piipe järele mitmel pool ja varrel olev kiri „In Gouda“ ei tõesta ilmtingimata konkreetse savipiibu valmistamist just Madalmaade Gouda piirkonnas (Pallo & Russow 2008, 23).

2.2 Valmistajate nimed piibuvartel

Teised kirjad Tartust leitud savipiibude varte katketel on valmistajate nimed. Viimased pressiti piibuarrele Madalmaades ümber varre, Inglismaal piki piibuvart. Ruumipuuduse tõttu said tihti kirja ainult valmistaja initsiaalid. Täisnime väljakirjutamine on pigem ebatavaline (van der Meulen 2003, 20). Kahjuks on tihti säilinud vaid osa nimest ja sedagi viisil, mis ei võimalda leida vastet. Kõigist läbivaadatud piibuvartest on piibuvalmistaja tuvastatav ainult 39-l (Lisa 1.2).

Üheksal piibukatkel on kiri „Roos“. Katke põhjal ei selgu, kas ja mis tähti antud kirja ees oli ja võib seega viidata kolmele erinevale piibumeistrile: Klaas de Roos (originaalis

„DE ROOS“), Cornelis de Roos (C:D:ROOS) või Leendert de Roos (täielik kiri oleks „L.DE.ROOS“) (van der Meulen 2003, 101–102).

Üheksal piibukatkel on peal meistri nimi „Woerlee“, mis tihti esineb koos kirjaga „In Gouda“. Tegemist on piibumeistri Jan Aartse Woerlee toodanguga. Kiri piibuvarrel võib olla kahesugune: „I. WOERLEE“ või „I. WOERLE“ (van der Meulen 2003, 102).

Seitsmel piibukatkel on kiri „Soufreu“. See märgib Gouda piibumeistrit Anthony Souffreud. Originaalis peaks tema nimi piibuvartel välja nägema „A. SOUFFREU“ või „A. SOUFFREU“ (van der Meulen 2003, 101).

Eelmist võib ajada segamini samuti Gouda piibumeistri Jan Souffreuga. Tema kiri näeb välja aga „I. SOFREU“ või „I. SOFRE“ (van der Meulen 2003, 102). Sellise kirjaga piibuvarsi on Tartu aga ainult üks. Eriti keeruline on kahe piibumeistri toodangul vahet teha, kui piibukatke on halvasti säilinud. Ainult üks puuduv täht võib valmistaja tuvastamise keeruliseks teha.

Kõiki järgnevaid kirju on leitud ainult ühel piibuvarre katkel. Kiri „p. sburgh“ esindab piibumeistrit, kelle nimi on Pieter Zwanenburg. Originaalis peaks kiri nägema välja „P. SBURGH“ (van der Meulen 2003, 103).

Kiri „Moleman“, mis on koos kirjaga „in Gouda“ esindab piibumeistrit Gerrit Moolemani (teistsuguse kirjapildiga Gerrit Meulmani). Tema kirja võib piibu vartelt leida tavaliselt vormis „G:MOOLEMAN“ või lihtsalt „MOLEMAN“ (van der Meulen 2003, 101).

Ian. Puy“ on poolik kiri, kuid eksimatult on tegu Jan Puijti nimelise piibumeistriga, kelle kiri peaks välja nägema „IAN. PUYT“ (van der Meulen 2003, 102).

„a.v.d.b.“ on samuti poolik kiri ning võib tähistada kahte erinevat piibumeistrit: Abraham van den Berg (täielik kiri oleks „A.VD:BERG“) või Abraham van den Broek (täielik kiri oleks „A:VD BROEK“) (van der Meulen 2003, 102).

Poolik kiri „M. Verzy“ peaks originaalis olema „M.VERZYL.“ ning tähistab see piibumeistrit, kelle nimi on Maarten of Maria Verzijl (van der Meulen 2003, 102).

Kiri „I. Devoge“ on samal varrel koos kirjaga „In Gouda“. Esimene kiri on poolik. Tegemist on piibumeister Jacobus de Vogeliga ja täielik kiri näeks välja „I.DEVOGEL“ (van der Meulen 2003, 102).

Kaks kirja – „Barent“ ja „Berkel“. Need on Gouda piibumeister Barend van Berkeli kirjad, mille tervikkuju on „BARENT./V.BERKEL“ (Duco 1987, 83).

Kiri „ucas“ on samuti poolik. Originaalis peaks see olema „LUCKAS/DE IONG“, mis tähistab piibumeister Lucas Eversz. de Jongi (van der Meulen 2003, 102).

„D. Ronde“ on samuti poolik kiri ja see võib tähistada kahte piibumeistrit. Dirk de Ronde (kiri vastavalt „:D.D.RONDE“) või Jan de Ronde (kiri „I.D.RONDE“) (van der Meulen 2003, 101–102).

Ühel piibukatkel on kiri „G.V.SCHUT“, mis tähistab Gerrit Verchuti nimelist piibumeistrit (van der Meulen 2003, 101).

Pooliku kirja „Danen“ täielikud variandid on „I.DANENS“, mis tähistab piibumeistrit Jacob Danens või „IAN DANENS“, mis tähistab piibumeister Jan Danensit (van der Meulen 2003, 102).

Kiri „overwese“ on samuti poolik. Täielik kiri peaks olema „OVERWESEL“, mis tähistab piibumeister Bastiaan of Jan Overweselit (van der Meulen 2003, 101).

Kirja „de ion“ puhul võib tegemist olla kolme eri piibumeistri kirjaga. Cornelis de Jong (kiri „C.DE IONG või C:DE:IONG“) või Klaas de Jong (kiri „K:DE:IONG“) või Pieter de Jong (kiri „P:DE:IONG“) (van der Meulen 2003, 101–103).

3. Tartust leitud valgete savipiipude kahad

3.1 Kahade kuju ja dekoor

Tartust on leitud 402 savipiibu kaha või selle katket (Lisa 1.3). Enamik on kuju või meistrimärgi põhjal pärit Madalmaadest. Lisaks on Inglise päritolu kahasad ning mõne kaha katke päritolu ei õnnestunud selgitada.

Madalmaades valmistatud savipiipudest on Tartus põhiliselt esindatud kolm enimlevinud piibukahade vormi: kaksik- või topeltkooniline, lehtrikujuline ja ovaalikujuuline. Neile lisanduvad üksikud erivormid.

Tartust leitud ja Madalmaades valmistatud savipiipude kahad on valdavalt ilma kaunistusteta. Levinud on ainult rullornamentiiriga tehtud veeris kaha ääres. Veerise puudumine on erandlik.

Varaseim leitud vorm on kaksik- või topeltkoonilise³ kujuga kaha (45 leidu) (Lisa 2: foto 2: 1), mida valmistati Madalmaades aastatel 1600–1675 (van der Meulen 2003, 12–13). Kaksikkoonilise kahaga savipiipe tehti nii Goudas kui ka Amsterdams ning kahe töökoja toodangul on tihti keeruline vahet teha (*Ibid.*). Kaksikkoonilistel kahadel esineb vahel dekoorina reljeefne kuni seitsmest punktist koosnev lill ehk Tudori roos. Sellist ornamentide kasutati savipiipudel aastatel 1660–1670 (Duco 1982, 111).

Tartust leitud kaksikkoonilised kahad on üldiselt väiksed. Pealispind on valdavalt lihvimata ja kaha asend on varre suhtes eenduv. Kaha kõrgus on 30–43 mm. Maksimaalne läbimõõt varieerub 15–21 mm vahel ja suuava maksimaalne läbimõõt on 13–18 mm. Kanna kõrgus on 2–4 mm.

Kõigest üks Tartust leitud piibukaha (Lisa 1.3: A-218: 22) on *jonas*-kujuline ehk inimpeakujuline (Lisa 2: foto 2: 2 ja 3). Sellist kahavormi valmistati Madalmaades umbes aastatel 1650–1670 (van der Meulen 2003, 18). Taolist dekoori on seostatud nii legendiga valaskala kõhus seigelnud Joonasest kui ka suitsetamise propageerija Sir Walter Raleigh (1552?–1618) isikuga (Pallo & Russow 2008, 24). Kaha pealispind on lihvimata ja kaha on varre suhtes eenduv. Kaha kõrgus on 30 mm ja kanna kõrgus 2 mm, kaha maksimaalne läbimõõt on 16 mm ja suuava läbimõõt 15 mm.

---

³ Edaspidi kasutan nimetust kaksikkooniline (vt nt Kriiska 2008, 64–109).

Tartust on leitud ka lehtrikujulisi kahavorme (27 leidu) (Lisa 2: foto 2: 4), mida valmistati aastatel 1675–1750 (van der Meulen 2003, 14). Need on lihvitud pealispinnaga ja kaha asend on varre suhtes eenduv (sealjuures on eenduv ka kaha suuava). Kaha kõrgus jääb vahemikku 33–47 mm, maksimaalne (ja ka suuava) läbimõõt on 17–22 mm, kanna kõrgus aga 3–5 mm.

Piibukahade seas on enim esindatud ovaali- või munakujuline⁴ vorm (72 leidu) (Lisa 2: foto 2: 5), mida valmistati Madalmaades alates 1730. aastatest kuni 20. sajandi alguseni (van der Meulen 2003, 14). Ovaalse kujuga piibukaha on vaieldamatult olnud kõige populaarsem ja selliste kahade suur kogus arheoloogilise materjali hulgas ei ole ebatavaline (*Ibid.*). Ovaalse kujuga piibukahadel on tihti peal kas Gouda vapp või meistrimärgid, mida võib siduda Gouda piibumeistritega. Selliste kahade leviku kõrgeaeg lõppes umbes 1840. aasta paiku (Duco 1987, 27) ja seda olen arvestanud ka dateeringute andmisel (Lisa 1.3).

Tartu ovaalsed kahad on lihvitud pealispinnaga ja asend on alati varre suhtes eenduv. Kaha kõrgus varieerub vahemikus 44–58 mm. Kaha maksimaalse läbimõõt on 21–26 mm ja suuava maksimaalne läbimõõt on 19–22 mm. Kanna kõrgus on 4–7 mm. Paarimillimeetrised erinevused kahade parameetrites on tüüpilised ja tekivad tavaliselt savipiibu valmistamise käigus. Näiteks, kui kaha õõnsus tehakse käsitsi mitte vintspressiga, siis ei ole võimalik saada iga kord millimeetri täpsusega samasugust tulemust.

Üksteist kaha on kujuga, millele Eesti teaduskirjanduses ei ole veel vastet. Hollandi keeles on selle kahavormi nimeks *lobben* (Lisa 2: foto 2: 6). Selliseid kahasid valmistati Madalmaades 1750–1825. Kaha kuju oma vormi poolest sarnaneb küllalt palju lehtrikujulisele suurenedes järjepidevalt kaha suuava poole. Erinevus väljendub aga kaha välisküljes, mis on nagu sektoriteks jagatud ja kus osi eraldavad ribad.

Kõik Tartust leitud *lobben*-kujulised kahad on sarnased ja antud kahakuju varasemad vormid, mida valmistati aastatel 1750–1770 (van der Meulen 2003, 20), sest lihvitud pealispinna dekoor on lihtne. Hilisematel *lobben*-kujulistel kahadel on keerulisemad motiivid (van der Meulen 2003, 24).

---

⁴ Edaspidi kasutan nimetust ovaalikujuuline või ovaal (vt nt Kriiska 2008, 64–109).

Tartust leitud *lobben*-kujulised kahad on lihvitud pealispinnaga ning nende asend on varre suhtes eenduv. Kahal tavaliselt puudub kand. Kaha kõrgus on 42 mm, maksimaalne läbimõõt 22–24 mm ja suuava läbimõõt 20–22 mm.

Veel on esindatud *kromkop*-kujulised kahad (seitse leidu) (Lisa 2: foto 2: 7), mida valmistati Madalmaades aastatel 1750–1850 (van der Meulen 2003, 14). *Kromkop*-kujuliste kahade asend on varre suhtes täisnurga all. Kaha pealispind võib olla nii lihvitud kui ka lihvimata. Sellised kahad on suuremad kui teised kahavormid. Kaha kõrgus jääb vahemikku 44–48 mm. Kaha maksimaalne läbimõõt on 23–25 mm ja suuava maksimaalne läbimõõt 22–24 mm. Kanna kõrgus varieerub 2–6 mm vahel. Ühel *kromkop*-kujulisel kahal (Lisa 1.3: Aj 88: 1) on kahe peaga kotkas mõlemal küljel.

Seitse piibukaha on teistest oluliselt erinevad ja ei sobitu Madalmaades valmistatud savipiipude tüpoloogiasse. Peale kuju eristuvad antud savipiibud ka selle poolest, et nad on täielikult ilma meistrimärkideta ning tagasihoidlikult kaunistatud (ainult veeris äärel).

Neli piibukaha (Lisa 1.3: A-36: 4086 ja 5335; A-77: 891; A-122: 3510) on veerisega äärel, lihvimata ja kuju poolest ümaramad. Kaha on varre suhtes eenduv ja kand on väike (kõigest 2 mm). Kahe kaha kõrgus on 40 mm. Säilinud piibuvarre pikkus on esimesel piibul 6 mm, teisel 15 ja kolmandal 3 mm. Piibukahade maksimaalne läbimõõt on 21 mm ja suuava läbimõõt 18 mm. Selliseid savipiibud kuuluvad David Atkinsoni ja Adrian Oswaldi Londonis valmistatud savipiipude tüpoloogias tüüpi AO8 (Lisa 2: foto 3: 1). Viimaseid valmistati Inglismaal ning need olid 17. sajandil enim levinud vormid (Atkinson & Oswald 1969, 7–8).

Üks piibukaha (Lisa 1.3: A-133: 3912) on ümar, aga tundub olevat veidi pikuti venitatud. Pealispind on lihvimata ja äärel on veeris. Kaha kõrgus on 50 mm ja kanna kõrgus 5 mm. Säilinud varreosa pikkus on 6 mm. Maksimaalne läbimõõt on 22 mm, suuava läbimõõt on 19 mm. Antud savipiip kuulub tüüpi AO15 (Lisa 2: foto 3: 2), milliseid valmistati Londonis aastatel 1660–1680 (Atkinson & Oswald 1969, 7–9).

Üks piibukaha (Lisa 1.3: A-221: 5086) on lihvimata, veerisega äärel ning asend on varre suhtes eenduv. Kaha kuju on venitatud ilmega. Kaha kõrgus on 30 mm, maksimaalne läbimõõt 19 mm ja suuava läbimõõt on 15 mm. Kanna kõrgus on 3 mm. Tüüp on AO20

(Lisa 2: foto 3: 3) ehk nn pika kahaga savipiip, milliseid valmistati Londonis aastatel 1680–1710 (Atkinson & Oswald 1969, 10–11).

Kaks piibukaha (Lisa 1.3: A-116: 7662/1 ja 20757) on veeriseta äärel, lihvimata ja asend on varre suhtes eenduv. Kaha kuju jätab venitatud mulje. Mõlemad piibukahad on katked ja mõõta on võimalik ainult osa parameetreid. Esimese kaha pikkus on 37 mm ja kanna pikkus on 3 mm. Teise kaha maksimaalne läbimõõt ja ka suuava läbimõõt on 18 mm. Mõlemad piibukahad kuuluvad tüüpi AO21 (Lisa 2: foto 3: 4), milliseid valmistati Londonis aastatel 1680–1710 (Atkinson & Oswald 1969, 10–11).

Üks savipiip (Lisa 1.3: A-36: 5491) on teistest väga erinev ja ei sobitu õieti ei Madalmaade ega ka Inglismaa savipiipude tüpoloogiasse. Kaha asend varre suhtes on mitte eenduv vaid taanduv ja võib arvata, et antud kaha on olnud kaheosaline (nt puidust varrega, mis käis küljest ära). Kaha kõrgus on 31 mm ja kahal puudub kand. Kaha maksimaalne ja ka suuava läbimõõt on 20 mm. Säilinud varreosa pikkus on samuti 20 mm. Antud kaha meenutab suuresti nn Türgi piipu (va kasutatud savi värv). Kaha kuju on sarnane ka Madalmaade 19. sajandi mansettpiipudega (Duco 1987, 131) aga Tartust leitud piip on oluliselt tagasihoidlikuma dekooriga. Kõige sarnasem vaste sellele savipiibule on nn *pamplin* (Lisa 2: foto 4). Sellist nimetust kasutatakse 19. sajandil Ameerikas Virginia osariigis Pamplini töökojas valmistatud savipiipude puhul (Noël Hume 1969, 303).

3.2 Märgid Tartust leitud piibukahadel

Märgid piibukahadel on peaaegu alati meistrimärgid ja esindavad konkreetse savipiibu valmistajat. Märgid võivad koosneda tähtedest või numbritest või olla hoopis sümbolid (nt inimesed, lilled, loomad, ehitised või heraldika). Ühel meistrimärgil võib olla väga pikk kasutusaeg, sest märgi kasutusõigust sai pärandada, edasi müüa või välja rentida (van der Meulen 2003, 30).

Piibukahadel võib olla kolme sorti meistrimärke: sisemärgid (asuvad kaha siseküljel), kannamärgid (asuvad kanna all) või kanna küljemärgid (asuvad kanna küljel). Tartust leitud piibukahadel esineb enim kannamärke.

Teguviisi järgi võib märgid savipiipudel jagada positiivseteks ja negatiivseteks. Positiivsed märgid on reljeefsed või kaha suhtes eenduvad. Negatiivsed märgid on süvendatud või kaha suhtes taanduvad (Wacke 2014, 40). Kanna küljemärgid on eranditult alati positiivsed. Seevastu kahade sise- ja kannamärgid on alati negatiivsed.

Kaha sisemärgid on viiel piibukahal, mis kõik on *lobben*-kujulised. Selline sisemärk esineb ainult lobben-kujulistel piibukahadel, kuid mitte kõigil.

Kolmel *lobben*-kujulisel piibukahal (Lisa 1.3: A-36: 6768 ning A-47: alanumbrita 1 ja 2) on sisemärk, mis kujutab madu (Lisa 1.4: 25). Sellist märki kasutasid kolmteist erinevat piibumeistrit. Kui arvestame kaha kuju ja selle valmistamise aega, on kõige tõenäolisemad Cornelis van der Wal (1744–1759)⁵ ja Lucas Eversz. de Jong (–1770) (van der Meulen 2003, 41).

Kahel piibukahal (Lisa 1.3: A-25: 937 ja A-116: 20637) on kroonist ja P-tähest koosnev sisemärk (Lisa 1.4: 14). Sellist märki kasutas kaheksa piibumeistrit. Meistrimärgil ja kaha kujul põhineva koonddateeringu puhul on kõige tõenäolisemad neist kolm piibumeistrit: Thomas Soffree (1731–), Anthony Souffreu (–1760) ja Jan Souffreu (1760–1791) (van der Meulen 2003, 79).

Tihti esinevad piibukahade kandadel küljemärgid. Viimased on Gouda linna vapid, kus on keskel kriips ja mõlemal pool kolm tähte. 1739. aastal alustati Gouda vapi kasutamist savipiibu kanna küljemärgina. Lubatud oli see aga ainult parima kvaliteediga (nn. portselani kvaliteediga) savipiipudel (van der Meulen 2003, 14). Vahel võib Gouda vapi kohal olla ka S-täht. Viimane märgib, et savipiip on küll hea aga mitte parima kvaliteediga (van der Meulen 2003, 13). Gouda vappi kasutati ka piibu kannamärgina, kuid ühtegi sellist Tartust leitud ei ole.

Ainult ühel ovaalse kujuga kahal (Lisa 1.3: A-25: 818) on kanna küljemärk teistest erinev. Märk koosneb kahest reljeefsest „mummust“. Ka see savipiip on pärit Gouda linnast (Duco 1987, 78).

Kõige tihedamini on selgelt eristuvad meistrimärgid piibukahade kannamärgid. Paljudel juhtudel on näha, et savipiibul on kannamärk olnud aga see on tuvastamiseks liiga

---

⁵ Sulgudes on märgitud ajavahemik, millel konkreetsel piibuvalmistajal oli omandi- või rendiõigus kõne all olevale meistrimärgile.

kulunud. Tartust leitud savipiipudel esineb 46 erinevat kannamärki (Lisa 1.4)⁶, mille kirjeldused on järgnevalt esitatud gruppide kaupa: numbrid, tähed ja täheühendid ning sümbolid.

Nendel juhtudel, kus meistrimärgi kasutusaeg ning kahakuju lubavad koonddateeringu puhul öelda üks kuni kolm võimalikku valmistajat, olen nimed toonud välja. Juhtudel, kus kahakuju ei aita valmistusaega täpsustada, ei saa ka väita, milline meister selle valmistas.

3.2.1 Numbrid

Ühel lehtrikujulisel savipiibul (Lisa 1.3: Aj 51: 541) on kannamärk, mis kujutab krooni ja numbrit 9 (Lisa 1.4: 14). Taolist märki kasutati aastatel 1713–1838 (van der Meulen 2003, 88). Arvestades kaha kuju, on kõige tõenäolisemad piibuvalmistajad: Klaas Jansz. Verbij (1713–) või Willem van Noppen (1746–) (*Ibid.*).

Kolmel savipiibu katkel (Lisa 1.3: A-14: 15/3; A-25: 809; A-77: 529/1) on kannamärk kroon ja number 27 (Lisa 1.4: 2). See märk oli kasutusel aastatel 1731–1898. Märki kasutas aastatel 1731–1781 kolm ja 1794–1898 kaheksa piibuvalmistajat; 1782–1793 oli märk omanikuta (van der Meulen 2003, 90). Tartust leitud kahade katkete põhjal ei ole võimalik määrata kuju ega selle põhjal kitsendada nende valmistamisaega ning seeläbi valmistajat määrata.

Ühel ovaalsel savipiibul (Lisa 1.3: A-116: 19706) on kannamärk kroon ja number 34 (Lisa 1.4: 3). Aastatel 1729–1881 kasutasid sellist märki kaksteist piibumeistrit (van der Meulen 2003, 91). Kuna ovaalikujuline piibukaha oli moes pikka aega, siis on võimalik, et antud savipiibu valmistas ükskõik milline üheteistkümnest piibuvalmistajast. Tõenäoliselt võib kõrvale jätta vaid viimase meistri, kuna temal oli omandiõigus märgile pärast ovaalsete kahade levikuaja lõppu.

Ühel ovaalikujulisel piibukahal (Lisa 1.3: A-25: 726) on kannamärk kroon ja number 40 (Lisa 1.4: 4). Viimast kasutasid kuus piibuvalmistajat aastatel 1730–1819 (van der Meulen 2003, 92).

---

⁶ Meistrimärgid olen nummerdanud meistrimärkide kataloogi ning teksti hõlpsamaks sidumiseks.

Ühel ovaalsel piibukahal (Lisa 1.3: A-25: 805) on märk kroon ja number 46 (Lisa 1.4: 5). Sellist meistrimärki kasutasid kaksteist piibuvalmistajat aastatel 1727–1898 (van der Meulen 2003, 92). Arvestades kaha kuju, võib ka siin kõrvale jätta viimase meistri.

Kahel savipiibu katkel (Lisa 1.3: A-116: 6226; A-221: 3295) on kannamärk kroon ja number 55 (Lisa 1.4: 6). Märk võeti kasutusele 1685. aastal, kuid esimese omaniku nimi pole teada. Aastatel 1728–1945 kasutas märki seitse erinevat piibuvalmistajat (van der Meulen 2003, 93). Kummagi piibukatke puhul ei ole võimalik kaha kuju määrata, mistõttu ei saa esitada ka koonddateeringut ja katkeid selle põhjal täpsemalt dateerida.

Ühel ovaalsel piibukahal (Lisa 1.3: Aj 116: 11) on kannamärk kroon ja number 62 (Lisa 1.4: 7). Sellist märki kasutasid kaksteist piibumeistrit aastatel 1732–1819 (van der Meulen 2003, 94). Ka selle savipiibu võis olla valmistada ükskõik milline nimetatud meistritest.

3.2.2 Tähed ja täheühendid

Ühel määramatu kujuga kahal (Lisa 1.3: A-220: 823/2) on kannamärk, mis kujutab krooni, mille all on täht A (Lisa 1.4: 8). Meistrimärgi kasutusajal (1714–1847) oli sellel viis omanikku (van der Meulen 2003, 60). Kuna kahakuju ei saa määrata, siis võib antud savipiibu olla valmistanud ükskõik milline viiest meistrit.

Kahel ovaalse kujuga piibukahal (Lisa 1.3: A-25: 818; A-173: 2) on kannamärk, mis kujutab tähte D (Lisa 1.4: 9). Viimane võib esineda ka koos krooniga. Tartust leitud savipiipudel siiski puudub kroon tähe D kohal. Sellist märki kasutasid kümme erinevat piibumeistrit aastatel 1682–1898 (van der Meulen 2003, 65). Ovaalsete kahade valmistamise ajal kuulus taolise meistrimärgi kasutusõigus järjestikku neljale meistrile.

Kahel ovaalsel piibukahal (Lisa 1.3: Aj 133: 11; A-40: 115/1) on kannamärgiks kroonitud E (Lisa 1.4: 10). Taolist kannamärki kasutasid kuus meistrit aastatel 1686–1850 (van der Meulen 2003, 66). Arvestades kahade ovaalset kuju, on tõenäolised neist kolm: Arij Carlier (1748–), Pieter Dzn van der Want (1801–) ja viimase abikaasa (–1850) (*Ibid.*)

Ühel lehtrikujulisel kahal (Lisa 1.3: A-18: 77) on kannamärgiks kroonitud I (Lisa 1.4: 11). Sellist märki kasutasid kolm meistrit aastatel 1705–1768 (van der Meulen 2003, 71). Arvestades kahakuju, on tõenäolised valmistajad Jan Krijger (1705–) või Pieter Proefhamer (1737–) (*Ibid.*).

Ühel katketena esineval ja määramatu kujuga kahal (Lisa 1.3: A-221: 65) on kannamärk, mis kujutab tähte L. Kuna savipiibu kannal on ka kanna küljemärk, mis kujutab Gouda vappi, siis võib väita, et algselt on kannamärk olnud kroonitud L (Lisa 1.4: 12), kuid krooni koht on liiga kulunud ja krooni ei ole näha. Sellist kannamärki kasutasid kaksteist meistrit aastatel 1726–1930 (van der Meulen 2003, 76).

Selgelt kroonitud L on kannamärgina kahel ovaalsel piibukahal (Lisa 1.3: A-77: 838; A-92: 4960). Nende puhul see kahjuks siiski ei aita kaha valmistajat kindlaks teha. Kannamärk kroonitud L võeti kasutusele enam-vähem samal ajal kui tulid moodi ovaalsed kahakujud. Ühe piibukaha (Lisa 1.3: A-77: 838) puhul võib välistada esimese meistri, kuna piibul on kannamärk Gouda vapp, mida hakati kasutama alatest 1739. aastast (van der Meulen 2003, 14).

Ühel määramatu kujuga piibukahal (Lisa 1.3: A-206: 474/4) on kannamärgiks kroonitud N (Lisa 1.4: 13). Taolist märki kasutasid neli meistrit aastatel 1686–1773 (van der Meulen 2003, 79).

Kannamärki kroonitud P (Lisa 1.4: 14) kannab üksteist savipiipu. Kõigist Tartu savipiipude meistrimärkidest on see enim esinev. Taolist märki kasutas kaheksa meistrit alates 1692. aastast (van der Meulen 2003, 79). Kuus piibukaha (Lisa 1.3: A-25: 724 ja 812; A-77: 890; A-116: 11639; A-124: 766; A-221: 8321) on määramatu kujuga. Viis piibukaha on ovaalikujuulised (Lisa 1.3: A-47: 138; A-221: 714; D38: 116/1, 2 ja 3). Antud piipude valmistajad võivad lähtuvalt kahakuju levikuajast olla viis viimast meistrit (*Ibid.*).

Ühel määramatu kujuga piibukahal (Lisa 1.3, A-116: 2757) on kannamärk täht W (Lisa 1.4: 15). Originaalis on märgil ka kroon kohal, kuid Tartust leitud kaha kannal on krooni koht kulunud. Sellist märki kasutas üksteist meistrit aastatel 1670–1930 (van der Meulen 2003, 85).

Ühel lehtrikujulisel kahal (Lisa 1.3: A-53: 558) on kannamärgiks tähed CW (Lisa 1.4: 16), ja nende kohal on kroon. Taolist märki kasutas ainult Cornelis Willemsz noorem alates 1686. aastast (van der Meulen 2003, 65).

Ühel kaksikkoonilisel kahal (Lisa 1.3: A-221: 4736) on kannamärk EB (Lisa 1.4: 17). Sellist märki kasutasid kolm piibumeistrit (van der Meulen 2003, 66). Arvestades kahakuju on kõige tõenäolisemad kaks: Jacobus Jonasz de Vriend (–1672) ja Adriaen van der Cruis (1672–) (*Ibid.*).

Ühel määramatu kujuga kahal (Lisa 1.3: A-221: 1099) on kannamärk IG (Lisa 1.4: 18). Taolist märki kasutasid kaks meistrit alatest 1685. aastast: Jan Gerritse Schordijk (1686–) ja Cornelis Weeldenburg (1699–) (van der Meulen 2003, 72).

Kahel piibukahal (Lisa 1.3: A-221: 3730 ja 3766) on kannamärgiks tähed PP (Lisa 1.4: 19). Taolist märki kasutas kolm piibumeistrit aastatel 1667–1770 (van der Meulen 2003, 80). Üks kaha on määramatu kujuga. Teine on kaksikkooniline ja selle tõttu on valmistaja ilmselt meistrimärgi varaseim kasutaja Pieter Pietersz Verhuist (1667–) (*Ibid.*).

Ühel lehtrikujulisel piibukahal (Lisa 1.3: A-25: 769) on kannamärgiks kroonitud SH (Lisa 1.4: 20). Taolist meistrimärki kasutas kaksteist piibumeistrit aastatel 1667–1850 (van der Meulen 2003, 82). Lähtudes antud kaha kujust on tõenäolised valmistajad esimesed kuus meistrit (*Ibid.*)

Ühel määramatu kujuga piibukahal (Lisa 1.3: A-116: 13069) on kannamärk kroon ja WK (Lisa 1.4: 21). Sellisel märgil oli ainult üks omanik: Willem Claesz. Boot (1686–) (van der Meulen 2003, 85).

Täheühendid kannamärkidel võivad olla ka kolme- või neljatähelised. Ühtegi taolist aga Tartust leitud ei ole.

3.2.3 Sümbolid

Savipiipude kannamärkidena esineb väga erinevaid sümboleid, mille lihtsamaks esitamiseks on vajalik neid kategoriseerida. Selleks olen võtnud üle J. van der Meuleni

(2003) liigituse. Sümbolid on esitatud järgnevalt: floora, fauna, inimesed, ehitised, taevakehad, geomeetrilised kujundid, heraldika ja esemed.

Ühel määramatu kujuga piibukahal (Lisa 1.3: A-221: 611) on kannamärk, mis kujutab kolme ristikehinalehte (Lisa 1.4: 22). Taolist kannamärki kasutasid aastatel 1683–1803 viis meistrit (van der Meulen 2003, 43). Kuna kaha kuju ei ole võimalik määrata, võib valmistaja olla ükskõik milline viiest meistrist.

Kolmel piibukahal (Lisa 1.3: A-25: 770, 801 ja 811) on kannamärk, mis kujutab siga (Lisa 1.4: 23). Kaks kaha on ovaalikulised ja üks on määramatu kujuga. Siga kasutasid kannamärgina üheksa piibumeistrit aastatel 1724–1898 (van der Meulen 2003, 42). Nii ovaalsete kahade kui ka määramatu kujuga kaha puhul võib valmistaja olla ükskõik milline üheksast piibumeistrist.

Kahel piibukahal (Lisa 1.3: A-35: 397; A-45:1447) on kannamärk, mis kujutab lestakala (Lisa 1.4: 24). Üks kaha on lehtrikujuline ja teine on määramatu kujuga. Lestakala kasutasid viis piibumeistrit aastatel 1722–1898 (van der Meulen 2003, 39). Lehtrikujulise kaha puhul on kõige tõenäolisemad valmistajad Gerrit Verschut (1722–) ja Pieter Lens noorem (1747–). Määramatu kujuga kaha võib olla valmistanud ükskõik milline nimetatud viiest meistrist.

Ühel lehtrikujulisel kahal (Lisa 1.3: A-221: 3922) on kannamärk, mis kujutab madu (Lisa 1.4: 25). Viimast kasutasid kolmteist meistrit aastatel 1667–1808 (van der Meulen 2003, 41). Arvestades antud kaha kuju, on kõige tõenäolisemad valmistajad seitse varasemat meistrit.

Ühe ovaalse piibukaha (Lisa 1.3: A-116: 2422) kannamärk on hobune (Lisa 1.4: 26). Viimast kasutasid meistrimärgina viisteist piibumeistrit aastatel 1660–1869 (van der Meulen 2003, 41). Arvestades antud kaha kuju, võib kaha olla valmistatud üheteistkümne meistri poolt.

Ühel lehtrikujulisel piibukahal (Lisa 1.3: A-218: 266) on kannamärgiks kroonitud konn (Lisa 1.4: 27). Sellist kannamärki kasutas üks meister: Willem Hendricksz Sprot (1721–1746) (van der Meulen 2003, 40). Märki kasutuselevõtmise ajal hakkas

lehtrikujuline piibukaha aga moest ära minema. Seega on antud kaha lehtrikujulistest ilmselt üks hiliseimaid.

Seitsmel piibukahal (Lisa 1.3: Aj 24: 27; Aj 142: 34; A-81: 13; A-221: 745, 2109, 3603 ja 3675) on kannamärk, mis kujutab seisvat peakattega meest, kellel on ühes käes mõök ja teises kilp või Koljati pea (Lisa 1.4: 28). Nimelt on kaks meistrimärki: sõdur ja kuningas Taavet, väga sarnased.

Kuningas Taaveti märki kasutas üheksa meistrit aastatel 1682–1945 (van der Meulen 2003, 35). Kolm piibukaha on ovaalikujuulised ja neli on määramatu kujuga. Lähtudes ovaalse kahakuju levikuajast, on võimalikke valmistajaid kolm.

Kui arvestame võimalusega, et seitsmel piibukahal võib märk olla hoopis sõdur, siis on ovaalsete kahade võimalikke valmistajaid neli. Sõdurit kasutas kannamärgina seitse meistrit alates 1732. aastast (*Ibid.*).

Viiel piibukahal (Lisa 1.3: A-36: 3987; A-116: 2242; A-220: 840; A-221: 548 ja 609) on kannamärk, mis kujutab lüpsjat kandmas kahte piimaanumat (Lisa 1.4: 29). Sellist märki kasutas kuusteist meistrit alates 1660. aastast (van der Meulen 2003, 36). Kolm kaha on ovaalsed ja kaks määramatu kujuga. Ovaalse kujuga kahad võivad olla valmistatud seitsme meistrite poolt.

Kahel piibukahal (Lisa 1.3: A-36: 6671; A-116: 7662/2) on kannamärk, mis kujutab printsi ja printsessi (Lisa 1.4: 30). Alates 1674. aastast kasutas taolist märki viis meistrit. Alates 1782. aastast oli märk omanikuta (van der Meulen 2003, 37). Mõlemad piibukahad on määramatu kujuga ja selle tõttu võib antud kahade valmistaja(d) olla ükskõik milline viiest meistrist.

Ühel määramatu kujuga piibukahal (Lisa 1.3: A-43: 110/1) on kannamärk, mis kujutab muusikut (Lisa 1.4: 31). Taolist märki kasutasid üheksa meistrit aastatel 1705–1930 (van der Meulen 2003, 37). Määramatu kuju tõttu ei saa kindlalt valmistajat öelda. Antud märk on aga pikka aega olnud sama perekonna käes ja seega on tõenäoliselt valmistaja üks van der Wanti perekonna liikmetest (*Ibid.*).

Ainsa ehitisena Tartust leitud piibukahade kannamärkidel kujutatud Gouda torni (Lisa 1.4: 32), kokku kaheksal kahal (Lisa 1.3: A-25: 859 ja 871; A-35: 396; A-36: 4095; A-

47: 20/2; A-122: 2437; A-124: 1080; A-131: 10). Viimastest viis on määramatu kujuga, kaks aga ovaalikuljusid. Gouda torni kujutavat märki kasutasid ühtejärge üksteist meistrit alates 1714. aastast (van der Meulen 2003, 55). Kuna antud märk oli kasutusel terve ovaalikuljuse kaha kasutusaja, võib valmistaja olla ükskõik milline üheteistkümnest meistrist.

Taevakehadest on esindatud tähed. Ühel määramata kujuga piibukahal (Lisa 1.3: A-92: 1014) on kannamärk, mis kujutab tähte (Lisa 1.4: 33). Taolist märki kasutasid seitse meistrit aastatel 1684–1803 (van der Meulen 2003, 56).

Kahel piibukahal (Lisa 1.3: A-124: 1242; A-221: 8408) on kannamärk, mis kujutab kolme tähte koos krooniga (Lisa 1.4: 34). Taolist märki kasutasid kolm meistrit aastatel 1706–1782: Kobus van der Starre/Verstarre (1706–), Jan van der Starre (1728–1759) ja Anthony van Ijsendoorn (1760–1782) (van der Meulen 2003, 56). Üks kaha on ovaalne ja teine on määramatu kujuga. Mõlema kaha puhul võib valmistaja olla ükskõik milline kolmest meistrist.

Linnade vappidest on esindatud kaks: Amsterdami vapp (Lisa 1.4: 35) ja Batavia (Lisa 1.4: 36) vapp. Esimest kannavad Tartust leitud piibukahadest kaks (Lisa 1.3: A-36: 6729/3; A-221: 3823). Amsterdami vappi kasutasid ühtejärge üheksa meistrit aastatel 1691–1848 (van der Meulen 2003, 53). Mõlemad leitud kahad on määramatu kujuga ja nende valmistajat ei õnnestu täpsustada.

Batavia vapp on ühe ovaalikuljuse kaha (Lisa 1.3: A-43: 101) kannal. Batavia oli Madalmaade Ida-India koloonia pealinn. Taolist märki kasutasid ühtejärge seitse meistrit aastatel 1745–1865 (van der Meulen 2003, 52). Ovaalikuljuse kaha pika kasutusaja tõttu, võib antud kaha olla valmistanud ükskõik milline neist meistritest.

Heraldikast on kannamärkide seas esindatud ka Hollandi lõvi (Lisa 1.4: 37). See kujutab tagakäppadel ja mõõga najal seisvat lõvi. Sellist märki kasutas ühtejärge kaksteist meistrit aastatel 1682–1930 (van der Meulen 2003, 53). Arvestades ovaalse kaha (Lisa 1.3: A-221: 3003) levimisaega, on tõenäolisemad seitse meistrit.

Ühel määramatu kujuga kahal (Lisa 1.3: A-221: 5732) on kannamärk mis kujutab kolme liiliaõit ehk *fleur de lis*'i (Lisa 1.4: 38). Taolist märki kasutasid ühtejärge üheksa

meistrit aastatel 1705–1846 (van der Meulen 2003, 54). Kaha kuju määratlematuse tõttu võib kaha olla valmistatud ükskõik millise meistri poolt.

Kolmel piibukahal (Lisa 1.3: A-36: 2544; A-221: 1017 ja 2733) on kannamärk, mis kujutab seitset piiki (Lisa 1.4: 39). Taolist märki kasutasid neli erinevat meistrit aastatel 1683–1803 (van der Meulen 2003, 54). Kaks piibukaha on ovaalsed ja üks on määramatu kujuga. Viimase puhul ei saa valmistajat määrata. Kaks ovaalset kaha on valmistanud aga üks Dammani perekonna liige, Bart (Albertus) Damman (1722–), Jan (Johan) Damman (1759–1782) või Christiaan Damman (1785–1803). Sellele perele kuulus nimetatud märgi omandiõigus pikemat aega (*Ibid.*).

Kõige arvukam rühm pildiliste kannamärkide seas on need, mis kujutavad erinevaid esemeid. Tartust leitud piibukahade kannamärkidel on levinuim ese kohvikatel (Lisa 1.4: 40), mida leidub kuuel korral (Lisa 1.3: Aj 25: 3 ja 4; A-36: 6752; A-116: 20651 ja 20871; A-221: 2732). Taolist märki kasutasid neli meistrit aastatel 1689–1759 (van der Meulen 2003, 46). Kolm leitud piibukaha katket on määramatu kujuga. Kolm piibukaha on ovaalsed ja võimalikke valmistajaid on samuti kolm: Jan van Duyn (umbes 1730), Lieve Verrijst (–1746) ja Jan Brenkman (1746–1759).

Teine levinum ese on harf (Lisa 1.4: 41), mida esineb viie kaha (Lisa 1.3: A-25: 804 ja 1092, A-40: 5062/2; A-116: 11638; A-221: 2067) kannal. Harfikujulist kannamärki kasutas viis meistrit alates 1667. aastast. Umbes 1782. aasta paiku oli märk ilma omanikuta. 1831–1898 oli märgil neli erinevat omanikku (van der Meulen 2003, 45). Kaks piibukaha katket on määramatu kujuga. Üks on lehtrikujuline ja kaks ovaalsed. Lehtrikujulise kaha puhul on tõenäoline valmistaja üks viiest esimesest meistrist.

Ovaalikujulised kahad võivad olla valmistanud enne pausi märgi omandiõiguses: Cornelis van Mecheie (1729–), Willem de Vet (1733–), Jacob Danis (1749–). Pärast pausi omandiõiguses võib valmistaja olla: Pieter Gerrit Pzn van der Wan (1831–1850).

Kolmel piibukahal (Lisa 1.3: A-116: 10228; A-131: 11; A-206: 473) on kannamärk, mis kujutab graapenit (Lisa 1.4: 42). Taolist märki kasutas kümme meistrit aastatel 1675–1848 (van der Meulen 2003, 46). Kaks leitud piibukaha katket on määramatu kujuga. Üks on ovaalikujuline, selle võimalik valmistusaeg on pärast 1730. aastat ning võimalikke valmistajaid seega kaheksa (*Ibid.*).

Ühel määramatu kujuga piibukahal (Lisa 1.3: A-206: 816) on kannamärgiks tõenäoliselt ankur. Märk halvasti säilinud ja ei saa kindlalt väita, et ankrul pole lisaks ka tähti ümber. See teadmine aga on oluline, sest meistrimärgina esineb ankrut viie erineva kujundusega (van der Meulen 2003, 43). Et valmistajat oleks võimalik määrata, peaksid märgi detailid piibul selgelt tuvastatavad olema ning ka kaha kuju määratav.

Ühel kaksikkoonilisel kahal (Lisa 1.3: A-221: 4798) on kannamärgiks keisrikroon koos tähtedega I ja R (Lisa 1.4: 43). Sellist meistrimärki on ka varem leitud, kuid omanikke ei ole kahjuks teada (van der Meulen 2003, 47). Meistrimärk on piibu kannale surutud hooletult. Võimalik, et tegemist on praaktodanguga, mis on siiski ringlusesse jõudnud.

Ühel määramatu kujuga piibukaha (lisa 1.3: A-116: 20784) katkel on kannamärk, mis kujutab võtit (Lisa 1.4: 44). Viimast kasutasid neli meistrit aastatel 1730–1819 (van der Meulen 2003, 50). Valmistaja võib olla ükskõik milline neljast: Machiel Storm (1730–), Jan van Borselen (1762–), Sijmen Groenendaal (1782–) või viimase abikaasa (1811–1819).

Kahel ovaalikujuisel kahal (Lisa 1.3: A-174: 881; A-220: 823/3) on kannamärk kroon ja kolm teemanti (Lisa 1.4: 45). Taolist märki kasutasid seitse meistrit aastatel 1684–1842 (van der Meulen 2003, 57). Arvestades kaha kuju, on tõenäoline valmistaja üks viimasest kuuest meistrist.

Ühel ovaalsel ja ühel määramatu kujuga piibukahal (Lisa 1.3: A-174: 881; A-124: 1242) on kannamärk, mis kujutab risti (meenutab rohkem tähte X) (Lisa 1.4: 46). Viimasel on arvatavasti olnud kujundi kohal kroon, kuid krooni koht on ära kulunud. Antud märki kasutasid üheksa meistrit aastatel 1686–1768 (van der Meulen 2003, 75). Kaha kuju arvestades on tõenäolised viimased kuus valmistajat.

4. Arutelu

4.1 Savipiipude arvukus Tartu eri piirkondades

Tartu eri piirkondadest on leitud erineval hulgal savipiipude katkeid. Vahe linnamüürisiseste ja -taguste alade vahel on märgatav. Lisaks ilmneb selgelt, et mõnedel kruntidel on leitud savipiipude kontsentratsioon oluliselt suurem, kui teistel.

Ruumiliselt paigutub 51% Tartust leitud savipiipude katketest väljapoole linnamüüri. Jagunemine linnamüüritaguste alade vahel ei ole ühtlane. Jakobi värava taguselt maa-alalt on leitud 70 piibukatket (Lisa 1.1: Aj 24; Aj 133; A-193; A-215), neist 22 Püha Jakobi kalmistult (Lisa 1.1: A-193). 16.–18. sajandil asusid Jakobi värava taga lisaks kalmistule põhiliselt Tartu elanike aiakrundid ja linna karjamaa. 18. sajandi lõpu poole kuulusid paar krunti ka Jaani kirikule ja linnale (Teedema 2012, 18–21). Üldiselt oli krunte vähe ja nende paigutus hajus, puudus kindel struktuur (Raid 1992, 9–10).

Ülejõe-eeslinnast on leitud 54 savipiipu või selle katket (Lisa 1.1: Aj 116; A-158; A-220). Enamik savipiipe on kogutud Kivi tänavalt paksust huumuserikkast kultuurkihist. Viimane sisaldas peale piipude veel ka 16.–18. sajandist pärit savinõude katkeid, nahkjalatsite osi ja töötlusjääke, kontsaraudu ning nuge. Samas ei leitud kihist ehitusprahti, mida saaks seostada hoonestatud alaga. Uuringuid teostanud arheoloogid on seisukohal, et leitud kultuurkiht uuritud alal oli 18. sajandil pinnasetee (Lissitsina *et al.* 2014, 167–174). Kümnekond piibukatket on leitud praeguse Narva mnt ja Roosi tänavan ristmiku lähedalt (Lisa 1.1: Aj 116).

Ka Ülejõe-eeslinnas oli aiakrunte (Raid 1996, 25), kuid võrreldes Jakobi värava taguse maa-alaga, oli Ülejõe piirkond palju struktureeritum. On teada kindlad teed ja kohad, nt vene kirik ja vene kaubahoov Holmil. Nii Kivi kui ka Roosi tänavad olid ka juba toona liiklusteed (Raid 1999, 41–43). Teedevõrgustik oli Rootsi aja lõpuks kujunenud välja, kuid püsivam asustus Ülejõe piirkonnas algas pärast Põhjasõda (Haak & Rennit 2019, 17–19). Arheoloogiliselt uuritud alasid, kust on leitud piibukatkeid, saab pigem seostada teede kui eelpool loetletud, kirjalikes allikates mainitud kohtadega Ülejõe-eeslinnas.

Tartu linnamüüri ja Emajõe vahelist ala on uuritud 2003. aastal tunnelkollektori kaevukohtade rajamisel Vabaduse puiesteel. Kaevukohad kulgesid Tartu Riia-eeslinnast

Botaanikaaiia poole. Kuni 1,7 m paksuselt eristati kesk- ja varauusaegseid kihte. Leiti veejuhtimiskraave, püstposttara säilmeid ja puidust drenaažisüsteeme (Piirits 2003). Nendelt välitöödelt leiti 259 savipiibu katket (neist viis on piibukahad) (Lisa 1.1: A-124). Piibukatmete hulk on Botaanikaaiia poolsetes kaevukohtades selgelt väiksem kui Tartu-Riia eeslinna pool. Välitöödel selgus, et kõigis kaevukohtades olid 17.–19. sajandi leiumaterjal sisaldavad kihid tugevalt segatud (Piirits 2003, 14)

Tartu Riia-eeslinnast on leitud 2136 piibukatket (Lisa 1.1: A-40; A-77; A-98; A-102; A-109; A-116; A-122; A-126; A-136; A-221), mis võrreldes teiste linnamüüritaguste aladega näitab selgelt suuremat savipiipude kontsentratsiooni selles piirkonnas. 16. sajandi keskpaigast kuni 17. sajandi teise pooleni oli Tartu Riia-eeslinn ennekõike kasutuses karjamaa ja aiakruntidena. 17. sajandi jooksul planeeriti eeslinn ümber, kuid siiski leidis piirkond vähest kasutust (Heinloo 2006, 70–71).

Nii näib, et suur piibukatmete arv võib olla seotud pigem sellega, et Tartu Riia-eeslinna on kordades rohkem uuritud kui Tartu teisi linnamüüritaguseid alasid (kokku üle 10 000 m² suurune ala). 1941. aasta pommitamise käigus sai piirkond suuri kahjustusi, millest hiljem sai eeldus intensiivsemaks ehitustegevuseks. Sinna on rajatud mitmeid suuri uusehitisi, mille tõttu on ehitusele eelnevad arheoloogilised uuringud olnud mahukad (Heinloo 2007, 65–76). See aga ei seleta piibukatmete koondumist kindlatesse kaevanditesse (Lisa 1.4: A-40 ja A-116).

Tartu Riia-eeslinnas torkab silma leitud piibukatmete suurem arvukus kindlatel krundidel. Enim piibukatmeid on leitud aastatel 2001–2004 toimunud väljakaevamistel Riia tn 1 kinnistul (nn Hansakvartalis) kokku 730 piibukatket (neist 77 on piibukahad) (Lisa 1.1: A-116; A-122; A-126; A-136). Piibuleidude rohkus ühel krundil paneb arvama, et need savipiipude katked on prügi, mis on mujalt kohale toodud. Ka Riia 1 kinnistut uurinud arheoloogid on sama meelt, sest savipiipe leiti väljakaevamistel segatud kihtidest, erinevate settekaevude täitest ning ühe ristpalkhoone seest ja ümbert. 17. sajandisse dateeritud puithoone oli lihtsa konstruktsiooniga ja ahjuta. Selle tõttu on krundi uurinud arheoloogid leidnud, et hoonet kasutati ilmselt aidana. 18. sajandi teisel poolel on aga palkidega piiratud ala süvendatud ja ladestatud sinna olmejätmeid (Piirits & Vissak 2002, 15–17). 2003. aastal kinnistut uurinud Vladimir Sokolovski leiab aga, et

püasustust kui sellist ei olegi Tartu Riia-eeslinnas olnud ning piirkond on olnud ainult prügila (Sokolovski 2004).

2015. aastal leiti Riia tn 2 arheoloogilistel väljakaevamistel 472 piibukatket (neist 50 on piibukahad) (Lisa 1.1: A-221). Kõigist Tartust leitud piibukogumitest on just see kõige mitmepalgelisem. Leitud on neli erinevat kahavormi ning kaheksateist erinevat meistrimärki. Poolikust leiunimekirjast selgub, et osa savipiipude katkeid on leitud juhuleidudena. Suurem osa savipiipe pärineb rusu ja ehitusprahti sisaldavatest kihtidest, mis on ilmselt sinna toodud Põhjasõja järel pinnase tasandamiseks (Vissak *et al.* 2014, 153–166).

Tartu Kaubahalli (praeguse aadressiga Kүүni 7) ehitusele eelnesid aastatel 1986–1988 arheoloogilised väljakaevamised. Seal leiti 340 piibukatket (neist 17 on piibukahad) (Lisa 1.1: A-40). Peaaegu kõik Tartust leitud hilisemad savipiibud (*kromkop*-tüüpi) on leitud just sellest kaevandist (Lisa 1.3). Välitöödel eristati vähese orgaanika- ning rohke tellise- ja mõrdisisaldusega varauusaegseid kihte. Mitmed leitud puithoonejäänused, tarad ja kaevud võib paigutada varauusaega (Heinloo 2006, 18). Suurem osa savipiipe ja nende katkeid leiti pärast Põhjasõda ehitatud hoone kivivundamendi alt (Aun 1995, 95–96), mis annab tunnistust sellest, et piibukatked on osa hoone alla jääva pinna tasandamiseks kasutatud täitest.

1994–1995 toimunud arheoloogilistel uuringutel Ülikooli tn 8 kinnistul leiti 183 savipiibukatket (neist 14 piibukaha) (Lisa 1.1: A-77). Kaevamistel eristati 17.–18. sajandist pärit täitekihte, kust tulid välja ka leitud savipiibud (Piirits 1995).

Kõik krundid, kust on leitud arvukamalt savipiipe, asuvad üksteisele suhteliselt lähedal. Savipiibud on valdavalt leitud segatud või täitekihtidest. See annab alust arvata, et neile kruntidele ladestati olmeprügi pika aja jooksul.

49% Tartu savipiipudest on leitud linnamüüri sisse jäävalt alalt. Siin on jaotumine kruntide vahel ühtlasem: keskmiselt üks kuni paarkümmend savipiibu katket ühel krundil, silma torkab aga piirkond Toomemäe läheduses.

Eraldi väärivad märkimist 1981. aastal Raekoja platsi puitraketestega kaevust leitud savipiibud (Lisa 1.1: RP 1981)⁷, mis on dateeritud aastatest 1730–1762 pärit Vene vaskmüntide järgi 18. sajandi lõpuossa (Metsallik 1982a, 30–32).

Toomemäe põhjanõlva alt leiti 1980. aasta arheoloogiliste väljakaevamiste käigus 633 savipiibu katket (neist 40 on piibukahad), need koguti valdavalt ehitusprahi kihist. Viimane on osaliselt tekkinud leitud hoonejäänuste lagunemisel. Võimalik on ka, et kiht on hoopis mujalt kokkuveetud rusu (Metsallik 1982b, 5–6).

2013. aastal leiti Lossi tn 15 hoovist päästekaevamistel 504 piibukatket, neist 34 on piibukahad. Leiumaterjal on valdavalt pärit pealmistest ja täitekihtidest. Lossi tn 15 krundil asunud hooned on kas 17. sajandi teisel poolel või hiljemalt 18. sajandi alguses lammutatud ja rusuga täidetud. Seda kinnitavad ka piibukatmete dateeringud (Lisa 1.3: A-206). Ehituspraht toodi täitmiseks mujalt kohale (Iisma 2015, 27–28). See annab alust arvata, et ka piibukatked jõudsid sinna koos kohale toodud rusuga.

Keskmisest suuremate leiukohtadena tasub märkida veel Lossi tn 3 leitud 214 savipiibu katket, Lutsu tn 2 leitud 141 piibukatket, Botaanikaaiast leitud 134, Rüütli tn leitud 130 piibukatket ja VII kvartalist 119 piibukatket.

Kahjuks on mitmete nimetatud leiukogumite puhul leiunimekirja kas poolik või üldse puudu ning välitööde tulemusi pole publitseeritud. Seega ei ole teada, millistest kihtidest on leitud piibukatked pärit. Erandiks on Lossi tn 3 ja Lutsu tn 2 toimunud välitööd.

Lossi tn 3 toimunud välitöödel on savipiipude katkeid leitud kihtidest, mis sisaldavad ka muud 17.–19. sajandi leiumaterjali (Metsallik 1986) ja osa savipiipe on leitud ehituskompleksidega seotud rusukihtidest (Trummal 1992, 7)

Lutsu tn 2 uuringutel on savipiibud leitud täitekihtidest. Krundil asunud keskajal rajatud hooned on täidetud järk-järgult hiljemalt 18. sajandi keskel. Peale lammutusprahi, sisaldab täitekiht savipiipude kõrval rikkalikult ka muud tarbekeraamikat. Tõenäoliselt on täidet toodud kohale lähikonnast (Kriiska *et al.* 2011, 38–40).

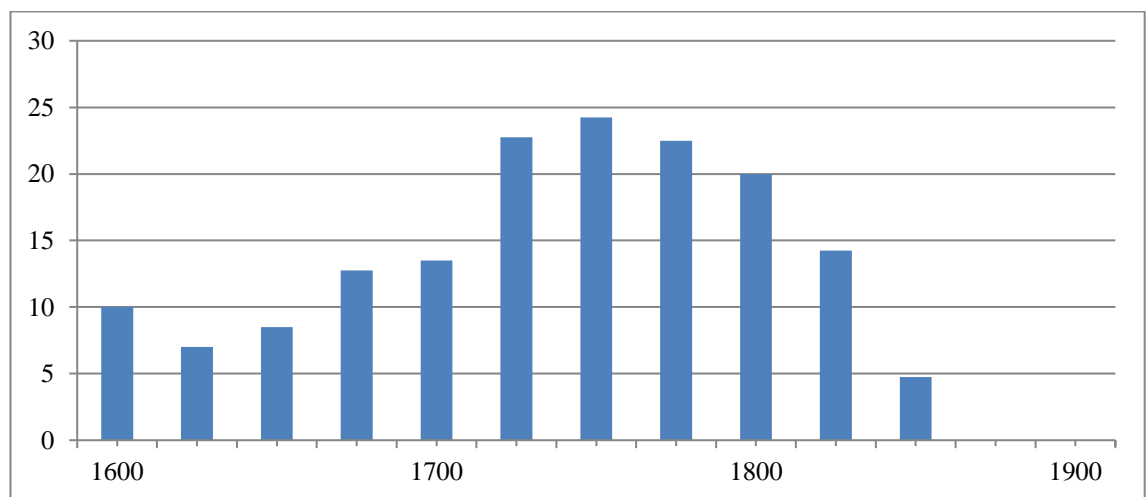
⁷ Kuna leiud on muuseumis arvele võtmata, siis on nad kataloogides märgitud koodiga RP 1981.

Valdav osa Tartu savipiipudest on leitud tätekihtidest ning seega pole nende puhul täpselt teada, kust need on pärit. Võib vaid oletada, et ehk on need siiski pärit linnamüüri sees asunud majapidamistest.

4.2 Tartust leitud savipiipude arvukuse ajalised muutused Eesti kontekstis

Savipiipudest saab dateerida väikest osa ja seda eelkõige kahakuju ning meistrimärkide põhjal (vt ptk 3). Savipiibu varte dateerimine on keeruline ja neid saab suuruse järgi tinglikult liigitada kolme suurde rühma (vt. ptk 2.1). Varred ka murduvad mitmeteks tükkideks ehk kolm leitud varrekatket ei pruugi tähendada kolme savipiipu. Selle tõttu tuleks tuhandetesse ulatuvasse savipiibu varte katkete arvu suhtuda teatud reservatsiooniga. See ei näita ilmtingimata, et Tartus oleks olnud tuhandeid suitsetajaid. Kui mõõta kõigi piibuvarre katkete pikkused ja arvestada, et keskmiselt oli piibuvars umbes poole meetri pikkune, saaks arvutuste teel umbkaudse piipude arvu (Kriiska 2008, 68).

Mis puudutab savipiipude arvukuse muutumist, siis kindlmaid järeldusi saab teha pigem kahade põhjal. Siingi tuleb arvestada, et kahade arv ei ole üks-ühele võrdne suitsetajate arvuga. Arvestades savipiipude kerget purunemist, kulus ühel suitsetajal elu jooksul ilmselt mitmeid savipiipe.

Joonis 2. Tartust leitud savipiipude dateering.

Tartust leitud savipiipude dateeringute analüüsi olen esitanud graafikul, mille ajalised piirid lähtuvad leiumaterjalist. Jagasin iga sajandi neljaks võrdseks perioodiks. Ese,

mida on võimalik dateerida 25 aasta täpsusega, annab tulbas väärtuse 1. Ese, mida on võimalik dateerida 50 aasta täpsusega, annab kahes tulbas väärtuse 0.5. Kuni 100 aasta täpsusega dateeritav ese annab neljas tulbas väärtuse 0.25. Samasugust meetodit on varem kasutanud arheoloog Andres Tvauri Muinas-Tartu linnuse ja asula leiumaterjali (Tvauri 2001, 169–171) ning arheoloog Valter Lang (Ланг 1987) Iru linnuse leiumaterjali dateeringute analüüsimiseks.

Dateeringute analüüsi kaasasin 178 piibukaha. Kõrvale jäid kõik need piibukahad ja katked, mida ei ole võimalik dateerida või mille dateeringul ei ole lõppdaatumit (Lisa 1.3).

Tartust leitud varaseimad savipiibud on kaksikkoonilised. Kuus (Lisa 1.3: Aj 37; A-17: 91; A-18: 36; A-36: 86; A-188: 1970; A-206: 847) on ilma veeriseta äärel ja võivad olla valmistatud 17. sajandi esimesel veerandil (van der Meulen 2003, 12–13). Leitud on need Riia eeslinnas asunud kaubahoovi alalt, Tartu linnuselt ja Lossi tänava ümbrusest.

Üldiselt on Tartus vähe varaseid savipiipe, mida saab kuju või meistrimärgi järgi dateerida 17. sajandi esimesse poole. Stratigraafiliselt esinevad nii varased kui ka hilised piibud tihti täitekihtides. Kindlasti ei saa sellel ajal rääkida suitsetamise harjumuse laiast levikust või suurest tubaka- ja piibukaubandusest. Savipiibud on jõudnud siia ilmselt isiklikku laadi kontaktide kaudu.

17. sajandi teisel poolel savipiipude arv kasvab Tartus. Jätkuvalt olid kasutusel kaksikkoonilised kahad, mida on leitud nii linnamüüri seest kui ka Riia-eeslinnast. Samuti tulid sel perioodil kasutusele lehtrikujulised kahad, mille kasutusaeg kestis kuni 1750. aastani. Samasugust tõusu on täheldatud ka Narvast (Kriiska & Küng 2008, 125) ja Tallinnast (Russow 2005a, 206) leitud savipiipude puhul.

Nagu graafikult näha, jätkub 17. sajandi viimasel veerandil piibukatmete arvu kasv, kuid see aeglustub mõnevõrra. Piibukaubandus oli ilmselt häiritud tartlasi tabanud keerulistest aegadest. 1696. aastal oli Tartus näljahäda (Laidre 2008, 457–476). 1704. aastal lasi Tartu komandant Karl Gustav Skytte põletada maha Tartu eeslinnad, enne kui lähenev Vene armee jõudis Tartu alla (Treiberg 1926, 40). Sellest hoolimata vallutati Tartu. 1708. aasta veebruaris küüditasid venelased Tartust 824 inimest ja sama aasta juulis lasti Tartu õhku (Laidre 2008, 656–662).

Linna piiramise, sõja ning küüditamise tõttu vähenes elanike kui potentsiaalsete piibusoetajate arv. Nende puhul, kes alles jäid või tagasi pöördusid, võib ilmselt rääkida ostuvõime vähenemisest, mis oli tingitud näljahädast ja sõjast. Viimane takistas ka kauba liikumist tavatingimustel. Sõjaolukorras võib ka esmatarbekaupade soetamine tunduda olulisem kui uue piibu ostmine.

Nagu näitavad graafikul esitatud andmed, on alates 18. sajandi teisest veerandist savipiipude arv märkimisväärselt kasvanud. Umbes samal ajal alustati linna ülesehitamisega (Laur 2005, 61). Savipiipude arvukuse tõusu Põhjasõja järel on täheldatud ka Narvas, kuid mitte nii suurelt kui Tartus või sellisel tasemel nagu oli Narvas 17. sajandi teisel poolel (Kriiska & Küng 2008, 125).

Savipiipude arvukuse märkimisväärne kasv pärast Põhjasõda võib olla seotud sisserändega Tartusse. Terve 18. sajandi jooksul kasvas Tartu elanikkonna üldarv järkjärgult. 18. sajandi algul saabusid Tartusse vene ametnikud ning hiljem nii vene kui ka saksa käsitöölised ja kaupmehed (Pullat 1992, 21–22). Võimalik, et sisserändajate hulgas oli kaupmehi, kes muuhulgas kauplesid ka piipudega. Sisserändajad võisid piibud kaasa tuua ka isiklikuks tarbeks.

18. sajandi viimasel veerandil hakkas valgete savipiipude arv stabiilselt langema kuni 19. sajandi esimese pooleni. See võib olla seotud teiste materjalide kasutamisega piipude valmistamisel. Piipe tehti nii puidust, metallist kui ka looma sarvedest. Metallist piibud levisid paralleelselt savipiipudega juba alates 17. sajandist, kuid vähemal määral. 19. sajandi teisel veerandil algas puidust treitud piipude suurem kasutamine (Pallo & Russow 2005, 85–114).

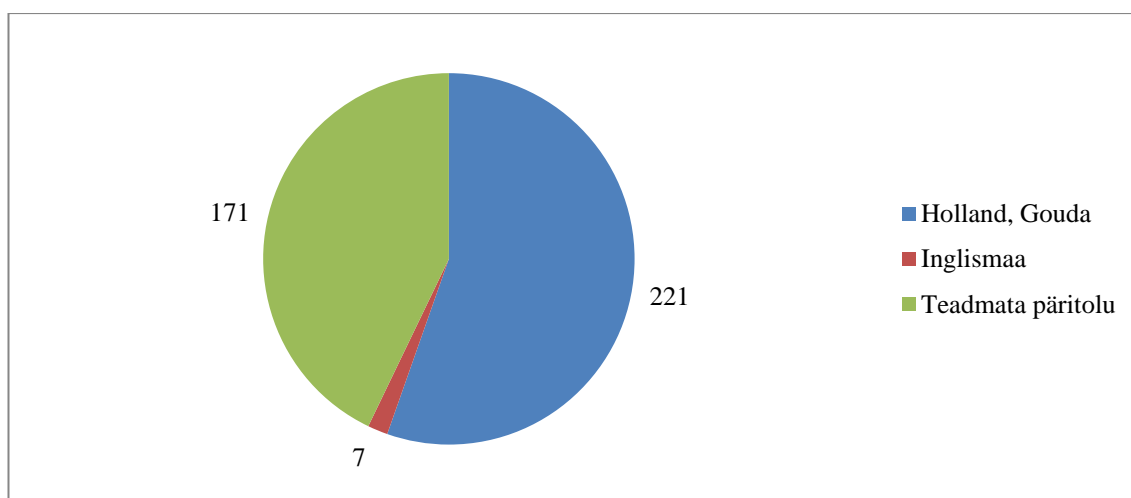
Languse põhjus võib olla ka see, et põhilises valmistuspiirkonnas Goudas hakati 18. sajandi teisel poolel savipiipe vähem tootma. Seda seostatakse tugeva konkurentsiga odavate savipiipude valmistajatelt (van der Meulen 2003, 30).

Tartust ei ole leitud ühtegi savipiibu katket, mille võib kindlalt paigutada 19. sajandi teise poolde. See aga ei tähenda, et tartlased oleksid hakanud vähem suitsetama. See näitab hoopis, et Tartusse jõudis harjumus suitsetada sigarette. Viimane saavutas kiiresti populaarsuse ja nende tootmine omandas 19. sajandil tööstuse mõõtmed (Krišjanis *et al.* 2002, 24).

Ajaliselt joonistub savipiipude levikus välja ootuspärane muster. Suitsetamise harjumus jõudis Tartusse ja saavutas aina suuremat populaarsust kuni savipiipude tavakäibest kadumiseni. Eesti kontekstis on Tartust leitud savipiipude arvukuse ajalised muutused küllalt sarnased Tallinna ja Narvaga. Tartus tuleb aga paremini esile savipiipude arvukuse tõus 18. sajandi teisel veerandil. Kõigis kolmes linnas algas ja lõppes valgete savipiipude kasutamine ligikaudu samal ajal.

4.3 Tartust leitud savipiipude päritolu

56% piibukahadest õnnestus päritolu määrata kahakuju või meistrimärgi põhjal. Suurem osa Tartust leitud savipiipe on pärit Hollandist. 129-l piibukahal on kannamärk või kann küljemärk, mida võib kindlalt siduda Gouda piirkonnaga. Eriti Gouda vapi kasutamine kann küljemärgina peaks tõestama Goudas valmistatud savipiipude head kvaliteeti (van der Meulen 2003, 13–14). Lisaks võib veel 92 märkideta piibukaha siduda Gouda piirkonnaga, sest nad sobituvad Goudas valmistatud kahavormide tüpoloogiasse.

Joonis 3. Tartust leitud savipiibu kahade päritolu.

Ainult seitse piibukaha on valmistatud Inglismaal. Võrdluseks, Tallinnas on leitud neli savipiipu, mida võib kindlalt siduda Inglismaaga (Russow 2005b, 7) ning Narvas kaks (Kriiska 2008, 101).

Vastavalt inglise kahavormide levikuaegadele, on need kahad jõudnud Tartusse 17. sajandil ja pigem sajandi lõpu poole. Inglise savipiipude väike hulk ja kitsas levikuaeg

võrreldes Hollandi omadega näitab, et Inglise piipe oli ehk raskem soetada. Sellel ajal kui Inglismaal valmistatud savipiibud oleksid võinud hakata Tartus rohkem levima, katkesid ehk kaubandussidemed Põhjasõja tõttu.

Savipiibu varte puhul võib Gouda piirkonnaga siduda kindlalt neid varsi, millel on peal valmistaja initsiaalid. Sama kehtib ka varte kohta, millel on taimornament, Antoniuse ristid või enimlevinud hambulised ja sõõrikujulised jäljendid. Tartust ei ole leitud ühtegi piibuvart, millele valmistaja nimi oleks peale kantud piki piibuvart, mis on omane Inglismaal valmistatud savipiipudele. Seega ei saa ühegi leitud piibuvarre kohta kindlalt väita, et see on valmistatud Inglismaal. Samas ei saa seda ka lõpuni välistada. Inglise kahade esinemine viitab võimalusele, et leidub ka sealset päritolu varsi. Kõigist leitud piibuvartest on 3815 ilma kaunistusteta. See tähendab, et neid varsi ei saa kindlalt siduda ühegi piirkonnaga. Arvestades aga, et suurem osa piibukahasid on pärit Hollandist Gouda piirkonnast, on tõenäoliselt ka suurem osa varsi pärit just sealt.

Tartust leitud savipiipude päritolu ei erine oluliselt teistest Eesti linnadest leitud piibukatkest. Nii Narvast (Kriiska & Küng 2002, 127) kui ka Tallinnast (Russow 2005, 206) leitud savipiibud on valdavalt pärit Hollandist, eelkõige Gouda piirkonnast.

Kui nii Tallinnast kui ka Narvast on leitud Rootsi päritolu savipiipe, siis ühegi Tartust leitud savipiibu kohta ei saa kindlalt väita, et see on valmistatud Rootsis. Suurem osa piibukatkeid on teadmata päritoluga. Seda põhjustel, et neil ei ole spetsiifilisi märke või kaha on katkena viisil, mis ei luba kindlat kuju määrata ning paigutada seda mõnda olemasolevasse tüpoloogiasse. Ei saa lõpuni välistada, et mõni määramatu kujuga kaha katke või piibuvarre katke on osa Rootsis valmistatud savipiibust.

Võimalik on ka, et Rootsis valmistatud savipiipe tõesti ei jõudnudki Tartusse. See tekitab aga küsimusi. Suitsetamise harjumus hakkas levima Rootsi ajal ning kaupmeestega oleksid Rootsi päritolu savipiibud võinud Tartusse jõuda. Kuna Rootsis algas savipiipude valmistamine sarnaselt Taaniga 17. sajandi teisel poolel (Pallo & Russow 2008, 23), on võimalik et Põhjasõja tõttu oli takistatud Rootsi piipude levik Lõuna-Eestisse. Rootsis valmistatud piipude vähene hulk nii Tallinnas, Narvas kui ka Tartus lubavad oletada pigem isiklikke kontakte kui kauplemist.

Meistrite tasandil on mõne pere toodangut jõudnud Tartusse teistest enam. Näiteks van der Wanti, Leuuweni ja Verzijli perekondade võimalikku toodangut esineb mitmel korral. Meistrimärgi omandiõigust sai pärandada, müüa ja rentida ning ühel meistril võis elu jooksul olla mitu erinevat meistrimärki. Selle tõttu esineb nimetatud meistreid võimalike valmistajatena mitmel korral (vt ptk 3.2; Lisa 1.4).

Võimalike valmistajatena esineb enim (kokku 25-1 korral) van der Wanti perekonna liikmeid, kes alustasid piipude tootmist 18. sajandi keskel ja 19. sajandi alguseks olid nad ühed vähesed veel tegutsevad Gouda piibutootjad. Pärast Teist maailmasõda olid nad üks kahest Gouda piibumeistrite perest, kes jätkuvalt piipe valmistasid (van der Meulen 2003, 16 ja 26). Hiljem sai ettevõtte uueks nimeks Zenith ning see tegutseb tänapäevani, tootes peamiselt portselanist piipe.

Tartust leitud savipiipude meistrimärgid ja valmistajad on Narva omadest erinevad. Kõigist leitud kahade meistrimärkidest kattuvad ainult kaks: madu ja lüpsja (Lisa 1.4: 25 ja 29). Ülejäänud 44 meistrimärki, mis Tartus esinevad, Narvast leitud ei ole (Kriiska 2008, 65–109). See näitab erinevusi meistrites kahe linna vahel. Näiteks Tartus populaarne olnud perekond van der Wanti võimalikku toodangut pole Narvast üldse leitud. Nähtavasti olid kummagi linna kaupmeestel erinevad varustajad.

Eesti kontekstis on Tartust leitud savipiibud oma päritolu poolest sarnased teistest linnadest, eelkõige Narvast ja Tallinnast, leitud piipudele. Enamik neist on pärit Hollandist, peamiselt Gouda linnast. Erinevusi on piipe valmistanud meistrite hulgas, aga see ei muuda päritolu suures plaanis. Ainsaks oluliseks erinevuseks on kindlalt Rootsi päritolu savipiipude puudumine.

17. sajandist kuni 19. sajandi keskpaigani Tartus kasutatud valgete savipiipude kõrgaeg oli 18. sajandi keskpaik. Ootuspäraselt domineerivad Hollandis, Goudas valmistatud savipiibud. Ruumiliselt jaotub 51% savipiipudest linnamüüritagustele aladele ning 49% linnamüürisisestele aladele. Ligi pooled Tartust leitud savipiibud koonduvad Tartu Riia-eeslinna, kuhu on uusajal ilmselt ladestatud prügi. Eeldusel, et sealt leitud piibud on siiski pärit algselt hoopis linnamüüri sisse jäävatest majapidamistest, ei õnnestu linna ja eeslinna piibukasutust eraldi analüüsida.

Kokkuvõte

Suitsetamise harjumus ja selleks kasutatud valged savipiibud jõudsid Eestisse 17. sajandi alguses. Arheoloogilistel välitöödel leitakse selliseid piipe tihti suurel hulgal, kuid seni on neid Eestis uuritud vähesel määral. Eriuurimused on ainult Narvast ja Tallinnast leitud savipiipude kohta. Tartust leitud piipe on põgusalt käsitletud vaid üksikutes välitööde ülevaadetes.

Tartust on praeguseks kogutud esinduslik hulk savipiipe, mille kataloogimisele, kirjeldamisele ja analüüsile käesolev magistritöö keskendub. Uurimusse on kaasatud 4823 savipiipu ja katket, mis on kogutud 116-lt Tartus toimunud arheoloogiliselt välitöölt.

Suurema osa uuritavast materjalist moodustavad piibuvarte katked, millest umbes 13%-l esineb erinevaid dekoorielemente. 4421-st piibuvarte katkest on valmistaja tuvastatav 39 katke puhul. Kõikidel juhtudel on tegemist Hollandi põhilise piibuvalmistuspiirkonna Gouda meistritega.

Tartust on leitud 402 piibukaha või kaha katket. Kahadest esineb ootuspäraselt kõige rohkem neid vorme, mis on ka mujal Euroopas olnud enim levinud. Populaarseimad olid Tartus peamiselt 1600–1675 levinud kaksikkoonilised, 1675–1750 levinud lehtrikujulised ja 1730–1840 levinud ovaalikujujulised kahad. Alla kümme eksemplari esineb ka teistsuguse kujuga kahasid.

Piibukahade dateerimisel mängivad olulist rolli kahakuju kõrval ka kahadele kantud märgid, mis jagunevad paiknemise järgi piibul kolmeks: sisemärgid, kannamärgid ja kanna küljemärgid. Teostuse järgi võib märgid jaotada positiivseteks ehk kaha suhtes eenduvaks ja negatiivseteks ehk kaha suhtes taanduvaks. Tartus on selges ülekaalus negatiivsed märgid, mis on sise- ja kannamärgid ning esindavad piibu valmistanud meistrit.

Tartust leitud kahadel õnnestus tuvastada 46 erinevat meistrimärki, mida saab liigitada kolme rühma: (1) numbrid, (2) tähed ja täheühendid, (3) sümbolid. Viimaste seas on esindatud nii flora, fauna, inimesed, asjad, ehitised, geomeetrilised kujundid, taevakehad kui ka heraldika. Kõik meistrimärgid esindavad Gouda meistreid. Mõndade

perekondade toodangut on Tartusse jõudnud rohkem kui teiste oma, näiteks van der Wanti, Leuuweni ja Verzijli perekondade liikmeid esineb võimalike valmistajate seas mitmel korral.

Ruumiliselt paikneb Tartu piipude leiukoht 49% juhtudest linnamüüri sisse jääval alal ning 51% leiukohti asub linnamüürist väljaspool. Linnamüüri sees on piibukatete jaotumine kaevandites, kus uusaegsed ladestused on säilinud, valdavalt sarnane. Erandiks on piirkond Toomemäe läheduses, kust leitud savipiipude arvukus on suurem.

Väljaspool linnamüüri on piibukatete arvukus suurem Tartu Riia-eeslinnas, kust on leitud 2136 piibukatket ehk ligi pooled Tartu piipudest. Tartu Riia-eeslinn on ka arheoloogiliste meetoditega enim uuritud eeslinna ala Eestis, mis seletab suuri leiukogumeid.

Eeslinna sees koonduvad piibud kindlatele kruntidele, mis asuvad üksteisele suhteliselt lähedal. Piibukatked on valdavalt leitud rusu- ja täitekihtidest, segatud kihtidest või juhuleidudena, mis raskendab piipude stratigraafilist positsioneerimist. Tartu-Riia eeslinna uurinud arheoloogid on eri meelt, kas piirkonnas on olnud püüasustus või on seda kasutatud ainult prügilana. Piipude suur kogus sellel alal paneb samuti arvama, et tegemist oli linna prügilaga ning võib oletada, et savipiibud on pärit linnamüüri sees asunud majapidamistest.

Varasemad Tartust leitud savipiibud on kaksikkoonilised. Neist kuus võib paigutada 17. sajandi algusesse. Sama sajandi teisel poolel tõusis piibukatete arv Tartus. 17. sajandi viimasel veerandil aeglustub savipiipude arvu kasv. See oli tingitud Tartut tabanud näljahädast ning järgnenud Põhjasõjast ja küüditamisest. 18. sajandi teisel veerandil tõusis savipiipude arv oluliselt. See oli seotud sisserändega Tartusse. 18. sajandi lõpus hakkas savipiipude arv stabiilselt langema kuni savipiipude käibelt kadumiseni. Languse põhjus on teiste materjalide kasutamine piibu valmistamiseks ning sigarettide suitsetamise algus Tartus.

Valdav osa Tartust leitud savipiipude kahasid on pärit Hollandist, Gouda piirkonnast. Ainult seitse piibukaha on pärit Inglismaalt, mis on samuti oluline valmistuspiirkond. Inglise päritolu piipude sedavõrd väike arv on ootuspärane, ka Tallinnast ja Narvast on

kummastki leitud alla kümne Inglise piibu. Viimaste vähene levik lubab oletada pigem isiklike kontakte kui kauplemist.

Tartu linnast ei ole leitud ühtegi savipiipu, mille kohta võiks kindlalt väita, et see on valmistatud Rootsis, ehkki see pole ka välistatud. On võimalik, et Põhjasõja tõttu oli takistatud Rootsi piipude jõudmine Lõuna-Eestisse.

Magistritöö tulemusel selgus, et valgeid savipiipe kasutati Tartus 17. sajandi algusest kuni 19. sajandi keskpaigani. Kasutuse kõrgeaeg jäi Põhjasõda-järgsesse aega. Suurem osa Tartust leitud valgeid savipiipe on pärit Hollandist, Gouda piirkonnast. Teiste Eesti linandega võrreldes erinevad peamised savipiipe valmistanud meistrid, kuid kasutusdünaamika on sarnane. Tartust leitud valgete savipiipude põhjal annab edaspidi uurimida suitsetamise levikut Tartus.

Kasutatud kirjandus

Käsikirjad

Heinloo, E. 2006. Tartu lõunapoolne eeslinn kesk- ja varauusajal arheoloogia andmetel. Tartu Ülikool. Peaseminaritöö. (Käsikiri Tartu Ülikooli arheoloogia kabineti arhiivis).

Iisma, K. 2015. Tartust Lossi tänav 15 väljakaevatud keskaegse elamuosa (hoonevare 3) rajamis- ja kasutuslugu stratigraafia ja leiuainese võrdlusanalüüsi põhjal. Tartu Ülikool. Bakalaureusetöö. (Käsikiri Tartu Ülikooli arheoloogia kabineti arhiivis).

McMillan, L. K. 2010. Put this in your pipe and smoke it: an evaluation of tobacco pipe stem dating methods. Ida-Carolina Ülikool. Lõputöö. (Käsikiri Ida-Carolina Ülikoolis).

Metsallik, R. 1982a. Nõukogude väljakult (Trass II) 1981. a. Arheoloogiliste päästekaevamiste käigus kogutud leiuainese kirjeldus ja fikseerimine. Kaust IV. Tartu. (Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis).

Metsallik, R. 1982b. Toomemäe põhjanõlva all toimunud arheoloogiliste kaevamiste leiuainese analüüs. Kaust II. Tartu. (Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis).

Metsallik, R. 1986. Arheoloogilised uuringud A. Lätte t. põhjaküljel 1985. a. Tartu. (Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis).

Piirits, P. 1995. Arheoloogilised päästekaevamised Ülikooli tn 8 hoovis. Tartu. (Käsikiri Tartu Linnamuuseumi arhiivis).

Piirits, P. 2003. Arheoloogilised kaevamised Tartu tunnelkollektori kaevukohtadel SK-13, 15, 16, 17, 18. Tartu. (Käsikiri Tartu Linnamuuseumi arhiivis).

Piirits, P. & Vissak, R. 2002. Arheoloogilised uuringud Tartu Hansakvartalis (vahearuanne). Tartu. (Käsikiri Tartu Linnamuuseumi arhiivis).

Sokolovski, V. 2004. Aruanne arheoloogilistest uuringutest Tartu Hansakvartalis 2003. aastal. Tartu. (Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis).

Wacke, A. 2014. The clay tobacco pipe collection from Holar, Iceland. A case study. Islandi Ülikool. Magistritöö. (Käsikiri Islandi Ülikooli Kolledžis).
[<https://skemman.is/handle/1946/19567?locale=ne>]

Ланг, В. 1987. Археологические памятники железного века в низовьях р. Пирита (Северная Эстония). (Käsikiri Ajaloo Instituudi arhiivis).

Publikatsioonid

Ahlefeldt-Laurvig, J. 1980. Clay pipes from Denmark. – The archaeology of the clay tobacco pipe. Toim. P. Davey. IV Europe 1; BAR International Series 92. Oxford, 219–252.

Ansorge, J. 2012. Rauchen gefährdet die Gesundheit – archäologische Belege aus Stralsund. – Stralsund – Stadt-Schreiber-Geschichte(n), Jahrgang 2, 104–108.

Atkinson, D., Oswald, A. 1969. London Clay Tobacco Pipes. – Journal of the British Archaeological Association, third series, vol. 32, 1–35.

Aun, M. 1995. Tartu keskajase eeslinna kultuurikihist Küüni tänava arheoloogilise materjali põhjal – Tartu arheoloogiast ja vanemast ehitusloost. Toim. H. Valk. Tartu Ülikooli arheoloogia kabineti toimetised 8. Tartu, 91–96.

Ayto, E. G. 1979. Clay Tobacco Pipes. – Shire Album no 37, 2–32

Binford, L. R. 1962. A New Method of Calculating Dates from Kaolin Pipe Stem Samples. – Southeastern Archaeological Conference Newsletter 9/1, 19–21.

Deagan, K. A., Heighton, R. 7. 1971. A New Formula for Dating Kaolin Clay Pipestems. The Conference on Historic Site Archaeology Papers. 6. Columbia, 220–229.

Duco, D. H. 1981. The clay tobacco pipe in the seventeenth-century Netherlands. An historical-archaeological review. – The archaeology of the clay tobacco pipe. Toim. P. Davey. V Europe 2, Part II; BAR International Series 106 (II). Oxford, 368–468.

Duco, D. H. 1982. Merken van Goudse pijpenmakers 1660–1940. Lochem.

- Duco, D. H. 1987.** De Nederlandse kleipijp. Handboek voor dateren en determineren. Leiden.
- Gojak, D., Stuart, I. 1999.** The Potential for the Archaeological Study of Clay Tobacco Pipes from Australian Sites. – *Australasian Historical Archaeology* 17, 38–49.
- Haak, A., Rennit, M. 2019.** Kuidas Ülejõest linnajagu sai. – Üle Jõe Tartu. Paigad. lood ja inimesed. Tartu, 15–32. *Ilmumisel*.
- Hansen, H. J. 1858.** Geschichte der Stadt Narva. Dorpat.
- Hanson, L. Jr. 1968.** Kaolin Pipestems — Boring in on a fallacy. Toim. S. South. Conference on Historic Site Archaeology. Papers 4 (1). Columbia, 2–15.
- Harrington, J. C. 1954.** Dating Stem Fragments of Seventeenth- and Eighteenth-century Clay Tobacco Pipes. *Quarterly Bulletin, Archaeological Society of Virginia* 9/1, 10–14.
- Heege, A. 2003.** Tonpfeifen aus Einbeck, Niedersachsen. – Knasterkopf. Fachzeitschrift für Tonpfeifen und historischen Tabakgenuss, 16, 11–68.
- Heinloo, E. 2007.** Keskaegne Tartu Riia-eeslinn ehitusjäänuste põhjal. – Toim. A. Haak. Tartu Linnamuuseumi aastaraamat, 13. Tartu, 65–76.
- Higgins, D. A. 1997.** The identification, analysis and interpretation of tobacco pipes from wrecks. – *Artefacts from Wrecks: dated assemblages from the Later Middle Ages to the Industrial Revolution*. Toim. M. Redknapp. Oxbow Monograph 84, Oxbow Books. Oxford, 129–36.
- Higgins, D. A. 2017.** Guidelines for the Recovery and Processing of Clay Tobacco Pipes from Archaeological Projects. National Pipe Archive, University of Liverpool.
- Kriiska, A. 2008.** Narva savipiibud I. – Maal, linnas ja linnuses. Uurimusi Narva piirkonna ajaloost. Toim. A. Kriiska, M. Ivask, K. Martsik. Narva Muuseumi toimetised, 8. Narva, 64–109.

Kriiska, A. & Küng, E. 2008. Tubakaubandus ja savipiibud Narvas 17.-18. sajandil.– Maal, linnas ja linnuses. Uurimusi Narva piirkonna ajaloo kohta. Toim. A. Kriiska, M. Ivask, K. Martsik. Narva Muuseumi toimetised, 8. Narva, 110–134.

Kriiska, A. 2010. Suitsetajate horisont. Horisont, 6, 30–35.

Kriiska, A.; Roog, R.; Altoa, K.; Allik, A.; Läänelaid, A.; Bernotas, R.; Malve, M. 2011. The medieval and modern period building complex at 2 Lutsu Street in Tartu. Results of the archaeological, architectural historical, dendrochronological and osteoarchaeological research. – *Ajalooline Ajakiri*, 1 (135), 3–40.

Krišjanis, A., Nõulik, A., Pallo, S. 2002. Tubakaraamat. Tallinn.

Kügler, M. 1995. Pfeifenbäckerei im Westerwald. Die Geschichte der Pfeifenbäckerei des unteren Westerwaldes von den Anfängen um 1700 bis heute. Werken und Wohnen. Volkswissenschaftliche Untersuchungen im Rheinland, Bd 22. Köln, Bonn, 251–254.

Laidre, M. 2008. Dorpat 1558–1708. Linn väe ja vaenu vahel. Tallinn.

Laur, M. 2005. Vene võimu all 18. sajandil. – Tartu. Ajalugu ja kultuurilugu. Koost. Heivi Pullerits. Tartu, 59–64.

Lissitsina, J., Roog, R. & Kriiska, A. 2014. Archaeological rescue excavations on Kivi street, Tartu. – *Arheoloogilised välitööd Eestis 2014*. Toim. A. Haak, E. Russow. Tallinn, 167–174.

Mallios, S. 2005. Back to the Bowl: Using English Tobacco Pipebowls to Calculate Mean Site-Occupation Dates.– *Historical Archaeology* 39/2, 89–104.

Noël Hume, I. 1969. A Guide to Artifacts of Colonial America. Philadelphia.

Pallo, S. & Russow, E. 2008. Piiburaamat. Tallinn.

Pullat, R. 1992. Eesti linnarahvastik 18. sajandil. Tallinn.

Raid, N. 1992. Tartu elanike aiakruntidest XVI-XVIII sajandil. – *Kleio*, 4/5, 8–11.

Raid, N. 1996. Tartu Ülejõe-eeslinna tänavate areng. – *Kleio*, 1, 25–32.

Raid, N. 1999. Tartu tänavad aastani 1940. Tartu.

- Russow, E. 2005a.** Keraamika. – Eesti kunsti ajalugu, 2. 1520–1770. Toim. K. Kodres. Tallinn, 198–206.
- Russow, E. 2005b.** Tonpfeifen aus Tallinn. – Knasterkopf. Fachzeitschrift für Tonpfeifen und historischen Tabakgenuss, 2005, 18. Helms-Museum. Hamburg, 67–72.
- Teedema, L. 2012.** Supilinna asustuse kujunemine 18. ja 29. sajandil. – Acta architecturae naturalis. Toim. N. Nutt. Tallinn, 11–34.
- Thackeray, J. F., Merwe, N. J. van der, Merwe, T. A. van der 2001.** Chemical analysis of residues from seventeenth-century clay pipes from Stratford-upon-Avon and environs. – South African Journal of Science 97, 19–21.
- Treiberg, P. 1926.** Tartu ajalugu XVII ja XVIII sajandil (aa 1625–1800). Tartu.
- Trummal, V. 1992.** Arheoloogiauringutest Tartus Lossi tänaval. – Stilus 2: Eesti Arheoloogiaseltsi teated, 5–34.
- Tvauri, A. 2001.** Muinas-Tartu. Uurimus Tartu linnuse ja asula asustusloost. Muinasaja teadus 10. Tartu–Tallinn.
- van der Meulen, J. 2003.** Goudse pijpenmakers en hun merken. Leiden.
- Vissak, R., Heinloo, E., Möllits, S. 2014.** Archaeological excavations on the plot of the old department store in Tartu, Riia Street 2. – Arheoloogilised välitööd Eestis 2014. Toim A. Haak, E. Russow. Tallinn, 153–166.

Summary

White clay pipes from Tartu

The aim of this master's thesis is to catalogue all white clay pipes with known context, found in Tartu. In addition, to determine the types and origin and therefore analyze the temporal and spatial distribution of white clay pipes found in Tartu. The topic is timely, as so far there has been little research of clay pipes found in Estonia.

There are 4823 clay pipes and fragments involved in this study. All of them are found in Tartu from 116 instances of archaeological fieldwork. In order to conduct the research, it was necessary to allocate the clay pipe bowls from the stems and analyze them separately. After that I determined the pipe bowl type and maker's marks according to typologies made by previous researchers.

Most of the material is composed of clay pipe stems. There are 4421 stems found in Tartu. 39 of them can be traced back to the maker, which are without exceptions, craftsman from Gouda, Netherlands.

There are 402 clay pipe bowls and fragments found in Tartu. Mostly occur three types of bowls: double conical, funnel and oval. There are also some exceptional types which occur in the amount of one to ten.

There are 46 different maker's marks found on the clay pipes, which all represent the craftsmen from Gouda, Netherlands. Some families of craftsmen are listed as possible makers of the pipe, more frequently than others. For example, the family member of van der Want, Leuuwen and Verzijl appear most frequently.

The spatial distribution of white clay pipes found in Tartu is that 49% of the clay pipes are found from areas inside the city wall, while 51% of the clay pipes are found in areas or suburbs outside the city wall.

Inside the city wall, the spatial distribution of clay pipes is quite even. This is in sharp contrast with the suburban territories, where the clay pipe finds are concentrated to a specific area called Tartu Riia-suburb. Also inside that suburb the spatial distribution is unequal. Some nearby plots have produced significantly more clay pipe fragments, than

others. On these plots, most of the clay pipe fragments are found in layers of debris or filling. Some of the clay pipes are found in mixed layers or as casual finds without context. Previous researchers disagree whether the Tartu Riia-suburb has been a dumping ground or has it been permanently settled. The interpretation of this site as a dumping ground would explain the high concentration of clay pipe fragments there. Therefore, the clay pipes are probably brought from households inside the town wall.

Smoking habit in Tartu started in the 17th century with the earliest white clay pipe forms, the double conical shape. In the second half of the 17th century, the popularity of smoking increased in Tartu. In the end of the 17th century, the number of clay pipes starts to decrease. This happened because of the famine in Tartu and the Great Northern War. In the 18th century, the number of clay pipe finds again start to increase, specially starting from the second quarter of the century. It is related to immigration to Tartu at the period, both from Russian and German territories. In the end of the century the number of clay pipes starts to decrease again until they went out of use in the beginning of the 19th century.

Most of the clay pipes found in Tartu, originate from the area of Gouda, the Netherlands. Only seven clay pipes are made in England. This is consistent of the fact that in the other towns in present-day Estonia like Narva and Tallinn, the number of English pipes found remains are also under ten examples.

There are no clay pipes found in Tartu which can be certainly determined to have been made in Sweden. However this possibility cannot be excluded either. Some clay pipe fragments, the type of which cannot be determined, could have been made in Sweden.

The research revealed that white clay pipes were used in Tartu from the beginning of the 17th century until the mid-19th century. The peak of use remained in the post-Northern war period. Most of the white clay pipes found in Tartu originate from the Gouda region of the Netherlands. Compared to other Estonian towns, the main makers of clay pipes are different, but the usage dynamics is similar. Based on the white clay clips found in Tartu, we can study the spread of smoking in Tartu in the future.

Lisa 1. Kataloogid

Lisa 1.1 Arheoloogiliste uuringute kataloog

Kogu nr	Asukoht	Uurija/üleandja	Uurimisaasta	Kahade arv	Varte arv	Piibukatkeid kokku
Aj 24	Komsomoli (nüüd K. E von Baeri) tn	Uno Hermann	1957	3	35	37
Aj 25	Lossi ja Vallikraavi tn nurk	Leo Utter	1957	6	8	14
Aj 27	Mitšurini (nüüd Lai) tn	Hilja Kullaste	1957		1	1
Aj 27	Mitšurini(nüüd Lai) tn	Leo Utter	1957		16	16
Aj 39	Kaubahoov	Uno Hermann	1958	1		1
Aj 43	Komsomoli (nüüd Kroonuaia), Mitšurini (nüüd Lai) ja Lätte (nüüd Lossi) tn vaheline ala	Leo Utter	1958		1	1
Aj 46	Riia ja Nõukogude (nüüd Aleksandri) tn nurk	Leo Utter	1958		3	3
Aj 48	Mitšurini (nüüd Lai) tn	Leo Utter	1958		4	4
Aj 51	21. Juuni tn majade nr 26 ja 30 vaheline ehitusplats (nüüd Rütüti tn 24)	Lia Meoma	1958	4	27	31
Aj 58	Piiri tn	Leo Utter	1958		2	2
Aj 60	Võimla (nüüd Lutsu) ja Ülikooli tn nurk	Lia Meoma	1958		3	4
Aj 88	Turuhoone kõrvalt	Aleksander Rand	1958	1	4	5
Aj 106	Mitsurini (nüüd Lai) ja Komsomoli (nüüd Kroonuaia) vahelt	Aleksander Rand	1959		2	2
Aj 116	Leningradi mnt (nüüd Narva mnt) ja Roosi tn nurk	Leo Utter	1959	1	11	12
Aj 128	Magasini tn	Lia Baumann	1958		3	3
Aj 133	Kingissepa (nüüd Jakobi) tn majade 46 ja 48 kohalt	Laine Härmann	1961	1		1
Aj 142	Mitšurini (nüüd Lai) tn	Laine Härmann	1961	1		1
A-14	Tartu linnus	Vilma Trummal	1956	3	10	13
A-15	Tartu linnus	Vilma Trummal	1957	2	12	14
A-17	Tartu linnus	Vilma Trummal	1960	1	13	14
A-18	Magasini tn 3	Vilma Trummal	1966	4	14	18
A-19	Jaani kirik	Vilma Trummal	1969		2	2
A-21	Poe tn 9	Vilma Trummal	1973	1	42	43
A-22	Tartu linnus	Vilma Trummal	1976		2	2
A-23	Magasini tn 12a	Romeo Metsallik	1970	1	5	6

Kogu nr	Asukoht	Uurija/üleandja	Uurimisaasta	Kahade arv	Varte arv	Piibukatkeid kokku
A-25	Toomemäe põhjanõlv	Romeo Metsallik	1980	35	320	355
A-26	Raekoja platsi edelaosa	Romeo Metsallik	1986		25	25
A-29	Botaanikaaed	Mare Aun	1981		1	1
A-30	Lossi tn 3	Romeo Metsallik, Udo Tiirmaa	1985	1	9	10
A-33	Tartu Jaani kirik	Romeo Metsallik	1984		2	2
A-35	TÜ soojatrass (Jakobi tn algus)	Romeo Metsallik	1985	5	35	40
A-36	Lossi tn 3	Romeo Metsallik	1986	28	186	214
A-37	Lossi tn	Vilma Trummal	1985–1986		1	1
A-40	Tartu Kaubahalli ala	Mare Aun	1986–1988	17	323	340
A-41	Tartu Muusikakool	Romeo Metsallik	1988		5	5
A-42	Lossi tn 3	Romeo Metsallik	1988–1990	1	47	48
A-43	Botaanikaaed	Ain Mäesalu, Vilma Trummal	1988	2	31	33
A-45	VII kvartal	Mare Aun, Rünno Vissak jt	1988–1990	2	109	111
A-46	VII kvartal	Rünno Vissak	1991		8	8
A-47	Jaani kirik	Toivo Rappu, Romeo Metsallik jt	1988–1990	6	12	18
A-49	Rüütli tn	Avo Ollerma	1989	5	112	117
A-50	Rüütli tn soojatrass	Anu Rommot	1990	1	12	13
A-51	Küüni tn 7 (Postimaja)	Mare Aun	1990		2	2
A-53	Botaanikaaed	Kalle Lange	1990	5	93	98
A-63	Lai tn 8	Peeter Pogodin	1993		1	1
A-77	Ülikooli tn 8	Romeo Metsallik, Peeter Piirits	1994–1995	14	169	183
A-80	Jaani tn 7	Rünno Vissak	1994		3	3
A-81	Soola tn	Peeter Piirits	1995	1	13	14
A-86	Ülikooli tn ja Raeplatsi nurk	Rünno Vissak	1995	5	44	49
A-87	Küüni tn 16	Rünno Vissak	1995		3	3
A-88	Poe tn	Peeter Piirits, Rünno Vissak	1996		1	1
A-89	Küüni tn 3/5	Peeter Piirits	1996		2	2
A-90	Kroonuaia tn	Peeter Piirits, Rünno Vissak	1998		1	1
A-92	Rüütli tn 15	Peeter Piirits	1996–1999	7	79	86
A-94	Jaani tn	Peeter Piirits	1996		2	2
A-96	Toomemägi	Peeter Piirits	1996		1	1
A-98	Ülikooli tn 6a	Rünno Vissak	1996	3	17	20
A-102	Küüni tn 5b	Peeter Piirits, Rünno Vissak	1997	2	2	4

Kogu nr	Asukoht	Uurija/üleandja	Uurimisaasta	Kahade arv	Varte arv	Piibukatkeid kokku
A-104	Hugo Treffneri Gümnaasiumi keldrid	Peeter Piirits	1998		1	1
A-105	Ülikooli tn 17	Peeter Piirits	1998	3	43	46
A-106	Munga 10/Jaani 2 kelder	Peeter Piirits	1998	2	9	11
A-109	Kitsas tn 1	Rünno Vissak	1998		7	7
A-115	Hugi Treffneri Gümnaasiumi hoovi idaosa	Peeter Piirits	2000		10	10
A-116	Riia tn 1	Eero Heinloo, Peeter Piirits, Rünno Vissak	2001	66	592	658
A-118	Lai tn	Rünno Vissak	1997	1	5	6
A-119	Tartu toomkirik	Arvi Haak	2001		1	1
A-122	Riia tn 1	Eero Heinloo, Rünno Vissak	2002	4	1	5
A-123	Tartu Jaani kirik	Peeter Piirits	2002		11	11
A-124	Tunnelkollektori trass (Vabaduse pst tn)	Peeter Piirits	2003	5	247	252
A-126	Riia tn 1	Vladimir Sokolovski, Peeter Talvar	2003	7	58	65
A-127	Vabaduse pst	Peeter Talvar	2004		7	7
A-131	Jaani tn 20	Rünno Vissak	2004	2		2
A-133	Ülikooli tn 14	Peeter Piirits	2004	2	40	42
A-134	Vabaduse pst/vanemuise parkla	Peeter Piirits	2004		10	10
A-135	Raekoja plats	Peeter Piirits	2004	1	4	5
A-136	Riia tn 1	Peeter Talvar	2004		2	2
A-140	Uspenski kirik (Dominiiklaste kloostri varemed)	Andres Tvauri	2005		5	5
A-141	Ülikooli tn 15	Andres Tvauri	2005		8	8
A-144	Küütri tn 1	Andres Tvauri	2005		1	1
A-145	Magasini tn	Andres Tvauri	2005		7	7
A-150	Jaani tn 8 hoov	Andres Tvauri	2003	1	4	5
A-153	Lutsu tn	Andres Tvauri	2003		1	1
A-157	Magasini tn 3	Andres Tvauri	2005		4	4
A-158	Narva mnt 29	Andres Tvauri	2005		2	2
A-160	Poe tn	Andres Tvauri	2006		3	3
A-162	Küütri tn 1	Andres Tvauri	2006		10	10
A-172	trassid toomkiriku pikihoones	Martin Malve, Heiki Valk	2008	1	7	8
A-173	Lossi tn 15	Andres Tvauri	2008	10	66	76
A-174	Ülikooli tn 2/2a	Eero Heinloo, Rünno Vissak	2008	8	52	60
A-177	Tartu linnus	Ain Mäesalu	1979		1	1

Kogu nr	Asukoht	Uurija/üleandja	Uurimisaasta	Kahade arv	Varte arv	Piibukatkeid kokku
A-178	Lutsu tn 2	Aivar Kriiska, Raido Roog	2009	8	133	141
A-182	Küüni tn promenaad	Eero Heinloo, Rünno Vissak	2009		14	14
A-185	Jakobi tn	Rivo Bernotas	2010		2	2
A-186	Küüni tn	Eero Heinloo	2010		1	1
A-187	Küüni tn	Eero Heinloo	2010	5	27	32
A-188	Jakobi tn 2	Andres Tvauri	2010	1	16	17
A-189	Botaanikaaed	Rivo Bernotas	2010		1	1
A-193	Kroonuaia tn ja Püha Jakobi kalmistu	Martin Malve, Raido Roog	2010	2	20	22
A-196	Lossi tn 15a	Arvi Haak	2011		11	11
A-198	Lai tn 6	Raido Roog	2011		1	1
A-199	Botaanikaaed	Martin Malve, Raido Roog	2012		1	1
A-200	Lossi tn 40	Andres Tvauri	2012		1	1
A-202	Tartu Maarja kiriku kalmistu	Martin Malve, Raido Roog, Andres Tvauri	2010	5	20	25
A-203	Tartu Völlumägi	Anu Kivirüüt, Martin Malve	2013		1	1
A-206	Lossi tn 15	Andres Kimber, Aivar Kriiska, Jekaterina Štšogoleva	2013	34	470	504
A-207	Toomkirik	Martin Malve	2013		1	1
A-215	Baeri tn 1, 3, 4 ja 5 ning Jakobi tn 38	Jekaterina Štšogoleva	2013		10	10
A-216	Ülikooli tn 2b	Andres Tvauri	2014		2	2
A-218	Soola tn 2	Rivo Bernotas	2014	4	66	70
A-220	Kivi tn	Aivar Kriiska, Jekaterina Lissitsina	2014	5	35	40
A-221	Riia tn 2	Eero Heinloo, Silja Möllits, Rünno Vissak	2015	50	422	472
A-224	Ülikooli tn 2b	Rivo Bernotas, Andres Tvauri	2015		7	7
A-240	Lutsu tn 12	Andres Tvauri	2016		2	2
A-244	Lutsu tn 12	Andres Tvauri	2017		1	1
A-246	Kitsas tn 5	Raido Roog	2016		1	1
RP 1981	Raekoja plats	Romeo Metsallik	1981	2	45	47
D38	Jaani kiriku vastas		1859	3		3
Piibukatkeid kokku				402	4421	4823

Lisa 1.2 Piibuvarte kataloog

Kogu nr	Arv	Pinnatöötlus ¹	Ornamentiteta varsi	Ornamentidega varsi	Ornamendid	Kirjad	Märkused
Aj 24	35	2 lihvimata	30	5	Hambuliste, sõõrikujuliste ja siksakiliste jäljendite read. Taimornament.	Gouda	
Aj 25	8		6	2	Hambuliste ja sõõrikujuliste jäljendite read	Gouda	
Aj 27	1		1				
Aj 27	16		15	1	Hambuliste ja sõõrikujuliste jäljendite read		
Aj 43	1		1				
Aj 46	3		3				
Aj 48	4		2	2	Taimornament		
Aj 51	27		6	21	Hambuliste, sõõrikujuliste ja siksakiliste jäljendite read. Liilia. Ühel vormitud pealispind spiraalseks.	In Gouda, Woerlee ja Soufreu	
Aj 58	2		2				
Aj 60	3		1	2	Hambuliste, sõõrikujuliste ja siksakiliste jäljendite read. Ühel vormitud pealispind spiraalseks.		
Aj 88	4		4				
Aj 106	2		2				
Aj 116	11	2 lihvimata	6	5	Hambuliste ja sõõrikujuliste jäljendite read	Gouda	
Aj 128	3		3				
A-14	10	1 lihvimata	10				
A-15	12	5 lihvimata	9	3	Hambuliste ja sõõrikujuliste jäljendite read. Taimornament.		
A-17	13	1 lihvimata	15	2	Hambuliste ja sõõrikujuliste jäljendite read	Gouda	
A-18	14	6 lihvimata	9	5	Hambuliste ja sõõrikujuliste jäljendite read. Taimornament.		
A-19	2		1	1	Hambuliste jäljendite rida	Barent ja Berkel	
A-21	42	11 lihvimata	36	8	Hambuliste ja sõõrikujuliste jäljendite read. Liilia.		
A-22	2			2	Hambuliste jäljendite rida	P. sburgh	
A-23	5	2 lihvimata	4	1	Hambuliste jäljendite rida		

Välja on toodud lihvimata piibukatke arv arvestusega, et kõik ülejäänud on lihvitud pealipinnaga.

Kogu nr	Arv	Pinnatöötlus	Ornamentiteta varsi	Ornamentidega varsi	Ornamendid	Kirjad	Märkused
A-25	320	25 lihvimata	282	38	Hambuliste ja sõõrikujuliste jäljendite rida. Taimornament.	Gouda, Woerlee, Soufreu, Danen, ucas, g.v. Schut, D. Ronde	Üks on huulik
A-26	25		21	4	Hambuliste ja sõõrikujuliste jäljendite read		
A-29	1		1				
A-30	9		9				
A-33	2		1	1	Hambuliste jäljendite rida	IAN:V:B	
A-35	35	4 lihvimata	29	6	Hambuliste ja sõõrikujuliste jäljendite read. Liilia.		Üks on huulik
A-36	186	33 lihvimata	159	27	Hambuliste ja sõõrikujuliste jäljendite read. Antoniuse ristide read. Taimornament. Liilia.	In Gouda ja overwese	Ühele auk sisse puuritud
A-37	1		1				
A-40	323	19 lihvimata	321	22	Hambuliste ja sõõrikujuliste jäljendite read. Antoniuse ristide read. Taimornament.		
A-41	5		3	2	Hambuliste jäljendite read		
A-42	47	14 lihvimata	34	13	Hambuliste ja siksakiliste jäljendite read	In Gouda	Üks on huulik
A-43	31	12 lihvimata	27	4	Hambuliste, sõõrikujuliste ja siksakiliste jäljendite read		
A-45	109	2 lihvimata	97	12	Hambuliste jäljendite read	In Gouda ja Woerlee	
A-46	8		7	1	Hambuliste jäljendite read		
A-47	12	1 lihvimata	6	6	Hambuliste jäljendite read	In Gouda, G. Moleman, Soufreu	
A-49	112	48 lihvimata	92	20	Hambuliste, sõõrikujuliste ja siksakiliste jäljendite read. Taimornament. Liilia. Vars nagu kala suus.		
A-50	12	1 lihvimata	6	6	Hambuliste ja siksakiliste jäljendite read		
A-51	2		2				
A-53	93		75	18	Hambuliste ja siksakiliste jäljendite read. Antoniuse ristide read. Taimornament Liilia.	In Gouda ja O. Roos	
A-63	1		1				
A-77	169	4 lihvimata	153	16	Hambuliste ja siksakiliste jäljendite read. Antoniuse ristide read. Taimornament.	In Gouda	

Kogu nr	Arv	Pinnatöötlus	Ornamentiteta varsi	Ornamentidega varsi	Ornamendid	Kirjad	Märkused
A-80	3		3				
A-81	13	1 lihvimata	13				
A-86	44	2 lihvimata	36	8	Hambuliste, sõõrikujuliste ja siksakiliste jäljendite read		
A-87	3		2	1	Hambuliste jäljendite rida		
A-88	1		1				
A-89	2		2				
A-90	1		1				
A-92	79	29 lihvimata	65	14	Hambuliste ja siksakiliste jäljendite read. Antoniuse ristide read. Liilia.	In Gouda ja Woerlee	
A-94	2		1	1	Hambuliste jäljendite rida		
A-96	1			1	Liilia		
A-98	17	3 lihvimata	7	1	Hambuliste jäljendite read	Gouda	
A-102	2	1 lihvimata	2				
A-104	1			1	Sõõrikujuliste jäljendite read		
A-105	43	9 lihvimata	38	7			
A-106	9	4 lihvimata	8	1	Sõõrikujuliste jäljendite read		
A-109	7		7				
A-115	10		10				
A-116	592	195 lihvimata	493	99	Hambuliste, sõõrikujuliste ja siksakiliste jäljendite read. Antoniuse ristide read. Liilia. Kahel vormitud pealispind spiraalseks. Taimornament.	Gouda, Barent, De Roos	Üks on huulik
A-119	1		1				
A-118	5		5				
A-122 ²	1						auk keskele
A-123	11		11				
A-124	247	48 lihvimata	225	22			

² Piibuvarrad kogudes A-122 ja A-126 on siin kataloogis täpsemate andmeteta, sest siinkirjutal on õnnestunud vartest näha ainult pilte. A-122 piibuvarte koguarv võib olla suurem

Kogu nr	Arv	Pinnatöötlus	Ornamentiteta varsi	Ornamentidega varsi	Ornamendid	Kirjad	Märkused
A-126	58						Ühele puuritud auk keskele
A-127	7		6	1	Hambuliste jäljendite read		
A-133	40	10 lihvimata	31	9	Hambuliste ja sõõrikujuliste jäljendite read. Liilia.		Üks on huulik
A-134	10		10				
A-135	4		4				
A-136	2		2				
A-140	5		5				
A-141	8		8				
A-144	1		1				
A-145	7		7				
A-150	4		4				
A-153	1		1				
A-157	4		4				
A-158	2		2				
A-160	3		3				
A-162	10		10				
A-172	7		7				
A-173	66	12 lihvimata	56	10	Hambuliste, sõõrikujuliste ja siksakiliste jäljendite read. Antoniuse ristide read	In Gouda, chut ja ian puy	
A-174	52		45	7	Hambuliste jäljendite read	In Gouda ja a.v.d.b	Üks on kaardus
A-177	1		1				
A-178	133	26 lihvimata	113	20	Hambuliste, sõõrikujuliste ja siksakiliste jäljendite read. Liilia. Ühel vormitud pealispind spiraalseks.		Üks on huulik
A-182	14		14				
A-185	2		2				
A-186	1		1				
A-187	27	24 lihvimata	25	2	Hambuliste ja sõõrikujuliste jäljendite read.		
A-188	16	6 lihvimata	15	1	Hambuliste ja sõõrikujuliste jäljendite read		

Kogu nr	Arv	Pinnatöötlus	Ornamentiteta varsi	Ornamentidega varsi	Ornamendid	Kirjad	Märkused
A-189	1		1				
A-193	20		18	2	Hambuliste jäljendite read		
A-196	11		11				
A-198	1		1				
A-199	1		1				
A-200	1		1				
A-202	20	9 lihvimata	19	1	Hambuliste jäljendite read	Gouda	
A-203	1		1				
A-206	470	54 lihvimata	434	36	Hambuliste, sõõrikujuliste ja siksakiliste jäljendite read. Antoniuse ristide read. Liilia.	In Gouda, Woerlee, Soufreu, de ion ja p. ssburg.	Ühele puuritud auk keskele
A-207	1		1				
A-215	10		10				
A-216	2		2				
A-218	66	16 lihvimata	58	8	Hambuliste, sõõrikujuliste ja siksakiliste jäljendite read. Liilia.	M.Verzy	
A-220	35	13 lihvimata	33	2	Hambuliste, sõõrikujuliste ja siksakiliste jäljendite read	Gouda	
A-221	422	34 lihvimata	376	46	Hambuliste, sõõrikujuliste ja siksakiliste jäljendite read. Antoniuse ristide read. Taimornament Liilia.	In Gouda, Woerlee ja I. Devoge	
A-224	7		7				
A-240	2		2				
A-244	1		1				
A-246	1		1				
RP 1891	45	6 lihvimata	36	9	Hambuliste ja sõõrikujuliste jäljendite read	In Gouda	

Lisa 1.3 Piibukahade kataloog

Kogu nr ¹	Alanr	Kaha kuju	Pealispind	Ornament	Kaha h (mm)	Kaha max d (mm)	Kaha suuava d (mm)	Asend varre suhtes	Säilinud varreosa l (mm)	Kanna h (mm)	Märgid	Märkused	Dateering
Aj 24	27	ovaal	+	veeris				eenduv			km kuningas Taavet/sõdur		1682–1945 1732–1865
Aj 24	59		+	veeris	35			eenduv		5		katke	
Aj 24	226		+	veeris	43					5		katke	
Aj 25	1		+									katke	
Aj 25	2		+	veeris	47			eenduv	10	5		katke	
Aj 25	3		+	veeris	47			eenduv	4	5	km kohvikatel kkm Gouda vapp	katke	1739–1759
Aj 25	4	ovaal	+	veeris	44	23		eenduv	3	4	km kohvikatel	kokku liimitud	1730–1759
Aj 25	5		+	veeris								katke	
Aj 25	6		+									katke	
Aj 39		kaksik- kooniline	-		33	19	16	eenduv		2			1600–1625
Aj 51	541	lehter	+	veeris		18	18	eenduv		4	km kroon, 9		1713–1750
Aj 51	542		+	veeris	40			eenduv	4	4		katke	
Aj 51	543		+	Tudori roos	32					2		katke	
Aj 51	545	ovaal	+	veeris	47	21	19	eenduv		5	kkm Gouda vapp		1739–1840
Aj 88	1	<i>kromkop</i>	-	veeris, kahe- pealine kotkas	48	25	24	90°	7	6			1750–1850

¹ Pealispind: + = lihvitud; - = lihvimata

h = kõrgus

d = läbimõõt

l = pikkus

km = kannamärk

kkm = kanna küljemärk

sm = sisemärk

Kogu nr	Alanr	Kaha kuju	Pealispind	Ornament	Kahah (mm)	Kahamax d (mm)	Kahasuuavald (mm)	Asendvarre suhtes	Säilinud varreosa l (mm)	Kannah (mm)	Märgid	Märkused	Dateering
Aj 116	11	ovaal	+	veeris	47	22	20	eenduv	5	6	km kroon, 62 kkm Gouda vapp		1739–1819
Aj 133	11	ovaal	+	veeris	48	22	20	eenduv	3	5	km kroon, E		1748–1850
Aj 142	34		+		56			eenduv	19	7	km kuningas Taavet/södur kkm Gouda vapp	katke	1739–1945 / 1739–1865
A-14	15/1		+	veeris								katke	
A-14	15/2		-									katke	
A-14	15/3		+						8	5	km kroon, 27 kkm Gouda vapp	katke	1739–1898
A-15	181		+					eenduv		3		katke	
A-15	209	kaksik-kooniline	-	veeris	43	21	18	eenduv	6	2			1600–1675
A-17	91	kaksik-kooniline	-		42	20	16	eenduv	15	3			1600–1625
A-18	36	kaksik-kooniline	-		33	18	16	eenduv		4			1600–1625
A-18	63	<i>lobben</i>	+	veeris		24	22	eenduv				kokku liimitud	1750–1778
A-18	77	lehter	+	veeris	40	18	18	eenduv		3	km kroon, I		1705–1750
A-18	96	kaksik-kooniline	-	veeris, Tudori roos	37	19	15	eenduv	16	3			1600–1670
A-21	9	ovaal	+	veeris	53	26	22	eenduv		4			1730–1840
A-23	72	kaksik-kooniline	-	veeris	35	18	15	eenduv		4			1600–1675
A-25	704		+	veeris								katke	
A-25	721		-	veeris								katke	
A-25	724		+							5	km kroon, P kkm Gouda vapp	katke	1739–pärast 1819
A-25	726	ovaal	+	veeris	48	23	21	eenduv		6	km kroon, 40 kkm Gouda vapp		1739–1819
A-25	751		+	veeris								katke	

Kogu nr	Alanr	Kaha kuju	Pealispind	Ornament	Kahah (mm)	Kahamax d (mm)	Kahasuuava d (mm)	Asendvarre suhtes	Säilinud varreosa l (mm)	Kannah (mm)	Märgid	Märkused	Dateering
A-25	769	lehter	+	veeris	33	17	17	eenduv		4	km kroon, SH		1675–1750
A-25	770	ovaal	+	veeris	48	22	19	eenduv	9	6	km siga		1730–1840
A-25	796	ovaal	+	veeris	47					6	kkm Gouda vapp	katke	1739–1840
A-25	801		+							6	km siga kkm Gouda vapp	katke	1739–1898
A-25	802	ovaal	+	veeris	46			eenduv	4	4	kkm Gouda vapp	katke	1739–1840
A-25	803					18			23	3		katke	
A-25	804	lehter	+	veeris	47	22	22			5	km harf		1675–1750
A-25	805	ovaal	+	veeris	48	23	21	eenduv		5	km kroon, 46 kkm Gouda vapp		1739–1840
A-25	807		-							2		katke	
A-25	809		+					eenduv	22	5	km kroon, 27 kkm Gouda vapp		1739–1898
A-25	810		+									katke	
A-25	811	ovaal	+	veeris	50	22	19	eenduv	3	5	km siga		1724–1840
A-25	812		+	veeris	52			eenduv		5	km kroon, P kkm Gouda vapp	katke	1739– päras 1819
A-25	813	lehter	+	veeris	40	18	18	eenduv	4	4			1675–1750
A-25	816		-					eenduv	3	4		katke	
A-25	818	ovaal	+	veeris	47	22	19	eenduv	4	5	km D kkm mummud		1729–1840
A-25	819		+									katke	
A-25	859	ovaal	+	veeris	50	23	19	eenduv		5	km Gouda torn kkm Gouda vapp		1739– päras 1881
A-25	871		+	veeris	50			eenduv		5	km Gouda torn kkm Gouda vapp	katke	1739–
A-25	874		-						23	3		katke	
A-25	937	lobben	+	veeris	42					2	kkm Gouda vapp sm kroon, P		1739– päras 1819

Kogu nr	Alanr	Kaha kuju	Pealispind	Ornament	Kaha h (mm)	Kaha max d (mm)	Kaha suuava d (mm)	Asend varre suhtes	Säilinud varreosa l (mm)	Kanna h (mm)	Märgid	Märkused	Dateering
A-25	938		-									katke	
A-25	945	lobben	+										1750–1778
A-25	1091		+	veeris								katke	
A-25	1092		-	veeris	40			eenduv	22	4	km harf	katke, pärast murdumist edasi kasutatud	1667–1898
A-25	1095		-									katke	
A-25	1097		+									katke	
A-25	1098		-							3		katke	
A-25	1101		+									katke	
A-30	20	ovaal	+	veeris	47	22	19	eenduv	19	5	kkm Gouda vapp		1739–1840
A-35	278		+									katke	
A-35	338	lehter	+	veeris	44	21	21	eenduv	3	4			1675–1750
A-35	392	kaksik-kooniline	-	veeris	33	18	15	eenduv	2	2			
A-35	396		+	veeris	42	20	18	eenduv	7	4	km Gouda torn kkm Gouda vapp	katke	1739–pärast 1881
A-35	397	lehter	+	veeris	42	19	19	eenduv		4	km lestakala		1722–1750
A-36	86	kaksik-kooniline	-		32	18	16	eenduv	36	2			1600–1625
A-36	440	kaksik-kooniline	-	veeris	30	15	13	eenduv	53	2			1600–1675
A-36	2544	ovaal	+	veeris	47	23	20	eenduv	13	5	km seitse piiki kkm Gouda vapp		1739–1803
A-36	3755	kaksik-kooniline	-	veeris	33	20	16	eenduv	5	2			1600–1675
A-36	3778		+									katke	
A-36	3987		+	veeris	48			eenduv	6	5	km lüpsja kkm Gouda vapp	katke	1739–pärast 1898

Kogu nr	Alanr	Kaha kuju	Pealispind	Ornament	Kaha h (mm)	Kaha max d (mm)	Kaha suuava d (mm)	Asend varre suhtes	Säilinud varreosa l (mm)	Kanna h (mm)	Märgid	Märkused	Dateering
A-36	4083	lehter	+	veeris	32	18	18	eenduv		3			
A-36	4086	AO8 ²	-	veeris	40	21	18	eenduv	6	2			1600–1700
A-36	4091	kaksik-kooniline	-	veeris	35	17	15	eenduv	18	3		põlenud	1600–1675
A-36	4095		+							4	km Gouda torn	katke	1714–pärast 1898
A-36	4314		-						4	3		katke	
A-36	4400		+									katke	
A-36	5335	AO8	-	veeris	40	21	18	eenduv	15	2			1600–1700
A-36	5491	<i>pamplin</i>	+		31	20	20	taanduv	20				1800–1900
A-36	6671		-	veeris	38			eenduv	2	3	km prints, printsess	katke	1674–1781
A-36	6729/1		+									katke	
A-36	6729/2		+							2		katke	
A-36	6729/3		+	veeris	36			eenduv		5	km Amsterdami vapp	katke	1679–1842
A-36	6745		+					eenduv		3			
A-36	6752	ovaal	+		47			eenduv	21	5	km kohvikatel kkm Gouda vapp		1739–1759
A-36	6763		+									katke	
A-36	6768	<i>lobben</i>									sm madu	katke	1744–1770
A-36	6785		+	veeris			20					katke	
A-36	6785		+	veeris			20					katke	
A-36	6789		-					eenduv			kkm Gouda vapp	katke	1739–1950
A-36	6852/1	lehter	-	veeris	37	18	18	eenduv		3			1675–1750
A-36	6852/2	lehter	-	veeris	38	20	20	eenduv		3			1675–1750
A-36	6992		+									katke	
A-36	7374	kaksik-kooniline	-	veeris	33	20	17	eenduv		3			1600–1675
A-40	106/3	lehter	+	veeris	37	18	18	eenduv		4			1675–1750

² Savipiibu tüüp Atkinsoni ja Oswaldi järgi (Atkinson & Oswald 1969, 1–35).

Kogu nr	Alanr	Kaha kuju	Pealispind	Ornament	Kahah (mm)	Kahamax d (mm)	Kahasuuava d (mm)	Asendvarre suhtes	Säilinud varreosa l (mm)	Kannah (mm)	Märgid	Märkused	Dateering
A-40	115/1	ovaal	+	veeris	47	22	20	eenduv	8	6	km kroon, E kkm Gouda vapp		1748–1840
A-40	273/1	ovaal	+	veeris	48	22	20	eenduv		5			1730–1840
A-40	5002/1	kaksik- kooniline	-	veeris	36	19	16	eenduv	4	2			1600–1675
A-40	5008/1	<i>kromkop</i>	-		48	23	22	90°	7				1750–1850
A-40	5009/2	ovaal	+		47	23	21	eenduv		4			1730–1840
A-40	5012/5		-	veeris								katke	
A-40	5019/1	<i>kromkop</i>	-		48	25	24	90°	15				1750–1850
A-40	5019/2	<i>kromkop</i>	+		47			90°	27			katke	1750–1850
A-40	5019/3	<i>kromkop</i>	+		44			90°	8	2		katke	1750–1850
A-40	5045/4		-	veeris								katketena	
A-40	5062/2	ovaal	+	veeris	58	26	24	eenduv		6	km harf kkm Gouda vapp		1739–1840
A-40	5072/2 1		-	veeris								katke	
A-40	5172	<i>kromkop</i>	+	veeris	48			90°	9	6		katke	1750–1850
A-40	5179	<i>kromkop</i>	-	veeris	48					4		katke	1750–1850
A-40	5205		+	veeris	55				6	5		katke	
A-42	829/1		-	veeris, Tudori roos				eenduv		3		katke	
A-43	101	ovaal	+	veeris	48	22	20	eenduv		4	km Batavia vapp kkm Gouda vapp		1745–1842
A-43	110/1		+					eenduv	4	3	km muusik	katke	1705–1930
A-45	1447		+					eenduv	3	5	km lestakala	katke	1722–1898
A-45	1449/1	ovaal	+	veeris	46	22	20	eenduv	2	4			1730–1840
A-47	20/1		+	veeris	50			eenduv	9			katke	
A-47	20/2		+	veeris	48				8	5	km Gouda torn kkm Gouda vapp	katke	1739– päras 1881
A-47	113		-	veeris	38				26	3		katke	

Kogu nr	Alanr	Kaha kuju	Pealispind	Ornament	Kahah (mm)	Kahamax d (mm)	Kahasuuava d (mm)	Asendvarre suhtes	Säilinud varreosa l (mm)	Kannah (mm)	Märgid	Märkused	Dateering
A-47	138	ovaal	+	veeris	50	22	20	eenduv	3	6	km kroon, P		1731– päras 1819
A-47	420	ovaal	+	veeris	46	22	20	eenduv	5	6			1730–1840
A-47		lobben	+			24	22				sm madu	katke	1744–1770
A-47		lobben	+			24	22				sm madu	katke	1744–1770
A-49	723		-									katke	
A-49	828	kaksik- kooniline	-	Tudori roos, kroon	35	20	15	eenduv	13	3			1600–1670
A-49	897/1	kaksik- kooniline	-	veeris	32	19	16	eenduv		4			1600–1675
A-49	983	kaksik- kooniline	-	veeris	32	18	16	eenduv		4			1600–1675
A-49	984	kaksik- kooniline	-	veeris	35	18	14	eenduv		3			1600–1675
A-50	68		+									katke	
A-53	558	lehter	+	veeris	44	18	18	eenduv	4	4	km kroon, CW		1686–1750
A-53	559	lehter	+	veeris	40	20	20	eenduv		3			1675–1750
A-53	560	kaksik- kooniline	-	veeris		19	15					katke	1600–1675
A-53	561		+	veeris								katke	
A-53	562		+									katke	
A-77	516	ovaal	+	veeris	50	23	20	eenduv		6			1730–1840
A-77	529/1		+		50			eenduv	6	5	km kroon, 27	katke	1731–1898
A-77	529/2		+		50			eenduv		6		katke	
A-77	529/3	ovaal	+	veeris	47	21	19	eenduv	3	5	kkm Gouda vapp		1739–1840
A-77	543	ovaal	+	veeris	50	24	22	eenduv	5	5			1730–1840
A-77	560		+							3		katke	
A-77	566		+									katke	
A-77	838	ovaal	+	veeris	50	23	20	eenduv	4	5	km kroon, L kkm Gouda vapp		1739–1840

Kogu nr	Alanr	Kaha kuju	Pealispind	Ornament	Kaha h (mm)	Kaha max d (mm)	Kaha suuava d (mm)	Asend varre suhtes	Säilinud varreosa l (mm)	Kanna h (mm)	Märgid	Märkused	Dateering
A-77	853	ovaal	+	veeris	48	22	19	eenduv	7	5	kkm Gouda vapp		1739–1840
A-77	890		+	veeris	52	23		eenduv	20	6	km kroon, P	katke	1692– pärast 1819
A-77	891	AO8	-		40	21	18	eenduv	7	3			1600–1700
A-77	892/1		+	veeris								katke	
A-77	892/2		-						13	3		katke	
A-77	922	lobben	+	veeris		22	20					katke	1750–1778
A-81	13	ovaal	+	veeris	56			eenduv	4	7	km kuningas Taavet /sõdur	katketena	1739–1945 / 1739–1865
A-86	5	ovaal	+	veeris	48	22	20	eenduv		4	kkm Gouda vapp		1730–1840
A-86	31	kaksik- kooniline	-	veeris		18		eenduv				katke	1600–1675
A-86	32		+							4		katke	
A-86	33		+							4		katke	
A-86	38	kaksik- kooniline	-	veeris		17	16					katke	1600–1675
A-92	1014		-					eenduv	22	3	km täht	katke	1684–1803
A-92	1399		+	veeris								katke	
A-92	1441	kaksik- kooniline	-	veeris	38	19	16	eenduv					1600–1675
A-92	2724	kaksik- kooniline	-	veeris	34	20	18	eenduv	57	2			1600–1675
A-92	3246	lehter	+	veeris	40	20	20	eenduv		4			1675–1750
A-92	4931		+	veeris	48	22		eenduv		5		katke	
A-92	4960	ovaal	+	veeris	50	23	21	eenduv	9	4	km kroon, L		1726–1840
A-98	914	lehter	+	veeris	40	19	19	eenduv		3			1675–1750
A-98	1837		+	veeris								katke	
A-98	1838	ovaal	+	veeris	45	21	19	eenduv		5			1730–1840
A-102	547	kaksik- kooniline	-	veeris	35	18	15	eenduv		2			1600–1675

Kogu nr	Alanr	Kaha kuju	Pealispind	Ornament	Kaha h (mm)	Kaha max d (mm)	Kaha suuava d (mm)	Asend varre suhtes	Säilinud varreosa l (mm)	Kanna h (mm)	Märgid	Märkused	Dateering
A-102	647	kaksik-kooniline	-	veeris	38	20	17	eenduv		3			1600–1675
A-105	272		+									katke	
A-105	449	ovaal	+	veeris	48	22	19	eenduv	4	6	kkm Gouda vapp		1730–1840
A-105	450	ovaal	+	veeris	48	22		eenduv	5	5	kkm Gouda vapp	katke	1730–1840
A-106	77	lehter	+	veeris	44	19	19	eenduv		4			1675–1750
A-106	106	kaksik-kooniline	-	veeris	40	21		eenduv	9	3		katke	1600–1675
A-116	1735		-									katke	
A-116	1751		+	veeris								katke	
A-116	2108		+	veeris								katke	
A-116	2109		-	veeris								katke	
A-116	2242	ovaal	+	veeris	55	25	22	eenduv	7	6	km lüpsja kkm Gouda vapp	tükkidena	1739–1840
A-116	2243		+					eenduv	4	6	km X kkm Gouda vapp	katke	1739–1768
A-116	2422	ovaal	+	veeris	55			eenduv		6	km hobune	katke	1730–1840
A-116	2454	lehter	+	veeris	40			eenduv		3		katke	1675–1750
A-116	2697	ovaal	+	veeris	55	27	24	eenduv	15	7	km X kkm Gouda vapp		1739–1768
A-116	2757		+						6	6	km W kkm Gouda vapp	katke	1739–1930
A-116	2962		+									katke	
A-116	3082		+									katke	
A-116	3157		+			30	26					katke	
A-116	3387	lehter	-	veeris	35	17	17	eenduv	2	2			1675–1750
A-116	3583		-									katke	
A-116	4127		-							2		katke	
A-116	4760		-									katke	
A-116	4831		+									katke	
A-116	4961		-						35	4		katke	
A-116	4969		+									katke	

Kogu nr	Alanr	Kaha kuju	Pealis-pind	Orna-ment	Kaha h (mm)	Kaha max d (mm)	Kaha suuava d (mm)	Asend varre suhtes	Säilinud varreosa l (mm)	Kanna h (mm)	Märgid	Märkused	Dateering
A-116	5063		+									katke	
A-116	5605	lehter	+	veeris	45	20	20		6	4			1675–1750
A-116	5712		+									katke	
A-116	6226		+		53			eenduv	33	4	km kroon, 55	katke	1728–1945
A-116	6299		-									katke	
A-116	6352		+									katke	
A-116	6529		-									katke	
A-116	6547		+									katke	
A-116	6985		+									katke	
A-116	7532		+									katke	
A-116	7580		+									katke	
A-116	7662/1	AO21	-		37			eenduv		3		katke	1680–1710
A-116	7662/2		+							3	km prints, printsess	katke	1674–1781
A-116	7771		+	veeris								katke	
A-116	7865		-									katke	
A-116	8303		-		35			eenduv		3		katke	
A-116	9468		-									katke	
A-116	9857		+									katke	
A-116	10228	ovaal	+	veeris	50	23	20	eenduv	3	6	km kroon, graapen kkm Gouda vapp		1739–1840
A-116	10680		-		35			eenduv	2	3		katke	
A-116	11008		-									katke	
A-116	11497	lehter	-	veeris	33	17	17	eenduv		3			1675–1750
A-116	11497/ 2		-							3		katke	
A-116	11638	ovaal	+	veeris	48	22	20	eenduv	3	5	km harf		1730–1840
A-116	11639		+							5	km kroon, P	katke	1692– päras 1819
A-116	12238		-									katke	
A-116	13068	kaksik- kooniline	-	Tudori roos	35	17	15	eenduv	24	2			1600–1670

Kogu nr	Alanr	Kaha kuju	Pealispind	Ornament	Kaha h (mm)	Kaha max d (mm)	Kaha suuava d (mm)	Asend varre suhtes	Säilinud varreosa l (mm)	Kanna h (mm)	Märgid	Märkused	Dateering
A-116	13069		-					eenduv		4	km kroon, WK	katke	1686–
A-116	13120		-									katke	
A-116	13231		+									katke	
A-116	13393	kaksik-kooniline	-	veeris	35	17	15	eenduv	9	2			1600–1675
A-116	13536		+									katke	
A-116	17984		-			17		eenduv	4	2		katke	
A-116	18504		+					eenduv		7	kkm Gouda vapp	katke	1739–
A-116	19012		+									katke	
A-116	19706	ovaal	+	veeris	48	21	19	eenduv		4	km kroon, 34		1730–1840
A-116	20210		+									katke	
A-116	20217	kaksik-kooniline	-		35	17	15	eenduv		2			1600–1675
A-116	20260	<i>lobben</i>	+	veeris			21	eenduv				katke	1750–1778
A-116	20493		+									katke	
A-116	20572	ovaal	+	veeris	50	22	19	eenduv	5	5	kkm Gouda vapp		1739–1840
A-116	20573		+	veeris	50	22	19	eenduv	10	5	kkm Gouda vapp		1739–
A-116	20574	ovaal	+	veeris	50	22	19	eenduv		5		katke	1730–1840
A-116	20575		+									katke	
A-116	20634	<i>lobben</i>	+								sm kroon, P	katke	1731–1770
A-116	20651	ovaal	+	veeris	50	22	19	eenduv	8	5	km kohvikatel kkm Gouda vapp		1739–1759
A-116	20652		+									katke	
A-116	20757	AO21	-			18	18					katke	1680–1710
A-116	20776		-									katke	
A-116	20784		+					eenduv		4	km võti kkm Gouda vapp		1739–1819
A-116	20807		+					eenduv	3	4	km kohvikatel kkm Gouda vapp	katke	1739–1759
A-116	20843		-									katke	
A-118	239		+	veeris								katke	

Kogu nr	Alanr	Kaha kuju	Pealispind	Ornament	Kaha h (mm)	Kaha max d (mm)	Kaha suuava d (mm)	Asend varre suhtes	Säilinud varreosa l (mm)	Kanna h (mm)	Märgid	Märkused	Dateering
A-122	650	kaksik-kooniline	+		35	20	17	eenduv	10	2			1600–1675
A-122	2437	ovaal	+		43	22	20	eenduv	4	4	km Gouda torn kkm Gouda vapp		1739– pärast 1881
A-122	3510	AO8	+		40	21	18		3	2			1600–1700
A-122	3599		+						53	3		katke	
A-124	766		+	veeris	47	22		eenduv		6	km kroon, P kkm Gouda vapp	katke	1739– pärast 1819
A-124	936	ovaal	+	veeris	47	22	20	eenduv	4	4	kkm Gouda vapp		1739–1840
A-124	937		+	veeris								katke	
A-124	1080		+	veeris	47	21	19		7	5	km Gouda torn kkm Gouda vapp		1739– pärast 1881
A-124	1242	ovaal	+	veeris	47	21	19	eenduv	3	4	kroon, kolm tähte kkm Gouda vapp		1739–1782
A-126	19	kaksik-kooniline	+	Tudori roos	37	40	15	eenduv	21	3			1600–1670
A-126	45		+					eenduv	6			katke	
A-126	258		+					eenduv	2	6	kkm Gouda vapp	katke	1739–
A-126	1086	kaksik-kooniline	+	veeris	35	18	16	eenduv		3			1600–1675
A-126	1113	kaksik-kooniline	+	veeris	33	16	14	eenduv	4	2			1600–1675
A-126	1362	kaksik-kooniline	+	veeris	38	20	17	eenduv	7	4			1600–1675
A-126	1403	kaksik-kooniline	+	veeris	33	16	14	eenduv	3	3			1600–1675
A-131	10	ovaal	+	veeris	45	22	19	eenduv	3	5	km Gouda torn kkm Gouda vapp		1739– pärast 1881
A-131	11		+	veeris	46			eenduv		5	km kroon, graapen	katke	1675–1848

Kogu nr	Alanr	Kaha kuju	Pealispind	Ornament	Kaha h (mm)	Kaha max d (mm)	Kaha suuava d (mm)	Asend varre suhtes	Säilinud varreosa l (mm)	Kanna h (mm)	Märgid	Märkused	Dateering
A-133	2576		+			23		eenduv	23	5		katke	
A-133	3912	AO15	-	veeris	50	22	19	eenduv	6	5			1660–1680
A-135	169		+									katke	
A-150	4	ovaal	+	veeris	46	23	20	eenduv		5			1730–1840
A-172	20		-									katke	
A-173	2	ovaal	+	veeris	50	22	20	eenduv		5	km D	katke	1729–1840
A-173	8		+	veeris								katke	
A-173	32	<i>lobben</i>	+	veeris								katke	1750–1778
A-173	93	ovaal	+	veeris	47	21	19	eenduv	2	4		katke	1730–1840
A-173	94		-						18	2		katke	
A-173	95		+	veeris								katke	
A-173	130		+									katke	
A-173	198		+									katke	
A-173	299		+	veeris								katke	
A-173	392	lehter	-	veeris	40	19	19	eenduv		3			1675–1750
A-174	263		+	veeris								katke	
A-174	462	ovaal	+	veeris	56			eenduv	8	6	km Gouda vapp	katketena	1730–1842
A-174	556		+	veeris								katke	
A-174	636		+									katke	
A-174	699		+	veeris								katke	
A-174	854		+	veeris		25	21		3			katke	
A-174	881	ovaal	+	veeris	52	25	21	eenduv	6	6	km kroon, kolm teemanti kkm Gouda vapp		1739–1842
A-174	884		+									katke	
A-178	164	kaksik-kooniline	-	veeris		18		eenduv		3		katke	1600–1675
A-178	5337	kaksik-kooniline	-	veeris	38	20	16	eenduv		3			1600–1675
A-178	5406	kaksik-kooniline	-	veeris	38	20	16	eenduv		3			1600–1675

Kogu nr	Alanr	Kaha kuju	Pealispind	Ornament	Kahah (mm)	Kahamax d (mm)	Kahasuuava d (mm)	Asendvarre suhtes	Säilinud varreosa l (mm)	Kannah (mm)	Märgid	Märkused	Dateering
A-178	5431	kaksik-kooniline	-	veeris	35			eenduv		4		katke	1600–1675
A-178	6469		+									katke	
A-178	6470		-									katke	
A-178	6682		+									katke	
A-178	7191	lehter	-	veeris	37	16	16	eenduv		4			1675–1750
A-187	485		+					eenduv		3		katke	
A-187	1134		-									katke	
A-187	1828		+	veeris								katke	
A-187	2215	ovaal	+	veeris	50	22	19	eenduv		5			1730–1840
A-187	2380		+	veeris								katke	
A-188	1970	kaksik-kooniline	-			17		eenduv	10	2		katke	1600–1625
A-193	68	ovaal	+	veeris	50	22	20	eenduv	6			katke	1730–1840
A-193	203		+									katke	
A-202	107	kaksik-kooniline	-	veeris	35	18	15	eenduv	6	2			1600–1675
A-202	828		+									katke	
A-202	1459		-					eenduv	18	2		katke	
A-202	1460		-	veeris								katke	
A-202	1575		+					eenduv	7	5	kkm Gouda vapp	katke	1739–
A-206	39		-									katke	
A-206	331	lehter	+	veeris	40	19	19	eenduv		3			1675–1750
A-206	437	lehter	+	veeris	40	19	19	eenduv		3		katke	1675–1750
A-206	473		+						13	5	km kroon, graapen	katke	1675–1848
A-206	474/1		+	veeris								katke	
A-206	474/2		+	veeris								katke	
A-206	474/3		+	veeris								katke	
A-206	474/4		+						2	3	km kroon, N	katke	1686–1773
A-206	571		-									katke	
A-206	709		+									katke	
A-206	815		-									katke	

Kogu nr	Alanr	Kaha kuju	Pealis-pind	Orna-ment	Kaha h (mm)	Kaha max d (mm)	Kaha suuava d (mm)	Asend varre suhtes	Säilinud varreosa l (mm)	Kanna h (mm)	Märgid	Märkused	Dateering
A-206	816		-					eenduv	34	3	km ankur?	katke	
A-206	847	kaksik-kooniline	-		42	19	17	eenduv	27	2			1600–1625
A-206	889		+									katke	
A-206	917		-					eenduv		4		katke	
A-206	960		+									katke	
A-206	1109		+									katke	
A-206	1166		+									katke	
A-206	1190/1		+									katke	
A-206	1190/2		+									katke	
A-206	1190/3		+									katke	
A-206	1190/4		+									katke	
A-206	1190/5		+					eenduv	20	5	kkm Gouda vapp	katke	1739–
A-206	1210		+		50	22			7	5		katke	
A-206	1246		+		54			eenduv		6		katke	
A-206	1340/1		+									katke	
A-206	1340/2		+									katke	
A-206	1340/3		+									katke	
A-206	1340/4		+									katke	
A-206	1340/5		+									katke	
A-206	1525		+	veeris								katke	
A-206	1759		+	veeris								katke	
A-206	1986		+									katke	
A-206	2277		+	veeris								katke	
A-218	22	jonas	-	veeris	30	16	16	eenduv		2			1650–1670
A-218	266	lehter	+	veeris	38			eenduv	6	4	km kroon, konn	katke	1721–1746
A-218	267		+									katke	
A-218	395	ovaal	+	veeris	52	24	22	eenduv	5	7			1730–1840
A-220	224		+	veeris		22	20					katke	
A-220	823/1		+	veeris								katke	
A-220	823/2		+					eenduv	4	4	km kroon, A	katke	1714–1847

Kogu nr	Alanr	Kaha kuju	Pealispind	Ornament	Kahah (mm)	Kahamax d (mm)	Kahasuuavald (mm)	Asendvarre suhtes	Säilinud varreosa l (mm)	Kannah (mm)	Märgid	Märkused	Dateering
A-220	823/3	ovaal	+	veeris	52			eenduv	5	6	km kroon, kolm teemanti	katke	1730–1842
A-220	840	ovaal	+	veeris	52	24	22	eenduv	2	6	km lüpsja kkm Gouda vapp		1739–pärast 1898
A-221	65		+	veeris				eenduv		4	km L kkm Gouda vapp	katketena	1739–1930
A-221	95		+	veeris	42	22	19	eenduv	6	5	kkm Gouda vapp	katke	1739–
A-221	100		+		53			eenduv	6	6		katke	
A-221	200	<i>lobben</i>	+									katke	1750–1778
A-221	229		+									katketena	
A-221	548		+	veeris	47			eenduv	4	4	km lüpsja	katke	1660–pärast 1898
A-221	608	ovaal	+	veeris	49	21	19	eenduv	3	4	kkm Gouda vapp		1739–1840
A-221	609	ovaal	+		49	21	19	eenduv	3	4	km lüpsja kkm Gouda vapp		1739–pärast 1898
A-221	610		+		60	28		eenduv	3	7		katke	
A-221	611		+					eenduv	4	5	km kolm ristikeina kkm Gouda vapp	katke	1683–1803
A-221	714	ovaal	+	veeris	52	24	20	eenduv	4	6	km kroon, P kkm Gouda vapp		1739–pärast 1819
A-221	745		+	veeris	52			eenduv		5	km kuningas Taavet /södur kkm Gouda vapp	katke	1739–1945 / 1739–1865
A-221	1017		+	veeris	48			eenduv	2	4	km seitse piiki kkm Gouda vapp	katke	1739–1803
A-221	1047		+					eenduv		5	kkm Gouda vapp	katke	1739–
A-221	1099		-						3	4	km IG		1685–pärast 1699

Kogu nr	Alanr	Kaha kuju	Pealis-pind	Orna-ment	Kaha h (mm)	Kaha max d (mm)	Kaha suuava d (mm)	Asend varre suhtes	Säilinud varreosa l (mm)	Kanna h (mm)	Märgid	Märkused	Dateering
A-221	1876		+		48	22		eenduv	5	6	kkm Gouda vapp		1739–
A-221	2032		-									katke	
A-221	2057		-					eenduv	6	2		katke	
A-221	2067		+					eenduv	3	6	km harf	katke	1667–1898
A-221	2109		+	veeris	55				4	6	km kuningas Taavet /sõdur kkm Gouda vapp		1739–1945 / 1739–1865
A-221	2732		+					eenduv	5	5	km kohvikatel kkm Gouda vapp	katke	1739–1759
A-221	2733	ovaal	+	veeris	50	23	20	eenduv		4	km seitse piiki		1730–1803
A-221	3003	ovaal	+	veeris	50	24	22	eenduv	4	5	km Hollandi lõvi		1730–1840
A-221	3084		+	veeris	47	22	19	eenduv	6	5			
A-221	3117	lehter	+	veeris	35	19	19	eenduv		4			1675–1750
A-221	3295		+					eenduv	10	5	km kroon, 55 kkm Gouda vapp	katke	1739–1945
A-221	3570		+					eenduv	3			katke	
A-221	3603	ovaal	+	veeris	48	22	19	eenduv	4	5	km kuningas Taavet/sõdur kkm Gouda vapp		1739–1945 / 1739–1865
A-221	3675		+					eenduv		5	km kuningas Taavet/sõdur kkm Gouda vapp	katke	1739–1945 / 1739–1865
A-221	3730		+	veeris	33			eenduv		3	km PP	katke	1667–1770
A-221	3766	kaksik- kooniline	-	veeris	40	17	15	eenduv		3	km PP		1667-1675
A-221	3823	ovaal	+	veeris	45	22	19	eenduv		4	km Amsterdami vapp kkm Gouda vapp	tükkidena	1739–1842
A-221	3922	lehter	+	veeris	40	17	17	eenduv	13	3	km madu		1675–1750
A-221	3942		+									katke	
A-221	3988	ovaal	+	veeris	50	22	20	eenduv		5	kkm Gouda vapp	tükkidena	1739–1840
A-221	4248		+									katke	

Kogu nr	Alanr	Kaha kuju	Pealispind	Ornament	Kahah (mm)	Kahamax d (mm)	Kahasuuava d (mm)	Asend varre suhtes	Säilinud varreosa l (mm)	Kannah (mm)	Märgid	Märkused	Dateering
A-221	4456		+									katke	
A-221	4736	kaksik-kooniline	-	veeris	38	20	18	eenduv		3	km EB		enne, päras 1672. a
A-221	4798	kaksik-kooniline	-	veeris	42	19		eenduv		3	km keisrikroon	katke	1600–1675
A-221	4970		-	veeris	35			eenduv		3		katke	
A-221	5086	AO20	-	veeris	30	19	15	eenduv		3			1680–1710
A-221	5146		-									katke	
A-221	5180		-							3		katke	
A-221	5732		-							3	km kolm liiliat	katke	1705–1846
A-221	5970		+									katke	
A-221	6888	kaksik-kooniline	-		36	18	16	eenduv	5	2			1600–1675
A-221	8321		+					eenduv	5	6	km kroon, P kkm Gouda vapp	katke	1739–päras 1819
A-221	8408		+			17			3	3	km kroon, kolm tähte	katke	1706–1782
A-221	8546		+					eenduv		4	kkm Gouda vapp	katke	1739–
A-221	8705		+	veeris								katke	
A-221	11152	ovaal	+	veeris	50	22	20	eenduv	5	5	kkm Gouda vapp		1739–1840
RP 1981	1689	ovaal	+	veeris	43	23	20	eenduv		5			1730–1840
RP 1981	1690		+	veeris								katke	1730–1762
D38	116/1	ovaal	+	veeris	47	22	19	eenduv	8	5	km kroon, P kkm Gouda vapp		1739–päras 1819
D38	116/2	ovaal	+	veeris	47	22	19	eenduv	3	5	km kroon, P kkm Gouda vapp		1739–päras 1819
D38	116/3	ovaal	+	veeris	47	22	19	eenduv	4	5	km kroon, P kkm Gouda vapp		1739–päras 1819

Lisa 1.4 Meistrimärkide kataloog¹

1	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kroon, 9	1713–	Klaas Jansz. Verbij
		1746–	Willem van Noppen
		1760–	Aart Bremmert
		1772–	Jacob Verblaauw
		umbes 1782	Jacob Verblaaui abikaasa
		1793–	Dirk Goedewaagen
		1826–1838	Hendrik Lunenburg

2	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kroon, 27	1731–	Willem Boot
		1745–1781	Jan van Beek
		1782–	omanikuta
		1794–	Pieter Verblaauw
		1804–	Hendrik van der Draaij
		–1811	Hendrik van der Draaij abikaasa
		1811–1838	Martinus Schriek
		1847–	Arij Schriek
		1850	Arij Schrieki abikaasa
		1865–	Jan de Gidts
		1895–1898	Jan Prince & Cie

3	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kroon, 34	1729–	Jan Raavensbergh
		1732–	Arij van den Valck
		1736–	Hendrik Nieuwland
		1747–	Jan Luijnenburg
		–1782	Jacobus Zwart
		–1789	J. Zwart, Heijltje Vergeeri abikaasa
		1789–1813	Jan van Ham
		–1804	Willemina Swart (rentnik?)
		1804–1813	Maarten Staalenburg (rentnik?)
		1813–	Gerrit Pz van der Want
		1826–	Anthony van Ijzendoorn
		1865–1881	Jan de Gidts

4	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kroon, 40	1730–	Pieter Valkenburg
		1732–	Hendrick van der Vlerck
		1743–	Louwerens Stalderwijk
		1753–	Jan Jonkhoen
		1767–	Pieter Pieterse Peuselaar
		1804–1819	Gerrit Kruijsheer

¹ Joonised ja meistriloendid (Meulen 2003) [<http://goudapipes.nl/books/Meulen/catalog/db/Merken.php>].
Fotod (Katrin Iisma).

5	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kroon, 46	1727–	Hendrik Groeneveld
		pärast 1728	Reinier Blom
		teadmata	Leendert van den Bos
		–1753	Jan van Leeuwen
		1753–	Arie de Vos
		1754–	Hermanus van Keulen
		–1780	Jan van Leeuwen Jan Girreboo
		1780–	Cornelis van Leeuwen
		–1821	wed.Cornelis van Leeuwen
		1821–	George van Leeuwen
		–1865	Jan Prince
		1865–1898	Jan Prince & Cie

6	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kroon, 55	1685–	teadmata
		1728–1759	Dirck de Jong
		1762–	Gloudt Marthe
		1817–	Jan van Steenderen
		1831–	Johannes van Zutphen
		1867–	Pieter Goedewaagen
		1881	P. & Zoon Goedewaagen
		–1945	Goedewaagen N.V.

7	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kroon, 62	1732	Samuel Bos
		1732–	Jan Vis
		1733–	Anthonij Mullaart
		1737–	Jan Mossel
		teadmata	Nanne Schenk
		teadmata	Benjamin Schoute
		1745–1759	Benjamin Schoute
		1766–	Maarten de Lange
		1771–	Pieter van der Staal
		1772–	Jan Souffreu
		1775–	Jan Brammert
		1814–1819	Hermanus Begeer

8	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kroon, A	1714–	Arij van der Lee
		1728–	Machiel Brem
		–1782	Machiel Bremi abikaasa
		1790–	Cornelis Brem
		1838–1847	Cornelis Bremi abikaasa

9	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	D	1682–	teadmata
		1691–	Cornelis Bal
		1699–	Pieter de Jong
		1701–	Pieter Jansz. de Jong
		–1729	Arie de Vos
		1729–	Jan van Leeuwen
		1778–	Cornelis van Leeuwen
		–1821	Cornelis van Leeuweni abikaasa
		1821–1861	George van Leeuwen
	1861–1898	Jan Prince & Cie	

10	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kroon, E	1686–	Raas Willemsz. Tin
		1696–	Thomas Eduaersz. Poorter
		enne 1730	Eduard Thomasse/tam
		1748–	Arij Carlier
		1801–	Pieter Dzn van der Want
		–1850	Wed. P. Dzn van der Want

11	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kroon, I	1705–	Jan Krijger
		1737–	Pieter Proefhamer
		1759–1768	Willem van Boxelen

12	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kroon, L	1726–	Cornelis Luijnenburg
		1730–	Cornelis de Ligt
		1745–	Jacob de Ligt
		1753–	Frans Verzijl
		–1774	Barend Verzijl
		1774–	Cornelis Verzijl
		1806–	Maria Verzijl
		1821–	Geertruy Pietersdr. Stomman
		–1833	Pieter Stomman
		1833–1839	Pieter Gerritsz. van der Want
		1865–	Gerrit Cornelis Pzn van der Want
	–1930	Fa. P. Gzn van der Want	

13	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kroon, N	1686–	Nanne Pietersz.
		1692–	Jacob Noot
		1722–	Stoffel Treurniet
		1725–1773	Arij van Houten

14	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kroon, P	1692–	Frans Pieterse Spijk
		1695–	Willem Proefhamer
		1728–	Reijnier Blom
		1731–	Thomas Soffree
		–1760	Anthony Souffreu
		1760–1791	Jan Souffreu
		–1819	Gerrit Houbraak
		1819–	Gerrit Houbraaki abikaasa

15	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	W	1670–	Jacob Willemsz. Proefhamer
		1689–	Steven Willemsz. noorem
		1708–	Frans Marsvelt
		1749–1768	Klaas de Roos
		1773–	Cornelis van Wel
		1780–	Cornelis Sieleman (rentnik)
		1802–	Pieter Sandtdijk
		1832–1850	Pieter Gerrit Pzn van der Want
		1832–1850	Johannes Marinus Pzn van der Want
		1865–1898	Gerrit Cornelis Pzn van der Want
		–1930	Fa. P. Gzn van der Want

16	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kroon, CW	1686–	Cornelis Willemsz Noorem

17	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	EB	-1672	Jacobus Jonasz. de Vriend
		1672-	Adriaen van der Cruis
		1719-	Adriaen van der Cruis Noorem

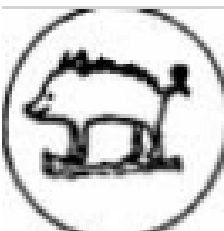
18	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	IG	1686-	Jan Gerritse Schordijk
		1699-	Cornelis Weeldenburg

19	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	PP	1667-	Pieter Pietersz. Verhuist
		1719-	Pieter Peuselaar
		1729-1770	Jan Hopkoper

20	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kroon, SH	1667	Sander Robbertsz.
		1686-	Steven Hendricksz. - de jonge
		-1734	wed. Steven de Jong
		1734-	Steven de Jong
		enne 1736	wed. Pieter Witsius
		pärast 1736	Pieter Witsius
		1782	omanikuta
		1782-	Arij Boot
		1807-1809	Willem Boot
		1814-	Leendert Vlak
		1821-	Klaas Nieuwerkerk
	1835-1850	Simon van Loon	

21	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kroon, WK	1686–	Willem Claesz. Boot

22	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kolm ristikeinalehte	1683–	Roelof Janse Reijnegom
		1731–	Barend Verzijl
		1753–1759	Gerrit Meulman
		1766–	Gerrit van Ham
		1781–1803	Carel van Ham

23	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	sig	1724–	Lieve Pijl
		1753–1759	Gerrit Mooleman/Meulman
		1764–	Martinus van Wijmen
		1772–	Evert Meurs
		1808–1826	Evert Meursi abikaasa
		1808–	Gerrit Meurs
		1808–1826	Hermanus Swartjes (rentnik)
		1826–	Hermanus Swartjes
		–1898	Jan Prince & Cie

24	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	lestakala	1722–	Gerrit Verschut
		1747–	Pieter Lens - de jonge
		1781–1819	Christiaan Smit
		1833–	Jan Prince
		1865–1898	Jan Prince & Cie

25	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	madu	1667–	Arij Jansz. Overweezel
		1679–	Jacob Jansz. van Overweesel
		1706–	Arij Vermeulen
		1717–	Cornelis Vermeul
		1720–	Anna Bijland
		1733–	Cornelis Vermeul
		1744–1759	Cornelis van der Wal
		–1770	Lucas Eversz. de Jong
		1770–1782	Cornelis Verzijl
		–1788	Willem 't Hoen
		–1788	Willem 't Hoeni abikaasa
		1788–	Willem de Vink
		1794–1808	Louis Mishout

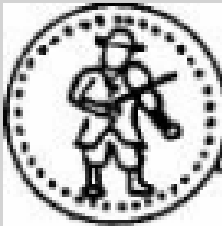
26	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	hobune	1660–	teadmata
		1691–	Heijndrick van Bocksel
		1721–	Willem Hendricksz. van Bocksel
		1725–	Jacob de Vinck
		1728–	Jan Soutman
		–1746	Willem van Bocksel
		pärast 1426	teadmata
		1776–	Gerardt Carlier
		1795–	Gijsbert Korver
		1798–	Leendert Welter
		1828–	Joost Welter
		1839–	Willem Martinus Weijman
		1850–	Pieter van Essen
		1861–	P. & W.F.C. van Essen
		–1869	Jan van Baaien

27	meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kroon, konn	1721–1746	Willem Hendricksz. Sprot

28	Meistrimärk	Kasutus-aeg (kuningas Taavet)	Omanik /rentnik (kuningas Taavet)	Kasutus-aeg (sõdur)	Omanik /rentnik (sõdur)
	kuningas Taavet/sõdur	1682–	Pieter Jacobsz. Gilbo/Girreboo	1732–	Jan Vis
	 	1729–	Jan Girreboo	1745–	Pieter Vis
		1773–	Jacob Bos	1802–	Jan van Leeuwen
		1795–	Jacob Wout	1822–	Johannes de Loos
		1844–	Pieter Wout	1844–	Coenraad Weijman Blom
		1865	Willem Frederik Endenburg	1848–	Pieter van Essen
		1865–	Pieter Goedewaagen	1865–	P. & W.F.C. van Essen
		1881–	P. Goedewaagen & Zoon	1732–	
		–1945	Goedewaagen N.V.	1745–	

29	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	lüksja	1660–	Hendrick Godvree
	 	1666–	Jacob Willemsz
		1668–	Joris Heindricksz. Godfre
		1682–	Heijndrick Jansz. IJserman
		–1696	Leendert Albertse van Wijck
		1697–	Hendrik Jans Eperman
		1716–	Cornelis van Leeuwen
		1744	Cornelis van der Wal
		1744–	Leendert de Jong
		1774–	Maarten Monk
		–1803	Maarten MonkI abikaasa
		1803–1819	Cornelis Prince
		1834–	Jan Prince
		1851–	Jan Gzn. Prince
	1881–	Jan Prince & Cie	
	1898–	Fa. P.J. Azn van der Want	

30	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	prints ja printsess	1705–	Teunus Abrahamsz.
	 	1705–1740	Jan Jacobsz. Hartendonck
		1740–	Gerrit de Ridder
		1782	Hendrik Denijs / de Nijs
		1803–	Pieter Ruijmslot
		–1813	Erven Pieter Ruijmsloot
		1813–1819	Maarten van Zutphen

31	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	muusik	1705–	Cornelis Sorgh
		1727–	Jan Sorg
		1763–	Dirk Pzn van der Want
		1809–	Gerrit Pz van der Want
		1818–1848	Gerrit Dzn van der Want
		1850	Gerrit van der Wanti abikaasa
		1865	Gerrit Cornelis Pzn van der Want
		1865	Johannes Marinus van der Want
		1881–1930	Fa.P. Gzn van der Want

32	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	Gouda torn	1714–	Gerrit Crijnen Veverioo
		1728–	Teunis Soet
		1732–	Pieter van der Kleij
		1736–	Jan Woerlee
		–1811	Jan Woerlee abikaasa
		–1819	Gerrit Woerlee
		1814–	Michiel Swartjes (rentnik)
		1819–	Michiel Swartjes
		1843–1865	Michiel SwartjesI abikaasa
		–1881	Hendrik Jansz. van Rijst
		1881–	Anthonius Johannes van Velzen

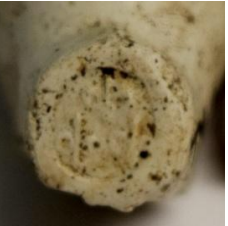

33	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	täht	1684–	Jarme Starre
		1686–	Nanne Pietersz.
		1687–	Gerrit Sijmense Sandtdijck
		1688–	Jan Cornelisz. Sorgh
		1705–	Jacob Dircksz.
		1730–	Jacob van Kluijve
		1740–1803	Dirk van Kluijve

34	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kroon, kolm tähte	1706–	Kobus van der Starre/Verstarre
		1728–1759	Jan van der Starre
		1760–1782	Anthony van IJsendoorn

35	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kroon, Amsterdami vapp	1691–	Jacobus de Mol
		1729–	Abraham de Vet
		1730–	Jacobus de Mol
		teadmata	Jacobus de Leeuw
		teadmata	Dirk Mansvelder
		1746	Abraham van der Vos
		1759–	Reijnier van IJsendoorn
		1778–1819	Abraham Passet
		1834–1848	Dirk van der Wolf

36	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	Batavia vapp	1745–	Abraham van den Berg
		1781–	Hendrik de Jong
		1790–	Dirk Pzn van der Want
		1808–1838	Adrianus Dz van der Want
		1841–	Dirk Azn van der Want
		1857–	Jan Gz van Bovene(n)
		1865	Jan Gz van Bovene abikaasa

37	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	Hollandi lövi	1682–	Arij Jacobse Middelmeer
		1719–	Jacob Arijse Middelmeer
		1722–	Jan van Reede
		1728–	Pieter van Reede
		1729–1785	Frans Verzijl
		1786–	Cornelis Verzijl
		1806–	Maria Verzijl
		1821–	Frans Cornelisz. Kruijsheer
		–1850	Frans Kruijsheeri abikaasa
		1851–	Gerardus Joh. Wil. Wagenaar
		1868–	Jan Prince & Cie
		1898–1930	Fa. P. Gzn van der Want

38	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kolm liiliaõit	1705–	Huijbert van der Draeij
		1714–	Maarten van Wijk
		1725–	Dirk van Wijk
		1736–	Josua van Wijk
		1794–	Cornelis Luijnenburg
		1798–1806	Gijsbert Korver
		1812–1819	Pieter de Roos
		1826–	Pieter Matthijszn Boot
		1843–1846	Willem van der Sloot

39	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	seitse piiki	1683–	Jan Janse Ancker
	1722–	Bart (Albertus) Damman	
	1759–1782	Jan (Johan) Damman	
	1785–1803	Christiaan Damman	

40	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kohvikatel	1689–	Maerte Kaen
	umbes 1730	Jan van Duyn	
	–1746	Lieve Verrijst	
	1746–1759	Jan Brenkman	

41	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	harf	1667–	Claes Jansz. de Geus
	1687–	Pieter de Mol	
	1729–	Cornelis van Mecheie	
	1733–	Willem de Vet	
	1749–	Jacob Danis	
	umbes 1782	omanikuta	
	1831–1850	Pieter Gerrit Pzn van der Want	
	1865–	Johannes Marinus van der Want	
	1865–	Gerrit Cornelis Pzn van der Want	
	–1898	Jan Prince & Cie	

42	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	graapen	1695–	Arij Jansz. Boot
	1708–	Rijs Pietersz. Vries	
	1730–1770	Pieter Lens - de oude	
	1772–	Evert Meurs	
	1774–	Jacob Meurs	
	1782–	Cornelis de Hoop	
	1811–	C. de HoopI abikaasa	
	1818	Jan Scholten	
	1818–1838	Frans van der Kist	
	1845–1848	Teunis Korver	

43	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	Keisrikroon + IR	teadmata	teadmata

44	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	võti	1730–	Machiel Storm
		1762–	Jan van Borselen
		1782–	Sijmen Groenendaal
		1811–1819	Sijmen Groenendaali abikaasa

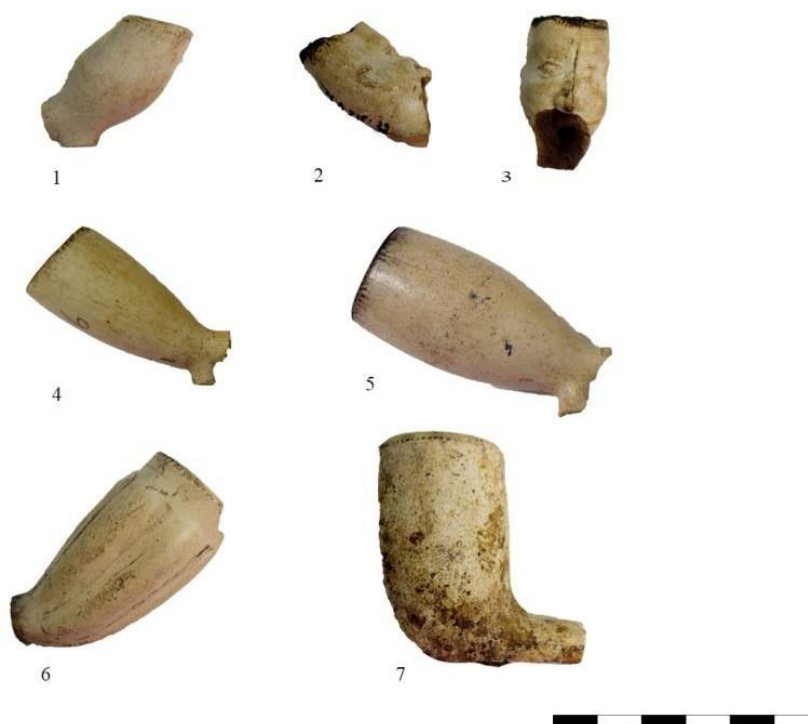
45	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	X	1686–	Leendert Sijmensz. Kunst
		1697–	Jacob Reijniersz. Blom
		1713–	Gerrit de Liefde
		1715–	Reijnier Blom
		1715–	Trientje van Cleef
		1735–	Dirk Groenewout
		1740–1745	Jan de Hase

46	Meistrimärk	Kasutusaeg	Omanik/rentnik
	kroon, kolm teemanti	1684–	Cornelis Teunisz. Bouman
		1730–	Corneis Bouman
		1748–	Joris van der Dus
		1804–	Gerrit van der Dus
		1804–	Gijsbert van der Dus
		–1819	Gijsbert van der Dusi abikaasa
		1829–1842	Hermanus Jansz. Steinfort

Lisa 2. Fotod

Foto 1. Tartust leitud savipiibu varte katked. 1 – hambuliste ja sõõrikujuliste jäljendite read, 2 – siksakiliste jäljendite read, 3 – Antoniuse ristid, 4 – liilia, 5 – taimornament, 6 – *barok*, 7 – spiraalne pealispind. (TM A-49: 1100/2; A-77: 635; A-53: 540; A-49: 897/2; A-49: 939/1; A-49: 1110; Aj 51: 548/12).

Foto 2. Tartust leitud hollandi piibukahad. 1 – kaksikkooniline, 2-3 – *jonas*, 4 – lehter, 5 – ovaal, 6 – *lobben*, 7 – *kromkop*. (TM A-178: 5406; A-218: 22; A-25: 813; A-25: 805; A-47: numbrita; A-40: 5019/1).

Foto 3. Tartust leitud inglise piibukahad. 1 – tüüp AO8, 2 – tüüp AO15, 3 – tüüp AO20, 4 – tüüp AO21. (Atkinson & Oswald 1969) (TM A-36: 4086; A-133: 3912; A-221: 5086; A-116: 7662/1).

Foto 4. Mansetpiip või *pamplin* (TM A-36: 5491).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Katrin Iisma,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose
Tartust leitud valged savipiibud,
mille juhendajad on Aivar Kriiska ja Arvi Haak,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Katrin Iisma
13.05.2019